

Latvijas Kultūras akadēmija
Starpkultūru komunikācijas un svešvalodu katedra

FRANČU GRUPA UN MĀKSLINIEKS KURTS FRIDRIHSONS

Bakalaura darbs

Autore:

Akadēmiskās bakalaura augstākās izglītības programmas „Mākslas”

Starpkultūru sakaru Latvija-Francija apakšprogrammas

4. kursa studente Dārta Pētersone

(ID Nr. 20120324)

Darba vadītāja:

Doc., Mg., Paed. Anita Vaišle

Rīga

2016

SATURS

IEVADS	3
1 PSRS KULTŪRPOLITIKA LATVIJĀ LAIKA POSMĀ NO 1946. - 1951. GADAM.....	6
1.1 Latvijas okupācija – kultūras politiskais fons.....	6
1.2 Dzelzs priekškars	7
1.3 Propaganda, ideoloģija.....	9
1.4 Cenzūra un kontrole.....	13
1.5 Policejiskās metodes	15
1.6 Pretošanās	16
2 FRANČU GRUPA	18
2.1 <i>Franču grupas</i> darbības kopējais raksturojums.....	18
2.2 Dzelzs priekškars – robeža starp padomju ideoloģiju un eiropeskām kultūras vērtībām.....	20
2.3 Propaganda - cīņa ar kultūras domas brīvību.....	24
2.4 <i>Franču grupa</i> un cenzūra.....	27
2.5 Gara spēks pret policejiskajām metodēm	29
2.6 Ieguldījums franču kultūras un literatūras izplatīšanā	37
3 KURTS FRIDRIHSONS	42
3.1 Ar mīlestību pret franču kultūru notiesātais Kurts Fridrihsons	42
3.2 “Esmu iemācījies degt un nesadegt”	44
3.3 Cenzūra un kontrole Kurta Fridrihsona vēstulēs	48
3.4 Kurts Fridrihsons un padomju režīms.....	49
NOBEIGUMS	55
KOPSAVILKUMS // TĒZES.....	57
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS.....	59
RÉSUMÉ.....	63
SUMMARY	64
PIELIKUMS.....	65

IEVADS

20. gadsimts uzskatāms par ļoti mainīgu laika posmu gan Latvijas, gan pasaules vēsturē. Patriotisms, kultūras un intelektuālais plaukums, kā arī latviešu apziņa par piederību Rietumu kultūras pārstāvjiem lielā mērā saistāma ar pirmās brīvvalsts laiku, kuru nomainīja Otrais pasaules karš, Latvijas valsts okupācija un ieslodzīšana padomju varas jūgos.

Latvija 40. gadu otrajā pusē, kad pastāvēja tā sauktā *franču grupa*, atradās Padomju okupācijas varā. *Franču grupa* bija neliela radošu cilvēku grupa, kurus vienoja mīlestība pret kultūru, mākslu, literatūru un liela uzmanība tika veltīta franču kultūras aspektiem, bet pāri visam – alkas pēc atņemtās domas brīvības. *Franču grupa* pulcējās, lai apspriestu aktuālos tematus kultūras pasaulē, lai diskutētu, lasītu un dalītos atmiņās. Citiem vārdiem sakot, *franču grupa* turpināja tiekties pēc brīvības, pēc pirmskara intelektuālās dzīves, kas tagad bija liegta. Šīs brīvības alkas grupas dalībniekiem maksāja dārgi. 13 grupas dalībnieki tika sodīti un izsūtīti no Latvijas. *Franču grupa* apvieno vairākus 20. gadsimtā sabiedrībā pazīstamus pārstāvjus, kurus saistīja Francijas kultūras vērtības, tieši tādēļ arī autori, starpkultūru sakaru Latvija – Francija apakšprogrammas studenti, ieinteresēja *franču grupa* un tās iniciators Kurts Fridrihsons. Autore uzskata, ka darba izveides procesā iegūtās zināšanās par *franču grupu* un Kurtu Fridrihsonu, konkrētā perioda latviešu sabiedrības radošiem cilvēkiem, mākslu, literatūru un vēsturi ne tikai paplašinās autores redzesloku, bet ļaus arī citiem šī darba lasītājiem padziļināt izpratni par latviešu un franču mākslinieku, abu valstu kultūras saikni divdesmitajā gadsimtā.

Šī bakalaura darba mērķis ir izzināt, kādēļ veidojusies *franču grupa*, kā arī izpētīt tās dalībnieku dzīvesstāstus, darbību un saistību ar franču kultūru, padziļināti izpētīt Kurta Fridrihsona biogrāfiju un mākslinieka rakstītās vēstules, kas tapušas mākslinieka izsūtījuma laikā no 1951. - 1956. gadam. Darba gaitā autore mēģinās atbildēt uz šādiem pētāmajiem jautājumiem: **Kādēļ notika tik nežēlīga vēršanās pret *franču grupu*? Vai PSRS realizētajai kultūrpolitikai un izmantotajām represīvajām metodēm izdevās mazināt grupas mīlestību uz pasaules kultūras dižgariem, it īpaši uz Francijas kultūru? Vai politiskais režīms spēja salauzt Kurta Fridrihsona gara spēku?**

Darba uzdevumi:

1. Izpētīt PSRS kultūrpolitiku *franču grupas* darbības laikā (1946 – 1951).
2. Izmantot G. Repšes romānu “*Ugunszīme*”, lai ar citātiem ilustrētu politisko un kultūrpolitikas fonu.

3. Analizēt grupas dalībnieku biogrāfijas, publikācijas periodikā un atmiņu stāstījumus, kā arī grupas dalībnieku saistību ar franču kultūru, lai izdarītu secinājumus par politiskā režīma un *franču grupas* mijiedarbību.
4. Padziļināti izpētīt Kurta Fridrihsona biogrāfiju un mākslinieka rakstītās vēstules, kas tapušas izsūtījuma laikā no 1951. - 1956. gadam, kā arī Kurta Fridrihsona interviju ar Tatjanu Sutu, lai analizētu un izdarītu secinājumus par radošas personības gara spēku un iespējām pretoties svešai ideoloģijai.

Lai sasniegtu darba mērķi, autore izmantos vispārteorētiskā pētījuma metodi, lai iegūtu informāciju, analizētu pieejamos avotus un literatūru.

Darbā tiks izmantota arī kontentanalīze, lai apkopotu informāciju par grupas dalībniekiem un veidotu kopēju pārskatu, kas ļautu analizēt padomju režīma ietekmi uz kultūras cilvēku dzīvi.

Lai veiktu pētījumu, darbā tiks izmantota arī empīriskā pētījuma metode – daļēji strukturēta intervija ar Gundegu Repši, detalizētas, padziļinātas informācijas iegūšanai par Kurtu Fridrihsonu un *franču grupu*.

Darbā izmantota arī teksta interpretācijas metode, lai paspilgtinātu *franču grupas* laikā eksistējošo politisko un kultūras kontekstu, tiks izmantoti citāti no Gundegas Repšes romāna „*Ugunszīme*” un G. Repšes sakārtotā grāmata „*MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*”, kurā iekļauti Kurta Fridrihsona izsūtījumā radītie zīmējumi un mākslinieka rakstītās vēstules sievai Zentai Fridrihsonai, kas tapušas Fridrihsona izsūtījuma gados.

Lai pilnvērtīgi aplūkotu šo tēmu un atbildētu uz pētāmajiem jautājumiem, darbs tiks dalīts trīs daļās, katrā no tām aplūkojot konkrētas tēmas.

Pirmā darba daļa aplūko PSRS kultūrpolitiku *franču grupas* darbības laikā (1946 – 1951), pievērsoties sociālisma ideoloģijas izpētei un vēsturiskā fona analīzei, uz kura radusies *franču grupa*.

Otrā darba daļa veltīta *franču grupas* izpētei. Autore pirmo un otro nodaļu sasaista, lai veidotu paralēles un saprastu, kādēļ *franču grupas* darbība tika kvalificēta kā bīstama un kā politiskais režīms ietekmēja notiesāto *franču grupas* dalībnieku radošo darbību un personību. Kā jau tika minēts, autore plaši izmanto latviešu rakstnieces Gundegas Repšes romānu „*Ugunszīme*”, kas vēsta par mākslinieku ierobežoto brīvību laika posmā pēc Otrā pasaules kara.

Trešā nodaļa veltīta Kurta Fridrihsona biogrāfijas un mākslinieka izsūtījuma laikā rakstīto vēstuļu analīzei. Šajā nodaļā autore pētīs, vai politiskajam režīmam izdevās salauzt mākslinieka gara spēku. Kurta Fridrihsona biogrāfijas un vēstuļu analīzi veidojot paredzēts

izmantot sekojošus avotus: Gundegas Repšes sarakstīto grāmatu "*Pieskārieni*", rakstnieces sastādīto grāmatu "*MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*", daļēji strukturētu interviju ar Gundegu Repši, kā arī Tatjanas Sutas interviju ar Kurtu Fridrihsonu.

Darba pamatā tiek izmantota teorētiskā literatūra, publikācijas periodikā, A. Rozenberga dokumentālā filma "*Sods par sapni*", kā arī G. Repšes grāmatas "*Ugunzīme*", "*MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*" un "*Pieskārieni*".

1 PSRS KULTŪRPOLITIKA LATVIJĀ LAIKA POSMĀ NO 1946. - 1951. GADAM

Pirms analizēt *franču grupu*, šīs grupas veidošanos, darbību, dalībniekus un šīs grupas saistību ar franču kultūru, nepieciešams izpētīt gan politisko fonu, gan PSRS kultūrpolitiku Latvijā šīs grupas pastāvēšanas laikā. Autore uzskata, ka konkrētā perioda padziļināta izpēte ir nozīmīga, lai veicinātu izpratni par vēsturiskajiem notikumiem un sabiedrības stāvokli Latvijā Padomju okupācijas laikā.

1.1 Latvijas okupācija – kultūras politiskais fons

Blakus politiskajai, saimnieciskajai un ekonomiskajai dzīvei, kultūras un sabiedriskā dzīve ieņem ievērojamu vietu katras tautas garīgās kultūras attīstībā. Politikas un kultūras mijiedarbības apzināšana un izvērtēšana padomju periodā ir aktuāla arī mūsdienās. Mūsu sabiedrība “uzziedējusi” līdz ar radošajām aprindām pirmās brīvvalsts laikā, bet cietusi, smacēta un pakļauta pārveidošanas centieniem līdz ar izvērstajiem padomju kultūras politikas principiem un mērķiem. Radošajām personām mūsu sabiedrību izdevies savienot, bet kultūras darbinieku sadarbība ar padomju režīmu, izmantojot sociālā reālisma koncepciju, izmantota arī, lai maldinātu un pārveidotu Latvijas iedzīvotāju vērtību skalu.

Armīns Kleins savā pētījumā par kultūrpolitiku uzsver tās ciešo saistību ar vietu un laiku, definējot kultūru kā politikas nozari. A. Kleins uzsver, ka kultūra un politika pašos pamatos caurauž viena otru: “Kultūra nav brīva no politikas, tāpat politika ietekmē cilvēku dzīves un darbības apstākļus.” A. Kleins uzsver, ka konkrētā perioda izpētē būtiski apzināties, ka par mākslas politiku lielā mērā ir atbildīga valsts.¹

Īpaši spilgti valsts vara pār Latvijas mākslas politiku izpaužas 20. gadsimtā, kad Latvijas valsts ieguva, zaudēja un atkal atguva valstisko neatkarību. Latvija piecu gadu ilgā laika posmā tika okupēta trīsreiz – pirmā to izdarīja Padomju Savienība 1940. gadā, kad Latvija pret savu gribu tika pakļauta svešai varai, tad 1941. gadā Vācija un atkārtoti Padomu Savienība 1944. - 1945. gadā.² Okupācijas laiks Latvijas valsts vēsturē bija pilns pretrunu un traģisma, kas atstājis dziļas pēdas latviešu tautas apziņā un valsts vēsturē. Latvija, tāpat kā citas Eiropas valstis, divdesmitajā gadsimtā kļuva par Otrā pasaules kara upuri. Otrais pasaules karš, kurā uzvarēja PSRS, ASV un demokrātiskās Rietumvalstis – Lielbritānija un Francija, neapšaubāmi ietekmēja iekšējos procesus Padomju Savienībā, tomēr nemainīga

¹ Kleins, Armīns. *Kultūrpolitika*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008. 50. - 51. lpp.

² *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999. 61. - 62. lpp.

palika komunistiskā režīma³ būtība. Komunistiskās sistēmas raksturīgās pazīmēs ir šādas: 1) komunistiskās partijas varas monopols; 2) demokrātiskais centrālisms; 2) ražošanas līdzekļi – valsts īpašums; 4) komunisma celtniecība kā deklarētais mērķis; 5) starptautiskās komunistiskās kustības pastāvēšana un apziņa par piederību šai kustībai.⁴ Padomju Savienība, tāpat kā pirmskara gados, arī pēc kara palika totalitāra valsts, kuras raksturīgākās iezīmes bija vienpartijas sistēmas, oficiālās ideoloģijas pastāvēšana, vienas valdošās partijas kontrole pār visām dzīves sfērām, īstenojot to ar policejiskām metodēm.⁵ Daina Bleiere rakstā “*Latviešu kultūra abpus “dzelzs priekškara” 1945-1990*” situāciju skaidro sekojoši: “Aplūkojamā laika posmā Latvijā kultūrpolitika bija mērķtiecīgas valsts politikas sastāvdaļa, un dažādas politiskās sistēmas attīstības peripetijas vistiešākajā veidā ietekmēja kultūras procesus.”⁶

Šajā kontekstā saprotama īpaši stingrā kontrole, kas tika vērsta pret radošo jomu pārstāvjiem, kas Latvijas neatkarības gados bija kļuvuši īpaši aktīvi. Atskatoties vēsturē, jāatzīst, ka lielā mērā tieši kultūras darbinieku iniciatīvas un nerimstoša darbība ir kalpojusi par pamatu mūsu valsts izveidē, attīstībā, vienotas tautas saliedēšanā un patriotisma uzturēšanā. Padomju vara, apzinoties kultūras nozīmi mūsu valsts attīstībā, izveidoja sistēmu, lai radošo jomu pārstāvjus ierobežotu, kontrolētu un lai pēc iespējas efektīvāk izmantotu komunisma celtniecībā.

1.2 Dzelzs priekškars

Laikā pēc Otrā pasaules kara, kontakti ar ārpusauli bija ļoti ierobežoti un “dzelzs priekškars”⁷ burtiski atdalīja Latviju no pārējās Eiropas. Eiropa divdesmitajā gadsimtā piedzīvoja strauju kultūras, mākslas un literatūras attīstību. Šajā gadsimtā tika izšķirti vairāki spilgti laika posmi, pateicoties jaunradītiem mākslas virzieniem un mākslinieciskām kustībām, kas konkrētajā laika posmā sabiedrību iepazīstināja ar vēl nedzirdētām idejām mākslas, mūzikas un kultūras pasaulē.

Jāatzīst, ka viena no Eiropas nozīmīgākajām kultūras valstīm divdesmitajā gadsimtā bija Francija, kura starpkaru periodā spēlēja nozīmīgu lomu modernisma izplatīšanā. Savukārt Parīzi šajā laikā dēvēja par Eiropas kultūras galvaspilsētu. Laika posmā starp diviem pasaules kariem bija radies mīts, ka šie gadi Francijā ir dēvējami par „des années folles”⁸ (*trakie gadi*)

³ Komunistiskais režīms – politiska un ekonomiska teorija par vienlīdzīgu sabiedrību, kas veidota uz ražošanas līdzekļu sabiedriskā īpašuma pamata.

⁴ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015. 10. lpp.

⁵ *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999. 233. lpp.

⁶ Bleiere, Daina. *Latviešu kultūra abpus “dzelzs priekškara”, 1945–1990*. Rakstu krājums DOMA 6, 2000. 20. lpp.

⁷ Dzelzs priekškars – tēlainis apzīmētājs, kas simbolizēja ideoloģisko cīņu un robežu, kas pēc Otrā pasaules kara izveidojās Eiropā starp kapitālistiskajām Rietumu valstīm un komunistiskajām Austrumu bloka valstīm.

⁸ Ar šo terminu Francijā apzīmē periodu no 1920. gada līdz 1929. gadam.

un tas visprecīzāk raksturo dzīvi Parīzē.⁹ Neskaitāmi cilvēki no visas pasaules ieradās Parīzē, jo šis bija laiks, kad parīziešu bohēmiskais dzīvesveids izplatījās vēl nebijušos mērogos.¹⁰ Parīzē bija pieejamas plašas studiju, izklaides un sevis izteikšanas iespējas. Parīze bija vieta, kur cilvēki brauca, lai satiktos, lai meklētu domubiedrus un sadarbotos. Laika posmā starp diviem pasaules kariem, cilvēki bieži ieradās Parīzē, lai mācītos Akadēmijās,¹¹ piebiedrotos mākslinieku darbnīcām, lai gleznotu, veidotu skulptūras, lai nodarbotos ar literatūru, rakstītu grāmatas, lai veidotu savas galerijas.¹² Mākslinieki turp devās ar vēlmi radīt jaunas mākslas un literatūras formas, apspriežot savas idejas kafejnīcās, džeza mūzikai skanot fonā.¹³ Parīzē attīstījās kustība, kura ieguvusi nosaukumu „sirreālisms”, savukārt Francijā radītā kinomāksla raksturojama kā provokatīva un inovatīva, jo parādījās sarežģīti ekspresionistiski un sirreālistiski darbi.¹⁴ Jāpiebilst, ka ekspresionisms attīstījies arī tēlotājmākslā, arhitektūrā, literatūrā, teātrī un mūzikā. Šis modernisma virziens kā sava veida protesta forma, noliedza visu racionālo, paužot jaunās sabiedrības pretrunas un centrā nostādot haosu un vecā graušānu.

Tāpat arī Latvijā divdesmitā gadsimta 20. un 30. gados bija vērojams mākslas un kultūras uzplaukums. Svarīgi piebilst, ka Latvijas valsts neatkarības gados bija brīvi pieejama informācija, kas nāca no Rietumiem, kuras apzināšana un pētīšana veicināja latviešu kultūras attīstību. Lai tuvāk iepazītos ar Rietumeiropas kultūru un mākslu, lai mācītos un paplašinātu redzesloku labākajās Eiropas universitātēs, daudzi radoši cilvēki apmeklēja ārzemes, arvien vairāk sevi apzinoties kā Rietumu kultūras pārstāvjus. Šajā laikā aktīvi darbojās, piemēram, Rīgas mākslinieku grupa, kuras dalībnieki pievērsās Rietumeiropas modernās mākslas virzienu studijām. Par izaugsmi kultūras jomā liecina arī fakts, ka Latvija bija vienīgā no Baltijas valstīm, kas 1925. un 1937. gadā piedalījās Pasaules Dekoratīvās mākslas un moderno tehnoloģiju izstādēs Parīzē, iegūstot vairākas balvas.¹⁵ Nozīmīgi apzināties, ka uzplaukumu mākslas un kultūras pasaulē veicināja arī regulāri rīkotās izstādes un sanāksmes, kurās norisinājās aktīva domu un ideju apmaiņa. Rīgā tika rīkotas arī izstādes no ārzemēm – Beļģijas, Francijas, Itālijas, Vācijas un Krievijas.

Pēc uzplaukuma mākslas un kultūras pasaulē Latvijas neatkarības gados sekoja rūpīga dzelzs priekšvara celšana un, nokļūstot zem Padomju Savienības varas grožiem, modernisms,

⁹ Berstein, Serge, Milza, Pierre. *Histoire de la France au XXe siècle. I. 1900-1930*. Paris: Perrin, 1990. 447. lpp.

¹⁰ Milza, Pierre. *Sources de la France du XXe siècle*. Paris: Larousse-Bordas, 1997. 123. lpp.

¹¹ 1. reģionālā izglītības iestāde. 2. augstākā valsts zinātniskās pētniecības iestāde. 3. augstskola, piem., mākslas akadēmija, policijas akadēmija u.c.

¹² Milza, Pierre. *Sources de la France du XXe siècle*. Paris: Larousse-Bordas, 1997. 109. lpp.

¹³ Monier, Frédéric. *Les années vingt (1919-1930)*. Paris: Librairie générale française, 1999. 128. lpp.

¹⁴ Jermolajeva, Jeļena, Jermolajevs, Vladimirs, Mūrnieks, Andrejs. *Kultūras vēsture XX gadsimts*. Rīga: Izdevniecība RaKa, 2002. 30. lpp.

¹⁵ Raudzēpa, Velta. Latvija Parīzē. 1925., 1937. Pieejams: <http://www.lnmm.lv/lv/dmdm/apmekle/izstades/727-latvija-parize-1925-1937> [skatīts 2016, 12. aprīlī].

kas turpināja pārņemt Eiropu, latviešu māksliniekiem tika liegts un palika noklusēts. Padomju Savienībā vara bija konkrēta viena cilvēka – J. Staļina¹⁶ rokās, kuram tika dota pilnīga rīcības brīvība attiecībā uz Baltijas valstīm.¹⁷ Svarīgi piebilst, ka Latvijas pārveidošana par Padomju republiku, kā jau tika minēts, uzsākta jau 1940. gada vasarā. Tā aizsākās ar Latvijas brīvvalsts iestāžu un organizāciju likvidēšanu un fabriku, darbnīcu, kā arī pilsoņiem piederošā personiskā īpašuma nacionalizēšanu, tika likvidēta Ārlietu ministrija un izbeigta Latvijas diplomātisko pārstāvniecību darbība ārzemēs.¹⁸ Kamēr Rietumeiropu bija pārņēmis modernizācijas vilnis, Padomju valdība nepieņēma atkāpes no tradicionālas gaumes un, pēc iespējas, kavēja modernizācijas procesus Latvijā.¹⁹ Protams, jāatzīst, ka 20. gadsimtā pilnīga izolācija Eiropā bija grūti panākama. Ārzemju radiostaciju radiopārraides, literatūra un prese tomēr nonāca arī šajā aizkara pusē, bet tas notika neregulāri, ar lielām grūtībām.²⁰ Latvijas radošajām aprindām šīs informācijas liegums bija liels zaudējums. Ja neatkarības gados prese plaši informēja gan par politiskajām, gan kultūras aktivitātēm ārzemēs, tad līdz ar Padomju okupāciju informācijas aprite tika pārtraukta.²¹ Pastāvot “dzelzs priekškarā” tika maksimāli ierobežoti arī iedzīvotāju tiešie kontakti ar Latvijā iebraukušiem ārzemniekiem.²² Pēc iepriekš rakstītā varam secināt, ka līdz ar Padomju varas okupāciju, latviešiem apziņu par piederību Rietumu kultūras pārstāvjiem nācās uzturēt, balstoties uz pirmskara piedzīvoto, redzēto, lasīto un dzirdēto.

1.3 Propaganda, ideoloģija

Padomju režīma mērķis bija ideoloģisko kanonu nostiprināšana un kultūras darbinieku cieša sasaiste ar varu, respektīvi, marksisma-ļeņinisma²³ ideoloģijas iemiesojums dzīvē. Dzīvot sabiedrībā un būt brīvam no tās nav iespējams - šis Ļeņina²⁴ postulāts mācīja žurnālistiem un māksliniekiem pildīt politiskos pienākumus.²⁵ Šo pienākumu izpildei kalpoja literatūra un māksla, humanitārās zinātnes, izglītības sistēma, un masu saziņas līdzekļi, kurus

¹⁶ Josifs Staļins - Padomju politiķis, PSKP CK ģenerālsēkretārs.

¹⁷ Bleiere, Daina, Butulis, Ilgvars, Feldmanis, Inesis, Stranga, Aivars, Zunda, Antonijs. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. 5. lpp.

¹⁸ *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999. 99. lpp.

¹⁹ Sergejs, Kruks. *Par mūziku skaistu un melodisku. Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns, 2008. 31. lpp.

²⁰ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015. 144. lpp.

²¹ Bleiere, Daina. *Latviešu kultūra abpus “dzelzs priekškara”, 1945–1990*. Rakstu krājums DOMA 6, 2000. 22. lpp.

²² Šneidere, Irēne. *Latvija padomju režīma varā, 1945–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 25. lpp.

²³ Marksisms-ļeņinisms – mācība, kas kalpoja kā Padomju Savienības politiskās, ekonomiskās un sociālās iekārtas attaisnojums. Šīs mācības mērķis bija izveidot bezšķiru sabiedrību, kur ražošanas līdzekļi piederēs visiem kopīgi, kur sabiedrība apzinās kolektīvisma vērtību un ar to rēķinās.

²⁴ Vladimirs Ļeņins - politisks darbinieks, marksists, viens no PSKP izveidotājiem un partijas līderis, ļeņinisma mācības izveidotājs.

²⁵ Sergejs, Kruks. *Par mūziku skaistu un melodisku. Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns, 2008. 14. lpp.

integrēja valsts pārvaldē kā politiskās komunikācijas (jeb propagandas un aģitācijas) instrumentus. Komunistiskā partija²⁶ tos izmantoja, lai pārraidītu dažādus vēstījumus un morāli audzinātu valsts pilsoņus.²⁷ Ņemot vērā, ka padomju ideologi kultūrā un mākslā saskatīja lielu pārveidošanas un audzināšanas spēku, gleznotāju, mūziķu un citus radošo profesiju pārstāvju darbība tika stingri regulēta un kontrolēta.²⁸ Profesors Ilgvars Butulis atzīst, ka kultūrpolitika pēckara gadu vēsturē ir ļoti būtiska, jo šis bija laiks, kad ar īpaši intensīvu kampaņu īstenošanu, valdošais režīms centās panākt pilnīgu ideoloģiskās un kultūras dzīves uniformēšanu.²⁹ Kultūrai bija jāizsaka kolektīvais viedoklis, turklāt optimistisks un mobilizējošs, tai bija jācīnās ar buržuāzisko³⁰ nacionālismu.³¹ Padomju Savienības attieksme pret māksliniekiem atklājas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas sekretāra Juriņa Rubeņa referātā rakstnieku sanāksmē: “Tieša kalpošana komunisma idejām dod māksliniekam patiesas neatkarības, viņa individualitātes attīstības vienīgo garantiju. [...] Tieši mūsu sabiedrībā māksliniekam ir brīvas tiesības ar savu iedvesmas pilno darbu piedalīties cilvēces lielākajā darbā – komunisma celtniecībā.”³² Lai gan padomju vara sludināja mākslinieku neatkarību, tomēr aiz tā slēpās stingras regulas, definētas tēmas, tēli un idejas, kas jānes ar mākslinieciskā darba palīdzību. Līdz ar to varam secināt, ka patiesībā šī ideoloģija noliedza jebkādu mākslinieka individualitāti, radošuma un jaunu apvēršņu meklējumus.

Svarīgi piebilst, ka PSRS okupācijas laikā tika uzsvērtā Komunistiskās partijas nozīme un tās nopelni, vienlaikus tika noliegts viss pozitīvais, kas saistīts ar neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanas laiku,³³ cenšoties iedzīvotājos veicināt vērtību orientāciju maiņu. Okupanti nodibināja stingru boļševistiskās valsts monopoli masu saziņas līdzekļu jomā, iznīcinot iespiedmateriālus, skaņuplates un gleznas, kas liecināja par Latvijas neatkarības laiku.³⁴ Ideoloģizēta tika visa sabiedrības dzīve – izglītība, kultūra, zinātne, pat sadzīve.³⁵ Pretēji

²⁶ Latvijas Komunistiskā partija – saīs. LKP.

²⁷ Sergejs, Kruks. *Par mūziku skaistu un melodisku. Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns, 2008. 14. lpp.

²⁸ Bleiere, Daina, Butulis, Ilgvars, Feldmanis, Inesis, Stranga, Aivars, Zunda, Antonijs. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. 368. lpp.

²⁹ Butulis, Ilgvars. Padomju kultūrpolitikas aspekti dažos latviešu padomju preses izdevumos (1945-1949). Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1964. gadā. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 13.sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 427. lpp.

³⁰ Buržuāziskais nacionālisms - iespēja, ka Latvijas iedzīvotāji varētu sākt apstrīdēt padomju varas legimitāti, kā arī tās politiskos rezultātus Latvijā.

³¹ Butulis, Ilgvars. Padomju kultūrpolitikas aspekti dažos latviešu padomju preses izdevumos (1945-1949). Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1964. gadā. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 13.sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 428. lpp.

³² Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015. 136. lpp.

³³ Bleiere, Daina, Butulis, Ilgvars, Feldmanis, Inesis, Stranga, Aivars, Zunda, Antonijs. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. 5. lpp.

³⁴ *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939-1991*. Rīga: Nordik, 1999. 99. lpp.

³⁵ Siliņš, Uldis, Vējiņš, Jānis. *Latvija likteņa gaitās 1918-1991*. Rīga: Preses nams, 2006. 201. lpp.

modernistu aizstāvētajām idejām, kuras, jāpiebilst, bija ieņēmušas stabilu pozīciju Latvijas mākslas un kultūras pasaulē, padomju māksliniekam bija jābūt optimistiskam un šis optimisms jādveš arī iedzīvotājos. Māksliniekiem bija jārada darbi, kas palīdzēja komunistiskajā audzināšanā.³⁶ Staļina ideoloģija balstījās idejā par māksliniekiem kā “dvēseļu inženieriem” un kolektīvās morāles iedvesmotājiem. Jaunā cilvēka vērtību sistēma bija formulēta partijas programmā. Īsumā morāles kodeksā nosauktie tikumiskie principi bija šādi: uzticība komunisma idejām un padomju patriotisms, nesavtīgs darbs “sabiedrības” labā un rūpes par “sabiedrisko” īpašumu, kolektīvisms, pieticība un vienkāršība personīgajā dzīvē, toleranta attieksme pret citu tautību un rasu cilvēkiem.³⁷

Jāatzīst, ka konkrētajā okupācijas periodā kultūra atradās pilnīgā ideoloģijas pakļautībā. Piemēram, rakstniecība vairs nebija privāta lieta, tika norādīts, ka “literāts mūsu sabiedrībā nevar rakstīt, kas viņam ienāk prātā”, tātad tīrās mākslas un individuālās brīvības vietā bija nācis partejiskums. Lai pārvarētu runas par individuālām izjūtām, pesimismu un buržuāziskā laika tematiku, latviešu rakstniekiem vajadzēja mācīties no krievu padomju literatūras un rakstīt par padomju dzīvi, jauniem zemniekiem, padomju dzīves celtniecību. Savukārt teātra jomā liela uzmanība tika pievērsta teātra repertuāram. Teātriem pārmeta intereses trūkumu par padomju lugām un aizraušanos ar buržuāzisko dramaturgu lugu iepludināšanu repertuārā. Par teātru repertuāru vajadzīgajām pārmaiņām runā arī V. Lācis, sakot: “Ne tikai rakstnieki, bet arī teātra darbinieki neatpazīst un neizprot vēsturiskās pārvērtības, kas notikušas mūsu zemē. Teātru repertuārs neatbilst padomju tautas audzināšanas uzdevumiem [...]. Vajadzīgas jaunas padomju lugas, kas varētu aizvietot šos repertuāra plāksterus, lugas, kas pareizi un spilgti atspoguļotu mūsu tagadējo padomju cilvēka dzīvi, lugas, kas mūsu ļaužu un jaunatnes skatus vērstu nevis atpakaļ, bet uz priekšu, pretim jaunās dzīves plašajiem apvārsņiem.”³⁸

Lai panāktu kontroli pār māksliniekiem, rakstniekiem, mūziķiem un citiem šo radošo jomu pārstāvjiem, tika izveidotas Mākslinieku, Rakstnieku un Komponistu savienības. Lielākā daļa dzejnieku un literātu nevēlējās rakstīt sistēmas pasūtītās rīmes par ideālo padomju cilvēku. Diemžēl radošo jomu pārstāvji bija nostādīti situācijā, kad atteikšanās radīt sociālistiskā reālisma³⁹ darbus tika uzskatīta par pretpadomju rīcību un kvalificēta kā nelegāla. Nepakļaušanās sistēmai, labākajā gadījumā, nozīmēja tikt izslēgtam no dzejnieku un rakstnieku rindām, kā arī jebkādu publicēšanās iespēju zaudēšana. Šo savienību mērķis bija

³⁶ Sergejs, Kruks. *Par mūziku skaistu un melodisku. Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns, 2008. 34. - 35. lpp.

³⁷ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015. 82. - 83. lpp.

³⁸ Rokpelnis, Fricis. Par teātru repertuāru. *Karogs*. Nr. 9, 1946. 17. – 20. lpp.

³⁹ Sociālistiskais reālisms - reālisma mākslas veids, kas attīstījās Padomju Savienībā un kļuva par dominējošo mākslas veidu komunisma valstīs. Sociālistiskajam reālismam raksturīgs ideoloģiski orientēts stils, kas tendēts ar mērķi vairot sociālisma un komunisma idejas. Tas koncentrējas uz nabadzīgās sabiedrības daļas glorificēšanu.

radīt oficiālu struktūru, un tikai šo struktūru ietvaros māksliniekiem bija atļauts izpausties. Piemēram, 1941. gada 15. februārī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas sēdē tika pieņemts lēmums “Par LPSR Mākslinieku savienības Organizācijas komitejas dibināšanu.”⁴⁰ Interesanti, ka 27. februārī nodibinājums latviešu valodā adaptēja “Padomju Latvijas tēlotāju mākslinieku deklarāciju.” Tā pasludināja, ka “Padomju Latvijas mākslinieki ies vienīgi to ceļu, pa kuru lielā Ļeņina-Staļina partija ved Padomju Savienības tautas. Tas ir komunisma ceļš, kas visu pasauli atsvabinās no kapitālistiskās ekspluatācijas. [...] Plaši atverot savas durvis visiem godīgiem māksliniekiem un mākslas pētniekiem, kuri savu dzīvi grib ziedot mākslinieciskam darbam, lai ar to kalpotu tautai, Padomju Latvijas tēlotāju mākslinieku savienība stingri raudzīsies, lai tās biedru rindās neiekļūtu strādnieku šķiras ienaidnieki un bijušā reakcionāra režīma kalpi.”⁴¹ 1945. gadā Mākslinieku Savienības prasības pret ideoloģisko fronti pieauga. Dzimtenes jēdzienu pēc neatkarības perioda nomainīja staļinisms, tauta pastāvēja nevis pati savā vienotībā, bet tautu draudzībā, pulcējoties ap krievu tautu, darbs tika darīts nevis viensētās, bet kolektīvajās saimniecībās.⁴²

Pēc rakstītā varam secināt, ka neatkarības laikā pastāvošo mākslinieku brīvību bija nomainījušas sociālistiskās sistēmas normas un noteikumi. Padomju sistēmas izveidotās mākslinieku savienības kontrolēja radošo personu daiļradi, kā arī tās nonākšanu pie sabiedrības. Tomēr svarīgi piebilst, ka līdz Staļina nāvei 1953. gadā, administratīvajā un ekonomiskajā jomā visos noteicošajos aspektos bija panākta Latvijas pilnīga iekļaušana PSRS politiskajā un ekonomiskajā sistēmā. Pretēji, ilgāks laiks bija vajadzīgs, lai latvieši samierinātos ar šīm pārmaiņām un akceptētu izveidojušos stāvokli, lai sovjetizācija notiktu ne tikai materiālās dzīves izpausmēs, bet arī garīgajā un ideoloģiskajā līmenī.

---

⁴⁰ *Mākslas enciklopēdija*. Rīga: Jumava, 2011. 998. lpp.

⁴¹ Turpat, 999. lpp.

⁴² Turpat, 1004. lpp.

1.4 Cenzūra un kontrole

Vienlīdz nozīmīgi atzīmēt, ka viens no galvenajiem okupācijas varas politikas iedzīvināšanas mehānismiem Latvijā bija politiskā cenzūra⁴³, kuru ieviesa uzreiz pēc tās okupācijas. Svarīgi piebilst, ka PSRS valsts cenzūra bija slepena. Cenzūras veikšanai tika izveidota speciāla iestāde – PSRS Galvenās literatūras pārvalde⁴⁴, taču arī tā neafišēja savu darbību.⁴⁵ “Gavļits” noteica visiem darbiem veikt iepriekšējo cenzūru un izsniegt atļaujas visiem izdevumiem, sastādīt iespieddarbu sarakstus, kuri aizliegti pārdošanai un izplatīšanai.⁴⁶ PSRS politiskā cenzūra vienlaikus bija arī ideoloģiskā, politiskā un mākslinieciskā cenzūra. Padomju Savienībā valsts cenzūras uzdevumi saskanēja un cieši savijās ar Komunistiskās partijas uzdevumiem. PSRS mērķis bija komunisma pasaules kundzība, un cenzūra noderēja kā sodīšanas, iebiedēšanas un individuālo īpatnību izskaušanas un personiskās atbildības likvidēšanas sistēma. Kā jau iepriekš darbā minēts, Komunistiskās partijas rokās bija nedalīta vara un viens no galvenajiem uzdevumiem bija dažādu politisko “orgānu” apspiešana.⁴⁷ Cenzūra kopā ar tiem iejaucās radošajos procesos, piedalījās politiskajās vajāšanās, veica informācijas ierobežošanas uzraudzību, personiskās sarakstes pārbaudi, telefona sarunu noklausīšanos utt.⁴⁸ No tā izriet secinājums, ka ar cenzūras palīdzību Padomju vara centās izskaust dažādu viedokļu, domu un radošo brīvību.

Viens no GLP uzstādītajiem mērķiem bija bibliotēku fondu un grāmatu veikalu attīrīšana no politiski kaitīgās literatūras, kas tika veikta pēc “Gavļits” izdotajiem sarakstiem. Kā 1948. gada atskaitē atzīst Latvijas PSR Galvenās literatūras pārvaldes priekšnieks V. Jaunzems: “Šis iecirknis prasīja rūpīgu ikdienas darbu, jo Latvijas PSR bibliotēkas tikai padomju varas laikā pa īstam sāka komplektēt savus fondus ar pilnvērtīgu literatūru.”⁴⁹ PSRS politiskās cenzūras kārtība 1944. - 1945. gadā visās reokupētajās teritorijās tika ieviesta arī tādēļ, lai atbrīvotos no grāmatām, kas atspoguļoja nekrievu tautu nacionālo kultūru un tautu garīgās īpatnības.⁵⁰

---

⁴³ Cenzūra – plašsaziņas līdzekļu, politisko, elektronisko un cita veida izdevumu informācijas pārraudzība, ko īsteno oficiālā vara, lai ierobežotu vai aizliegtu nevēlamu ideju un informācijas izplatīšanu.

⁴⁴ Galvenā literatūras pārbaude saīs. - GLP jeb Glavļits.

⁴⁵ Šneidere, Irēne. *Latvija padomju režīma varā, 1945–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 20. lpp.

⁴⁶ Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990 2. daļa*. Rīga: Jumava, 2011. 5. lpp.

⁴⁷ Daukšts, Bonifācijs. Vairāk skaidrības par PSRS politisko cenzūru Latvijā. Pieejams:

http://www.satori.lv/raksts/3613/Bonifacijs_Dauksts/Vairak_skaidribas_par_PSRS_politisko_cenzuru_Latvija [skatīts 2016, 11. martā].

⁴⁸ Turpat.

⁴⁹ Šneidere, Irēne. *Latvija padomju režīma varā, 1945–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 261. - 265. lpp.

⁵⁰ Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990 1. daļa*. Rīga: Jumava, 2010. 141. lpp.

Ņemot vērā cenzūras nozīmību komunistiskajā režīmā, viens no kultūras vērtību saglabāšanas veidiem bija tās literatūras saglabāšana, kuru politcenzori bija likuši iznīcināt.⁵¹ Kā jau iepriekš darbā minēts, kultūras darbiniekus, kas nepakļāvās režīma prasībām, sodīja. Par noziegumu uzskatīja arī aizliegto grāmatu glabāšanu, kuras, apzinoties iznīcināmās grāmatas vērtību Latvijas kultūrai, cilvēki dažkārt centās noslēpt un saglabāt. Šī iemesla dēļ propaganda izdomāja arī jaunus ārzemju un iekšzemes ideoloģiskos ienaidniekus, radot jaunu tēlu, kuru nosauca par “tautas ienaidniekiem” pret kuriem valdošajam režīmam bija it kā jācīnās.⁵² Tos, kurus uzskatīja par atbilstošiem šim tēlam, kā arī iespējamās pretošanās dalībniekus sodīja un izsūtīja no Latvijas uz koncentrācijas nometnēm vai ieslodzīja cietumā. Jāatzīst, ka lielā daļā gadījumu cilvēki nebija informēti par konkrēto grāmatu aizliegumu, tātad grāmatas turējuši savā īpašumā un tikuši sodīti.

Aizliegto darbu saraksts tika sastādīts arī PSRS atklātajiem iespieddarbiem, presē, radio, kā arī televīzijas raidījumiem.⁵³ Cenzūra skāra arī teātru un citu kultūras iestāžu repertuāru.⁵⁴ “Gavļits” bija starpnieks starp PSKP un sabiedrību. “Gavļits” sabiedrībai nodeva it kā oficiālo informāciju par zinātņi, literatūru un mākslu.⁵⁵ Latviešu vēsturnieks Henrihs Strods PSRS cenzūru Latvijas okupācijas vēsturē raksturo kā mūsu tautas garīgā terora un genocīda īstenotāju.⁵⁶ Latviešu kultūras identitāti centās izdzēst no latviešu atmiņām un zemapziņas, tukšumu aizpildot ar jaunu komunistisko ideālu un tā vērtībām.

Pēc PSRS cenzūras aspektu izpētes varam secināt, ka, izmantojot cenzūru, Latvijā tika panākta kontrole pār laikrakstiem, radio, kino, muzejiem, literatūru un mākslu. Cenzūras īstenošana palīdzēja valstī nostiprināt komunisma vērtības, aizliedzot rakstīt vai kā citādi attēlot cilvēka patiesās domas, izjūtas un radošumu. Ar cenzūras palīdzību cilvēkus piespieda domāt un rakstīt tā, kā to pieprasīja “partija un valdība.” Cenzūra piespieda radošo industriju pārstāvjus darboties pēc sociālistiskā reālisma nospraustajām normām, vienlaikus piespiežot glorificēt valdošo režīmu un visu padomju tautu. Galvenā literatūras pārvalde iznīcināja tūkstošiem grāmatu un mākslas darbu, kas radīja milzīgus postījumus Latvijas kultūrvidēi, savukārt cilvēkus, kas šīs vērtības centās saglabāt - necilvēcīgi sodīja. Tātad varam secināt, ka PSRS politiskā cenzūra ir Latvijas okupācijas vēstures nozīmīga un traģisma pilna sastāvdaļa.

---

⁵¹ Blūzma, Valdis, Jundzis, Tālavš, Riekstiņš, Jānis, Strods, Henrihs, Šārps, Džīns. *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš 1945-1991*. Rīga: LZA, 2008. 116. lpp.

⁵² Turpat, 116. lpp.

⁵³ Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990 2. daļa*. Rīga: Jumava, 2011. 80. lpp.

⁵⁴ Turpat, 99. lpp.

⁵⁵ Turpat, 15. lpp.

⁵⁶ Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990 1. daļa*. Rīga: Jumava, 2010. 435. lpp.

1.5 Policejiskās metodes

Mākslai bija jācildina valdošais režīms, jāattēlo laimīga un plaukstoša tauta, pretējā gadījumā mākslinieku darbība tika uzskatīta par dzimtenes nodevību, citiem vārdiem sakot, mākslinieku sodīja. Nozīmīgi apzināties, ka represijas tika plaši un pastāvīgi izmantotas kā galvenais sabiedrības vadības un veidošanas instruments. Represijas, neapšaubāmi, ietekmēja arī radošo potenciālu un nodrošināja valsts kontroli kultūras jomā. Jāapzinās, ka valdošais režīms jebkuru brīvāku domu vai radošu neatkarību uztvēra kā politisku opozīciju, tādējādi darbi, kas citā politiskajā režīmā tiktu uzskatīti par oriģinalitātes vai radošuma izpausmi, totalitārajā sistēmā varēja izraisīt dažāda veida negatīvas sekas, tai skaitā politiskas represijas.⁵⁷

Represijas tika aizsāktas jau režīma pastāvēšanas pirmajās dienās.⁵⁸ Īsā laikā tika represēti daudzi valsts un sabiedriskie darbinieki. Latvijā un citās okupētajās Baltijas valstīs tika sagatavota plaša deportācijas akcija – 1941. un 1949. gadā, kad no valsts tika izsūtīta liela daļa turīgāko zemnieku un nacionālās pretošanās kustības dalībnieku. Jāatzīmē, ka arī formālismu⁵⁹ Latvijā centās izskaust tieši ar deportācijām. Daļa izsūtīto nonāca soda nometnēs, bet daļa, nometinājumā uz 20 gadiem.⁶⁰ Tikai pēc J. Staļina nāves ieslodzījuma nosacījumi pamazām tika atviegloti. Lai gan daļu ieslodzīto atbrīvoja, bet daļai samazināja piespriesto soda termiņu, nozīmīgi uzsvērt, ka 1949. gadā atņemtais īpašums no nometinājuma atbrīvotajiem netika atdots, kā arī ieslodzītie un viņu bērni u.c. tuvinieki tika diskriminēti, stājoties mācību iestādēs, darbavietās, kā arī daudzās citās dzīves situācijās.⁶¹ Mākslinieku represijās ietilpa arī paškritika. Publisku pašiznīcināšanos ar “grēku nožēlošanu” kongresos pieredzēja mākslinieki, kuri bija radījuši darbus, kas neiekļāvās režīma normatīvos.

Tomēr radošās inteliģences pakļaušanu centās panākt ne tikai ar represijām, bet arī ar materiāliem stimuliem. Neskaitāmiem māksliniekiem tika uzspiesta vērtību skalas maiņa. Galvenokārt, tas izskaidrojams ar finansiāliem apstākļiem. Ja radošo profesiju pārstāvji kalpoja noteiktā komunisma slavinošā tematikā, kultūras darbinieka darbs bija salīdzinoši labi apmaksāts, mākslinieki saņēma dažādus apbalvojumus, prēmijas un atzinības.⁶² Savukārt iestāšanās pret noteiktajām staļiniskajām dogmām nozīmēja zaudēt statusu un privilēģijas - pasūtījumus, iespēju pirkt deficītos materiālus, izstādīt un pārdod darbus.

---

⁵⁷ Bleiere, Daina. *Latviešu kultūra abpus “dzelzs priekšvara”, 1945–1990*. Rakstu krājums DOMA 6, 2000. 23. lpp.

⁵⁸ *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999. 99. lpp.

⁵⁹ Ar formālismu saprata Rietumeiropā ievēribu guvušos mākslas virzienus – impresionismu, naturālismu, estētismu, apolitiskumu, kubismu, ekspresionismu un sirreālismu.

⁶⁰ *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999. 101. lpp.

⁶¹ Turpat, 262. lpp.

⁶² Šneidere, Irēne. *Latvija padomju režīma varā, 1945–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 26. lpp.

Tātad varam secināt, ka represiju mērķis bija panākt atbalstu komunistiskajam režīmam, tādā veidā pakļaujot iznīcībai vai postījumiem neatkarības gados radītās Latvijas kultūrvides vērtības. Valsts pārveidošanas procesā Latvija pārcieta smagas deportācijas, kurās īpaši smagi cieta latviešu radošās aprindas.

1.6 Pretošanās

Latvijas iedzīvotājus pēc to attieksmes pret okupācijas varu varētu iedalīt trīs pamatgrupās. Pirmā grupa bija Komunistiskās partijas un komjaunatnes vadītāji, represīvo iestāžu darbinieki, otrā Latvijas iedzīvotāju grupa bija “klusējošais vairākums”, kas lielākoties strādāja savu darbu, paklausīja okupācijas varas rīkojumiem un politikā tieši neiesaistījās. Savukārt trešajā grupā ietilpa aktīvās nacionālās bruņotās pretošanās kustības dalībnieki un nevardarbīgās pretošanās dalībnieki.⁶³

Lielākā daļa iedzīvotāju Latvijā uzskatīja par labāku pielāgoties, atklāti neuzstājoties pret padomju varu. Ja arī bija šādas uzstāšanās, tad Valsts Drošības komiteja darbojās efektīvi, un opozicionāru grupas ātri tika sagrautas. Arī pagrīdes grupas tika ātri atklātas un arestētas, tiesātas un sodītas ar cietumsodiem. Faktiski opozīcijas darbība bija vērojama no atsevišķiem indivīdiem vai nelielām domubiedru grupām.⁶⁴

Nevardarbīgās pretošanās forma kultūras jomā bija sabiedrisko klubu organizēšana, kas deva iespēju paklusi paust okupācijas varai nepieņemamus uzskatus.⁶⁵ Daļa latviešu tautas nepieņēma valodas, kultūras, reliģijas un neatkarīgās Latvijas laika vēstures skaidrojuma noliegumu, kā arī tā pretojās mēģinājumiem sabiedriskajā, politiskajā un kultūras dzīvē aizstāt latviešu ar krievu valodu. Savas valodas un kultūras noliegums kļuva par svarīgu nevardarbīgās pretošanās cēloni.⁶⁶ Arhīvu materiāli un uz tiem balstītie pētījumi liecina, ka lielākā daļa no tiem, kas bija iesaistījušies kāda veida pretestībā pēckara gados, bija vienkārši cilvēki, zemnieki un radošo profesiju pārstāvji. Jāatzīst, ka šajā laika posmā daļa kultūras darbinieku izvēlējās iet vidusceļu un sabiedrībā iestājās “dubultā dzīve.” Daļa mākslinieku ārēji sekoja nospraustajām normām, bet par brīvvalsts ideāliem runāja izmeklēti šauros lokos.

Tomēr, nozīmīgi apzināties, ka daļa radošo profesiju pārstāvju gan savā daiļradē, gan okupācijas režīma rīkotajos oficiālajos pasākumos atklāti vērsās pret melīgo propagandu, cenzūras žņaugiem, tautas nacionālo tradīciju vajāšanu.⁶⁷ Šie zinātnes, literatūras, mākslas, mūzikas un kino meistardarbu autori ar savu talanta un gara spēku pārspēja totālās cenzūras

⁶³ *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999. 463. lpp.

⁶⁴ Siliņš, Uldis, Vējiņš, Jānis. *Latvija likteņa gaitās 1918-1991*. Rīga: Preses nams, 2006. 200. lpp.

⁶⁵ Blūzma, Valdis, Jundzis, Tālavš, Riekstiņš, Jānis, Strods, Henrihs, Šārps, Džīns. *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš 1945-1991*. Rīga: LZA, 2008. 89. lpp.

⁶⁶ Turpat, 82. - 83. lpp.

⁶⁷ *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999. 421. lpp.

ierobežojumus. Viņu darbi stiprināja nācijas nemateriālo, garīgo pretošanos okupācijai nācijas pastāvēšanas visdrūmākajos brīžos.⁶⁸ Jāatzīst, ka pastāvošā morālā un materiālā vide, aizliegumi un spēja saglabāt individuāli izkopto mākslas ceļu, veicināja daiļrades uzplaukumu atsevišķu radošo jomu pārstāvjiem, un viņi atstāja paliekamas vērtības latviešu nacionālajā kultūrā. Oficiāli šo mākslinieku devums mūsu kultūras attīstībā ticis apzināts tikai pēc staļiniskā un normatīvos iežogotā laika posma.

Lielākā daļa šīs kustības dalībnieku bija notiesāta par kontrrevolucionāru aģitāciju, pretpadomju literatūras glabāšanu vai dalību reliģiskajās sektās.⁶⁹ No tā izriet, ka lielākajai daļai pretestības kustības dalībnieku bija jāsaskaras ar vissmagākajām Padomju Savienības represijām - ne tikai izstumšanu no aktīvās mākslas dzīves un sabiedrības, cīņu ar čekas ziņotājiem un nepārtrauktu baiļu sajūtu, bet ar apcietinājumu, koncentrācijas nometnēm un izsūtījumu.

Izpētot kultūras kanonus laikā pēc Otrā pasaules kara, nonākam pie secinājuma, ka šajā laika posmā sociālistiskā reālisma robežas bija skaidri formulētas. No iepriekš rakstītā izriet, ka māksliniekiem tika atņemta radošā brīvība un tiem bija jāseko noteiktajām normām, savukārt, ja mākslinieks to nespēja vai nevēlējās, tad viņu centās pāraudzināt un sodīja. Kultūra atradās valsts pārvaldes pakļautībā un tika izmantota kā propagandas līdzeklis, lai radītu pēc iespējas vairāk komunisma sekotāju. Radošās jomas cilvēkus izmantoja, lai pārraidītu nepatīkus vēstījumus valsts pilsoņiem, lai attēlotu laimīgāku un labāku dzīvi Padomju Savienībā nekā tā bija patiesībā, lai tos morāli audzinātu un skolotu. Nespēja pakļauties absurdam prasībām veicināja nevardarbīgās pretošanās kustības izveidošanos, kas pastāvēja par noteiktām kultūras vērtībām. Šīs kustības devums mūsu tautas vērtību saglabāšanā vērtējams kā ļoti nozīmīgs. Pretestības dalībnieki, lielākoties, saskārās ar īpaši smagām represijām.

---

⁶⁸ Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990 1. daļa*. Rīga: Jumava, 2010. 444. lpp.

⁶⁹ Bleiere, Daina, Butulis, Ilgvars, Feldmanis, Inesis, Stranga, Aivars, Zunda, Antonijs. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. 329. lpp.

2 FRANČU GRUPA

Kā jau darba pirmajā nodaļā tika minēts, PSRS okupācijas varas uzstādītās normas un noteikumi, centieni pilnībā apkarot mākslinieku radošo brīvību un kultūru pārvērst par propagandas ieroci, kā arī cilvēku nespēja pieņemt svešu ideoloģiju, veicināja nācijas garīgo pretošanos. Šajā kontekstā saprotams arī tā sauktās *franču grupas* liktenis. Autore uzskata, ka nepieciešama izsmeļoša *franču grupas* darbības un dalībnieku biogrāfiju izpēte, lai veicinātu izpratni par Padomju varas izvērstajām represijām pret šīs grupas dalībniekiem un lai darba gaitā varētu atbildēt uz vienu no pētāmajiem jautājumiem - kādēļ notika tik nežēlīga vēršanās pret *franču grupu*? Lai ilustrētu mākslinieku ierobežoto brīvību, autore izmantos Gundegas Repšes romānu "*Ugunszīme*" (1990), kas apskata mākslinieku stāvokli laikā, kad Latviju atkārtoti bija okupējusi Padomju Savienība. Gundega Repše ir latviešu rakstniece, kuras īpašā interese par *franču grupu* saistāma ar radniecīgām saitēm, jo grupas dalībnieks mākslinieks Kurts Fridrihsons bija G. Repšes mātes māsas vīrs. Romāna "*Ugunszīme*" galvenie varoņi ir mākslinieks Kārlis Dobe un viņa sieva, mākslas vēsturniece Dagmāra. Dagmāra tiek izsūtīta, bet Kārlis tiek nostādīts izvēles priekšā, kura nebija sveša nevienam latviešu māksliniekam aplūkojamā periodā - sekot absurdažām režīma prasībām vai pieturēties pie bīstamajiem brīvdomības ideāliem un būt izstumtam no aktīvās mākslas jomas.

2.1 *Franču grupas* darbības kopējais raksturojums

Jau vairākkārt minētās represiju politikas uzmanības centrā nereti tika definētas īpašas problēmas, pret kurām tika izvērstas apkarošanas kampaņas. Šajā sakarā jāmin arī pastāvošā režīma cīņa pret kosmopolītismu, kas sevī ietvēra radošo profesiju pārstāvju apsūdzēšanu Rietumu kultūras un vērtību cildināšanā. Arī *franču grupas* domu apmaiņa nenotika oficiālo struktūru ietvaros, un apsūdzība tika saistīta ar minēto vērtību slavināšanu. Arī nosaukums – "*Franču grupa*" ir čekas dots nosaukums aizturēšanās brīdī, paši grupas dalībnieki sevi nekad tā nav saukuši, jo interešu loks, par kuru runāja šīs grupas tikšanās reizēs, bija daudz plašāks nekā tikai franču kultūra. Oficiāli, *franču grupai* izvirzīja apsūdzību buržuāziskajā nacionālismā un līdzdalībā pretpadomju sanāksmēs.

Franču grupa bija domubiedru un paziņu grupa, kas pēckara gados pēc mākslinieka Kurta Fridrihsona iniciatīvas pirmdienās pulcējās Dailes teātra aktieru Irīnas un Arnolda Stubau dzīvoklī Rīgā, Dzirnau ielā 70,⁷⁰ lai kopīgi apspriestu dažādus kultūras jautājumus ar ikreizēju referātu un diskusijām. Grupas dalībniece Skaidrīte Sirsone savā rakstā izdevumam "*Universitas*" atklāj, ka ar laiku ciemošanās kļuva regulārākas, bija radusies arī lielāka

⁷⁰ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija "franču grupa"? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 8. lpp.

interese. “Iepriekš tika arī padomāts, ko nākamajā reizē pārrunās, lai katrs jau varētu par to painteresēties un padomāt,” atminas grupas dalībniece. Pamazām sanāksmēs izstrādājās noteikta kārtība. Vakars sastāvēja no trim daļām, kur viena atvēlēta kāda nozīmīga autora darba lasījumam, otra kādam iztulkotam darbam, bet trešā daļa bija atvēlēta diskusijām – par dzirdēto autoru un darbu. Tomēr jāatzīst, ka grupas darbības laikā īpaši lasīti un apspriesti tika franču kultūras jautājumi: franču rakstnieku un filozofu darbi.⁷¹ Šīs sanāksšanas sauca arī par “literārajām pēcpusdienām”, jo katru reizi kāds bija sagatavojis priekšlasījumu. Dažkārt tika atvēlēts arī laiks, lai zinātnāji mazliet atsvaidzinātu arī savas franču valodas zināšanas.⁷² Šādas sanāksšanas norisinājušās aptuveni gadu, tad pamazām tomēr izbeigušās, jo vairākiem dalībniekiem dažādu pienākumu dēļ vairs neatlika laika.⁷³

Franču grupā Latvijas PSR VDK ieskaitīja 21 cilvēku. S. Sirsone skaidro, ka savu reizi viesi bijuši arī aktieri Lilita Bērziņa, Edgars Zīle, Jurijs Jurovskis un tulkotāja Elija Kliene,⁷⁴ bet daļa *franču grupas* netika tiesāta. Tiesāja 13 cilvēkus – mākslinieku Kurtu Fridrihsonu, skolotāju, latviešu rakstnieci un tulkotāju Maiju Silmali,⁷⁵ aktrisi un tulkotāju Mirdzu Ersu,⁷⁶ literatūrkritiķi, tulkotāju un bibliogrāfi Skaidrīti Sirsoni, tulkotāju Mildu Grīnfeldi,⁷⁷ tulkotāju un Latvijas Universitātes pasniedzēju Ievu Lasi,⁷⁸ latviešu dzejnieci, prozaiķi, dramaturģi un tulkotāju Elzu Stērsti,⁷⁹ literātu un bibliofilu Alfrēdu Sausni, skolotāju Eleonoru Sausni,⁸⁰ aktieri Miervaldi Ozoliņu, aktierus Arnoldu un Irīnu Stubau,⁸¹ juristu un literātu Gustavu Bērziņu.

Piespriestais soda apmērs visiem grupas dalībniekiem nebija vienlīdzīgs. Dzejniecei Elzai Stērstei, Ievai Lasei un Kurtam Fridrihsonam piesprieda 25 gadus ieslodzījumā, savukārt aktrisei un tulkotājai Mirdzai Ersai septiņus. Pārējiem grupas locekļiem: Maijai Silmalei, Mildai Grīnfeldei, Eleonorai Sausnei, Alfrēdam Sausnem, Irīnai un Arnoldam Stubau, Skaidrītei Sirsonei un Gustavam Bērziņam piesprieda desmit gadus labošanas darbu nometnē. *Franču grupas* dalībnieki sodu izcieta dažādās vietās – Vorkutā, Taišetā, Intā, Omskā,

---

⁷¹ Bleiere, Daina, Butulis, Ilgvars, Feldmanis, Inesis, Stranga, Aivars, Zunda, Antonijs. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. 318. lpp.

⁷² Skaidrīte, Sirsone. Kas bija “franču grupa”: par represijām pret latviešu inteliģenci 1951. *Universitas*. Nr. 69, 1992. 18. lpp.

⁷³ Turpat, 18. lpp.

⁷⁴ Turpat, 18. lpp.

⁷⁵ Līdz 1939. gadam – Maija Ilga Šmite.

⁷⁶ Prec. Lībiete.

⁷⁷ Prec. Ozola.

⁷⁸ Dz. Birgere.

⁷⁹ Prec. Liekna-Virza.

⁸⁰ Dz. Zaļaiskalns.

⁸¹ Dz. Švāgers.

Mordovijā un Novosibirskā. Staļina nāve un amnestija sodus samazināja, un viņi Latvijā atgriezās pēc nometnē pavadītiem pieciem gadiem.⁸²

Līdz ar to, varam secināt, ka grupas tikšanās notika 1945. - 1946. gadā, bet grupas dalībniekus tiesāja un arestēja par līdzdalību grupā 1950. gada beigās un 1951. gada sākumā. Savukārt lielākā daļa grupas dalībnieku dzimtenē atgriezās 1956. gadā, piespriestos desmit vai pat divdesmit piecus gadu vietā, izsūtījumā pavadot piecus gadus.

2.2 Dzelzs priekšgars – robeža starp padomju ideoloģiju un eiropiskām kultūras vērtībām

Kā jau iepriekš darbā minēts, lai samazinātu kultūras saikni starp padomju Latviju un Rietumeiropu pat uz kartes it kā nosprauda robežu, kuru dēvē par *dzelzs priekškaru*. Gundegai Repšei *dzelzs priekškara* uzcelšanu starp Latviju un Rietumvalstīm svarīgi paust jau sava romāna “*Ugunszīme*” sākumā. Lai to izdarītu, G. Repše romānā runā caur Dagmāras tēlu, kura nevar pieņemt Rietumeiropas kultūras izplatīšanas aizliegumu. Agrāk Dagmāras dzīvoklī lasīta un analizēta franču literatūra, kas bijusi kā garīga veldze nospiešajā periodā, bet satikšanās pie Dagmāras bija jāpārtrauc, jo tas kļuva pārāk bīstami. Citāts no romāna: “-*Nē. Es negribu, lai jūs manis dēļ iekļūtu nepatikšanās. Viss ir ļoti sarežģīti. Pie manis vairs nesanākam. –Kā man var aizliegt lasīt, saprast un mīlēt Kamī, Eliāru, Sartru? Kā es varu to uzņemt sevī un nevienam neatdot? Tas taču būtu visbīstamākais un necilvēcīgākais egoisms. Noziegums! Tā taču ir mūsu barība, mūsu gaiss! Es nevaru un mēs nevaram tā smakt!*”⁸³ Romānā spilgti atklājas Dagmāras mīlestība tieši pret Rietumeiropas kultūrai tik nozīmīgo valsti Franciju. Dagmāra tulko franču rakstnieku darbus, izzin to personības un garīgi dzīvo līdz viņu paustajām idejām. G. Repše franču literatūru salīdzina ar “barību” un “gaisu”, šādā veidā norādot uz šīs literatūras neaizstājamību un svarīgo lomu Dagmāras dzīvē. Dagmāra izjūt spēcīgu vēlmi un sūtību idejās dalīties un ar tām iepazīstināt arī citus cilvēkus šajā nospiešajā periodā, tomēr romānā šīs neparastās mīlestības dēļ Dagmāra tiek sodīta ar izsūtījumu.

Kā jau nodaļas sākumā tika minēts, *franču grupa* ir čekas dots nosaukums grupas dalībnieku aizturēšanās brīdī. Par apcietināšanas iemeslu kalpoja franču rakstnieka Andrē Žida (*André Gide*)⁸⁴ skandalozās grāmatas “Atgriežoties no PSRS” (*Retour de l' U.R.S.S.*, 1936) lasīšana. No tā izriet, ka grupa, kas lasījusi franču rakstnieka darbu, nosaukta par *franču grupu*. Jau iepriekš minēts, ka pati grupa sevi tā nekad nav saukusi. Interesanti, ka tomēr

⁸² Līce, Anda. Veseli sevī un brīvi. *Brīvā Latvija*. Nr. 8, 2005. 7. lpp.

⁸³ Repše, Gundega. *Ugunszīme*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 36. lpp.

⁸⁴ Andrē Žids (1869-1951) franču rakstnieks.

mūsdienās šo grupējumu atpazīstam tieši pēc šī čekas, iespējams, nepamatoti dotā nosaukuma.

Lai gan literārajās pēcpusdienās tika apspriesti dažādi kultūras jautājumi, filmā “*Sods par sapni*”, kurā dokumentāli atveidoti *franču grupas* dalībnieku likteņi, atklājas, ka sarunas tikšanās reizēs arvien atgriezās pie Francijas un Parīzes, kas vecākajiem grupas dalībniekiem vēl bija dzīvā atmiņā kā Vakareiropas brīvības simbols, bet jaunākajiem - vairs neaizsniedzams sapnis.⁸⁵ Arī tulkotāja un dzejniece Ingmāra Balode *franču grupu* raksturo kā – vairāku jaunu cilvēku patiesu aizrautību ar Franciju un brīvību, ko tā allaž nesusi līdzī.⁸⁶

Pēc dalībnieku biogrāfijas izpētes varam secināt, ka lielākā šo savstarpēji pazīstamo cilvēku daļa jeb grupa bija gan pēc savām interesēm, gan arī nodarbošanos saistīta ar franču literatūru un mākslu. Skaidrīte Sirsone (sk. 1. pielikumu) atklāj, ka arī viņai bijis tuvs viss, kas saistīts ar Franciju jau no vidusskolas laikiem, lai gan grupas pastāvēšanas laikā viņa studējusi un arī pabeigusi Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas un literatūras nodaļu. Literāte atklāj, ka mācījusies Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā, kur franču valodai piegriezta liela vērtība. Sirsone universitātē klausījusies gan franču valodas, gan literatūras kursus, kur sadraudzējusies ar Maiju Silmali, kura arī nāca no 1. ģimnāzijas. Sirsone atklāj, ka viņu draudzības pamatā bijuši tieši mīlestība pret visu francisko.⁸⁷ Savukārt Silmale studēja Latvijas universitātes Filoloģijas fakultātes romāņu nodaļā, tāpat kā vēl trīs grupas dalībnieces - Ieva Lase, Milda Grīnfelde un Mirdza Ersa. Romāņu valodu un kultūru studijas izskaidro radošo personību interesi un zināšanas franču valodā un kultūrā. I. Lase stāsta, ka trīsdesmitajos gados šī studiju nodaļa bija vismazākā, tādēļ tā bijusi kā ģimene. “Man nekad nav bijis ne daudz naudas, ne mantas, bet vienmēr man līdzās un apkārt bijuši brīnišķīgi, gudri un ļoti labi cilvēki,”⁸⁸ skaidro franču valodas tulkotāja. Ieva Lase intervijā ar Jāni Rokpelni, runājot par iemīļoto zemi Franciju, atzīst, ka Franciju uzskata par Eiropas kultūras šūpuli, tas arī viņu saista pie franču kultūras. Interesants ir I. Lases atzinums, ka franču kultūrā gūtais viņai palīdzēja pārvarēt dzīves pārbaudījumus, īpaši uzsverot savu patiku pret rakstnieku Albēru Kamī un viņa teikto: “Tas labais, ko cilvēce ir sasniegusi, bet diemžēl tā nav sevišķi daudz, ir prasījis bezgala daudz veltīgu upuru.”⁸⁹

⁸⁵ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “*Sods par sapni*”, 1994.

⁸⁶ Balode, Ingmāra. Bākas un naktssargi vai vienkārši skaisti cilvēki. *Jaunā Gaita*. Nr. 4, 2010. 21. - 24. lpp.

⁸⁷ Skaidrīte, Sirsone. Kas bija “franču grupa”: par represijām pret latviešu inteliģenci 1951. *Universitas*. Nr. 69, 1992. 18. lpp.

⁸⁸ Geile, Kristīne, Rozeniece, Aina. *Ordeņa komandiere Ieva Lase. Par sevi, par dzīvi - savā 84. dzimšanas dienā*. Pieejams: <http://lpra.vip.lv/lase.htm> [skatīts 2016. gada 3. martā].

⁸⁹ Rokpelnis, Jānis. Saruna ar Ievu Lasi. Garīgās brīvības cena. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 41. lpp.

Arī Elza Stērste (sk. 2. pielikumu) atzīst, ka viņu un vīru Edvardu Virzu tuvināja tieši Francija, franču māksla un kultūra.⁹⁰ *La belle Epoque*⁹¹ laikā, pirms Pirmā pasaules kara, Stērste studēja Parīzē. Elza Stērste Sorbonnā (*Université Paris-Sorbonne*)⁹² studēja klasisko filoloģiju no 1911.-1913. gadam. Šajā laika posmā Stērste apmeklēja arī Luvras mākslas skolu. Par Parīzē pavadītajiem gadiem filmā “*Sods par sapni*” dzejniece stāsta: “Tie ir bagātākie un skaistākie gadi manā dzīvē. Zem franču mākslas un kultūras iespaida izklīda romantiski saraustītie tumšie mākoņi un skaidrās latīņu debesis atmirdzēja aiz viņiem. Francija ir otra mana dzimtene, jo viņā es atdzimu garīgi.”⁹³ Savukārt par to, kā Francija ietekmējusi Elzas Stērstes daiļradi, dzejniece rakstīja: “Mana dzeja Francijā pilnīgi pārveidojās un vāciski abstrakto pantu vietā, kurus vienīgi es pati varēju atšifrēt, radās daudz skaidrāka, vienkāršāka un pat latviskāka dzeja, jo tikai Francijā es visa pilnībā sajutu savas latviskās īpatnības. Bija jārod pretlīdzeklis ģermāņu kareivīgajam garam un kur gan citur to meklēt, ja ne klasiskās saules pielīkušajā Francijā?”⁹⁴ Arī S. Sirsone Elzu Stērsti raksturo kā lielu romāņu kultūras cienītāju. Grupas dalībniece atminas, ka “literārajās pēcpusdienās” E. Stērste interesanti stāstīja par saviem studiju gadiem Parīzē, nereti sagatavoja priekšlasījumus, piemēram, par “Bodlēra estētiku” un “Franču teātri XVIII gs.”⁹⁵

Arī grupas dalībniece Milda Grīnfelde dokumentālajā filmā “*Sods par sapni*” atzīst, ka izsūtījuma laikā, viņa visu laiku sapņojusi par Parīzi, bet viņa pat necerēja nokļūt savā sapņu pilsētā. Grīnfelde atzīst, ka pēc dabas ir liela sapņotāja un vienmēr tāda bijusi, bet viņa tomēr domājot, ka gaidīšana vienmēr ir daudz skaistāka par sapņu realizēšanos.⁹⁶ *Franču grupas* dalībnieku sapnis bija apmeklēt un ar savām acīm redzēt Franciju un Parīzi, par ko tik daudz lasīts un domāts.

Jāatzīst, ka daļai grupas dalībnieku šo sapni izdevās arī realizēt un Francijā pabūt pat vairākas reizes, bet daļai, tas arī palika tikai sapnis. Lai piepildītu savu sapni un savām acīm ieraudzītu Parīzi un Franciju, Mirdzai Ersai bija jāgaida līdz 1993. gadam, kad abas ar Ievu Lasi bija saņēmušas Francijas valdības apbalvojumu un ielūgumu apmeklēt Parīzi.⁹⁷ Ieva Lase tomēr Francijā bijusi vairākas reizes. Pirmo reiz viņa tur bija 1939. gadā, kad piedalījās studentu žurnālistu kongresā Rennā (*Rennes*). Tad 1999. gadā Lase devusies uz Franciju pie attāliem znota radiem. Trešo reiz Lase uz Franciju brauca pēc jau minētā apbalvojuma. Ieva

⁹⁰ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “*Sods par sapni*”, 1994.

⁹¹ Skaistais laikmets (franču val.).

⁹² Sorbonnas Universitāte ir viena no pirmajām Eiropā dibinātajām universitātēm, kas pazīstama ar augstu izglītības kvalitāti.

⁹³ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “*Sods par sapni*”, 1994.

⁹⁴ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 8. lpp.

⁹⁵ Skaidrīte, Sirsone. Kas bija “franču grupa”: par represijām pret latviešu inteliģenci 1951. *Universitas*. Nr. 69, 1992. 18. lpp.

⁹⁶ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “*Sods par sapni*”, 1994.

⁹⁷ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 12. lpp.

Lase pēc Baltijas valstu vēsturnieka Īva Plasero (*Yves Plasseraud*) lūguma uzrakstījusi rakstu par notikumiem Sibīrijā. Rakstu ar nosaukumu “Sibīrijas ainava” (*Vu de Sibérie*)⁹⁸ bija lasījis arī toreizējais Francijas prezidents Fransuā Miterāns (*François Mitterrand*). “Es zināju par lielajām izvešanām 1941. un 1949. gadā, bet es nevarēju pat iedomāties, ka vēl 1951. gadā cilvēki apcietināti un izsūtīti tikai par to, ka viņi interesējušies par franču kultūru,”⁹⁹ Latvijas valsts vizītes laikā 1992. gadā pārsteigumu neslēpa F. Miterāns. Šīs vizītes laikā prezidents iepazinās ar Ievu Lasi un Mirdzu Ersu, kuras ielūdza uz 14. jūlija svētkiem un pieņemšanu Elizejas pils dārzā. Lase tikšanos atceras īpaši spilgti: “Mūs sagaidīja ar visu cieņu un ierādīja vietas viesu tribīnēs. Pēc tam kopā ar dažādu rangū diplomātiem aicināja uz pieņemšanu Elizejas pils dārzā. Glāzēs dzirkstīja šampanietis, galdi lūza no augļiem un dažādiem gardumiem. Miterāna kungs kopā ar pavadoņiem gāja cauri dārzam, sasveicinādamies ar viesiem. Arī es uzdrošinājos pieiet paspiest prezidentam roku un pateikties par ielūgumu.”¹⁰⁰

Tomēr vairākiem grupas dalībniekiem Francija tā arī palika tāla un nekad neredzēta zeme. Lai cik milzīgas bija, piemēram, Maijas Silmales ilgas un mīlestība pret Franciju un franču valodu, grupas dalībniece tā arī nekad nenokļuva Francijā un neredzēja to, par ko tik daudz bija lasījusi. Tas izskaidrojams ar M. Silmales vajāšanu un apcietinājumiem, kas turpinājās arī pēc izsūtījuma. V. Rūmnieks atzīst, ka Milda Grīnfelde savu mīlestību pret franču kultūru izpauđa savos tulkojumos, tomēr arī Mildai Grīnfeldei savām acīm apskatīt izsapņoto zemi nebija iespēju.

Franču valodas, kultūras un literatūras studijas, lasītais un piedzīvotais grupas dalībniekiem vairāk kā citiem neļāva pieņemt svešo padomju ideoloģiju. Kā jau tika minēts, *dzelzs priekšgars* Padomju Savienības kultūras dzīvi centās norobežot no Rietumu kultūras sasniegumiem. Kamēr Padomju Savienības garīgā dzīve tika stingri regulēta, Francijā tika radīti jauni, lieliski darbi mākslas, literatūras un kultūras pasaulē. Radošas personības no visas Eiropas turpināja ierasties Parīzē, lai rastu domubiedrus, lai sevi izteiktu mākslā un literatūrā, lai smeltos iedvesmu no radošās vides un uzplauktu garīgi. Iespējams, tā arī skaidrojas *franču grupas* neizmērojamā mīlestība pret “Otro Dzimteni.” Brīvība, radošs lidojums, kultūras uzplaukums pret meliem, propagandu mākslā, nesaprotamu ideoloģiju, stagnāciju un atņemto brīvību.

⁹⁸ Plasseraud, Yves. *Pays baltes. Estonie, Lettonie, Lituanie : Le Réveil*. Paris: Autrement, 1991. 55. - 61. lpp.

⁹⁹ Adamaite, Undīne. Franču grupa. No Sibīrijas lēģera līdz Miterāna rokasspiedienam. *Diena*. 2012, 11. maijs.

¹⁰⁰ Geile, Kristīne, Rozeniece, Aina. *Ordeņa komandiere Ieva Lase. Par sevi, par dzīvi - savā 84. dzimšanas dienā*. Pieejams: <http://pra.vip.lv/lase.htm> [skatīts 2016. gada 3. martā].

2.3 Propaganda - cīņa ar kultūras domas brīvību

Jau darba pirmajā nodaļā tika izsecināts, ka neatkarības laikā pastāvošo mākslinieku brīvību bija nomainījušas sociālistiskās sistēmas normas un noteikumi, kuras uzstādīja un kontrolēja Mākslinieku, Rakstnieku un Komponistu savienības. Jau minēts, ka literatūra, māksla, humanitārās zinātnes, izglītības sistēma, kā arī masu saziņas līdzekļi bija kļuvuši par propagandas instrumentu, lai morāli audzinātu sabiedrību un radītu arvien vairāk komunisma sekotāju. Mākslinieku uzdevums bija attēlot laimīgu un līksmu sabiedrību, kas seko komunisma ideāliem, kā arī arvien pieaugošu labklājību visā Padomju Savienībā. Autore ir jau minējusi, ka mākslinieku aprindas šajā laikā sadalījās divās daļās. Daļa mākslinieku pieņēma komunisma ideoloģiju, radot darbus pēc uzstādītajām prasībām, tomēr daļa mākslinieku šīm normām pretojās, turpinot neatkarībās laikā aizsāktos radošos meklējumus.

Lai parādītu valstī valdošo propagandu, Gundega Repše savā romānā plaši izmanto dažādus informatīvos avotus, kas vēsta par Padomju zemes sasniegumiem un uzvarām. Romānam cauri vijas brīži, kad ieslēgtajā radio tiek sludinātas komunisma vērtības un augstais dzīves līmenis. Citāts no romāna: *“Kremļa kuranti iezvana jaunā, 1951. gada sākumu. Mēs, padomju ļaudis, ar gaviļēm sagaidām jauno gadu, jo zinām, ka 1951. gads būs vēl raženāks un bagātāks par pagājušo. Sociālistiskā valsts savā gaitā nepazīst apstāšanos, tā nemitīgi virzās uz priekšu, un katrs nākošais gads ir vēl platāks solis uz komunismu nekā iepriekšējais.”*¹⁰¹ Tā sākās 1951. gads, kura pirmajās dienās franču grupas dalībnieki tiek arestēti, tostarp romāna galvenā varone Dagmāra. Citās romāna lappusēs rodams visai murgains Dzimteni slavinošs dzejolis. Citāts no romāna: *“Kaut arī mierīgs darbs rit mūsu Dzimtenē, Pie virpas stāvam kā pie lielgabala. Un, lai mēs spētu uzveikt naidnieku, Mums jāpanāk, lai darbs vēl raitāk sokas, Lai cehā pneimatisko āmuru kā ložmetēju – kādreiz – satver rokas.”*¹⁰² Šis dzejolis šodienas lasītājam liekas absurds un neiespējams, bet tā laika lasītājs acīmredzot bija pieradis.

No vispārīgām slavinošām frāzēm par Padomju Dzimteni Gundega Repše veiksmīgi pāriet pie konkrētām, ar mākslu saistītām idejām. Citāts no romāna: *“-Viena no imperiālisma laikmeta reakcionārās buržuāziskās mākslas raksturīgākajām pazīmēm ir tās agresīvais antihumanisms, kas tiecas apspiest darba cilvēkā cilvēcisko apziņu, ieviest un kultivēt viņā domu, ka viņš nav nekas vairāk kā mehānisma dažādu daļu konglomerāts. No šejienes tik ieredzēta buržuāziskajā mākslā, piemēram, kubismā, cilvēka traktēšana par kustošos, no kaut kādas citas “vielas” pagatavotu tilpumu apvienojumu [..]. –Angļu tēlnieks Henrihs Mūrs savā darbā “Ģimenes grupa” vecāku mīlestības cilvēciskās jūtas padarījis par ciniska izsmiekla*

¹⁰¹ Repše, Gundega. *Ugunszīme*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 38. lpp.

¹⁰² Turpat, 45. lpp.

objektu. Viņa tēloto kropļo torsi izveidoti ar mazām nez kādu rāpuļu galviņām. Vēl abstraktākos viņa darbos nojaušama tieksme uz bezgalīgi izkropļotām cilvēka ķermeņa daļām. Mūsu subkultūras ir reakcionāras, jo tās virzītas uz to, lai iznīcinātu cilvēkā cilvēcisko un stimulētu viņā zvēru ar primitīviem, zemiskiem, dzīvnieciskiem instinktiem, zvēru, kuram nav saprotams pat vārds "humānisms", zvēru, kas nicina prātu, progresu, cilvēka mīlu, biedrisku solidaritāti."¹⁰³ Citātā precīzi atklājas arī propagandas lietotā leksika, lai ietekmētu sabiedrisko domu. Runājot par māksliniekiem, kas cenšas radīt jaunas, ar sociālistiskā reālisma mākslu nesaistītas formas, tiek izmantotas tādas frāzes kā "reakcionārā buržuāziskā māksla", "ciniska izsmiekla objekts", "subkultūru reakcionārā daba". Jāatzīst, ka šīs frāzes sevī ietver negatīvu konotāciju, kā arī izsaka nievājošu attieksmi pret jaunrades izpausmēm. Šāda leksika izmantota, lai paspīlgtinātu ziņojuma emocionālo raksturu.

Romānā atspoguļotas arī vairākas metodes, kuras tiek izmantotas, lai māksliniekus iesaistītu un pakļautu propagandas darbam. Romāna gaitā pastāvošajai ideoloģijai viegli izdodas manipulēt ar mākslinieka Olafa Šubina vērtību skalu. Lai gan sākotnēji Šubins piedalījies Dagmāras rīkotajās sanāksmēs un izsmējis sociālā reālisma sekotājus, drīz vien O. Šubins radio slavina prasības, kuras pastāvošais režīms uzlicis mākslai. O. Šubins jau no romāna sākuma apskauž K. Dobes talantu, viņš, ne pārāk talantīgs mākslinieks, pat cenšas atdarināt izstādē redzētos Dobes darbus. Savukārt mirklī, kad Šubinam tiek piedāvāts rakstīt recenziju par redzēto K. Dobes skandalozo un mākslinieku atzīto izstādi, Šubins nekavējoties piekrīt. Mākslinieku savienības vadītājam glaimojot Šubina mākslinieka un oratora talantam, no Šubina tiek prasīts izpildīt mākslinieka un pilsoņa pienākumus - jāpauž oficiāls, negatīvs vērtējums visas savienības vārdā, šādā veidā sev garantējot vietu Mākslinieku savienībā. Prēmijas, statuss sabiedrībā un citas priekšrocības Šubinam nodrošina ērtu dzīvi. G. Repše parāda, ka romāna noslēgumā Šubins kļuvis par bagātu un ietekmīgu Mākslinieku savienības pārstāvi un sociālistiskā reālisma gleznotāju. Citāts no romāna: "*Man ir prieks dzīvot un strādāt Padomju zemē. Mūsu kultūra ir visprogresīvākā kultūra pasaulē, jo tā pamatojas uz dižo, dzīvi apliecinošo mācību – marksismu – leņinismu. Un tas ir padomju sociālistiskās kultūras neuzvaramais spēks, kila neierobežotam prāta un radošas domas triumfam – radio skanēja kāda pazīstama, bet mirklī neuzpazīstama balss. –Gluži pretēju ainu rāda mūsdienu kapitālistiskās pasaules kultūra. Pamatcēlonis plaisai starp mūslaiku mākslu un tautu, kā arī buržuāziskās mākslas galējā pagrimuma un degradācijas pamatcēlonis rodams pašas mākslas reakcionāri idejiskajā saturā – tās prettautiskajā raksturā, tās formu pilnīgā pagrimumā, kas radies, mākslu atraujot no dzīves. Pašā mākslā tas rod savu atspoguļojumu aiziešanā no reālisma – no šī vienīgā mākslinieciskā radošā pamata, bez kura nav*

¹⁰³ Repše, Gundega. *Ugunszīme*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 81. - 82. lpp.

*iedomājams un iespējams vienots, viengabalains māksliniecisks tēls. Gribu teikt to, ka paies gadi un nākamo paaudžu cilvēki, mācoties imperiālisma laikmeta buržuāziskās mākslas kultūras vēsturi, uzdursies Pikaso un Sartra, Žaka Lipšica un Paula Naša, Hauka un Hanarda, Henrija Mūra un Edvarda Vordsvorta, Paula Klē, Miro un Mondriāna produkcijai. Lai visu šo dražu sistematizētu, veselīgie, normālie nākamās paaudzes ļaudis aicinās palīgā ne mākslas speciālistus, bet psihiatrus. Slimā lietuvēna un šarlatāniskā naida ērmīgie sagrābstījumi aizpildījuši muzeju sienas, izstāžu un lekciju zāles. Par šiem nožēlojamiem niekiem un viņu autoriem raksta pētnieciskus sacerējumus, lasa referātus. Mēs varam būt priecīgi, jo mūsu ceļš ir drošs, tāpēc ka mūs ved boļševiku partija un biedrs Staļins. – Izskanēja jaunā padomju gleznotāja Olafa Šubina domas par šodienas kultūras parādībām. Kārlis apstulbis lūrēja uz radiokasti un nezināja – smieties vai brēkt pilnā balsī. Neticami! Provinciālais, pamuļķais, virspusējībā nirstošais Šubins uzstājās par kultūras parādībām!*¹⁰⁴

Pretējs romānā tiek atspoguļots mākslinieka Kārļa Dobes liktenis, kas saduras ar sev svešu un nepieņemamu ideoloģiju. Brīdī, kad Dagmāra tiek izsūtīta, Kārlis tiek nostādīts izvēles priekšā. Lai spētu apgādāt māti un izsūtījumā esošo sievu, Kārlim vajadzīga nauda, kas, ņemot vērā mākslinieka talantu, viegli iegūstama pildot pienākumus, citiem vārdiem sakot, gleznojot pēc režīma noteiktajām prasībām. Tomēr Kārlim šīs prasības ir tālas un nesaprotamas. Sievas atbalstīts, K. Dobe mākslā jau bija sācis iet savu ceļu, kurā, lai gan saņēmis pārmetumus, tomēr saskatīja jēgu. Ērta un pārtikuša dzīve, slava un apbrīna pret nosodījumu, izstumšanu, trūkumu un bailēm. Šī izvēle caurvij romānu, maina romāna varoņu vērtību sistēmu un kurina nemitīgas iekšējās cīņas māksliniekos. Iespējams, tieši tādas izvēles priekšā nemitīgi tika nostādīti franču grupas dalībnieki, un Gundega Repše, savās daudzajās sarunās ar savu krusttēvu Kurtu Fridrihsonu to dzirdēja. Romāna sākumā K. Dobe stingri turas pie sava ceļa mākslā. Mākslinieks sarīko savu darbu izstādi, kas viņa draugos un kursa biedros izraisa sajūsmu un izbrīnu. Pretējs viedoklis izskan nākamajā dienā pēc izstādes, kad recenzijā parādās iznīcinoša kritika.

Romānā stingra pretošanās pret “laikrakstos sludināto mākslu” parādīta ar Dagmāras tēlu, kura pieturas pie brīvdomības ideāliem arī pēc atgriešanās no izsūtījuma, kad redz vīra padošanos režīma uzspiestajām prasībām. Kārlis saprata, ka, lai gan sieva to neteica, patiesībā viņa Kārli nosodīja par mākslinieka vājumu.

---

¹⁰⁴ Repše, Gundega. *Ugunszīme*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 50. - 51. lpp.

2.4 Franču grupa un cenzūra

Kā jau iepriekš minēts, Galvenā literatūras pārvalde iznīcināja tūkstošiem grāmatu un mākslas darbu, radot milzīgus postījumus Latvijas kultūrvidē, savukārt cenzūras īstenošana padomju Latvijā palīdzēja nostiprināt komunisma vērtības, piespiežot domāt un rakstīt tā, kā to pieprasīja Padomju vara. Arī *franču grupas* dalībnieki saskārās ar iemīļotu grāmatu pazušānu no bibliotēku plauktiem. Grupas dalībniece Ieva Lase stāsta: "Pēckara dzīve bija tik pelēka, ka mēs, neliels draugu pulciņš, sākām spriest, kā uzmundrināt garu. No Universitātes bibliotēkas un visām publiskajām bibliotēkām bija pazuduši ārzemju autoru darbi. Daudzas vērtīgas grāmatas nonāca tā sauktajā specfondā un nebija vairs pieejamas. Mēs, kas interesējāmies par franču literatūru, nolēmām sanākt kopā, lai aprunātos, atcerētos, ko katrs lasījis."¹⁰⁵ Arī cenzūra un kontrole bija viens no grupas rašanās iemesliem.

Satikšanās vakaros noritēja diskusijas par tolaik aizliegto ārzemju literatūru, tulkoto darbu priekšlasījumi, kā arī sarunas un atmiņu stāsti par pieredzētajiem ceļojumiem, satiktajām personībām un pirmskara mākslas iespaidiem.

Tomēr, kā jau tika minēts, liktenīga *franču grupai* bija Andrē Žida Staļina ideoloģiju atmaskojošās grāmatas "Atgriešanās no Padomju Savienības" pārspriešana.¹⁰⁶ Svarīgi piebilst, ka Andrē Žids jau 1932. gadā sāka arvien vairāk interesēties par PSRS, viņš publicēja "Jaunajā franču žurnālā" (*Nouvelle Revue française*) savas dienasgrāmatas lappuses, kur apliecināja savas pieaugošās simpātijas, apbrīnu un lielās cerības, kuras saista ar komunismu. Šajā kontekstā svarīgi minēt, ka 30. gados Francijā komunisma idejas strauji izplatījās intelektuāļu aprindās un ieguva arvien lielāku rakstnieku un dzejnieku atbalstu. Komunistiskajā partijā iestājās tādi franču rakstnieki un dzejnieki, kā Pols Eliārs (*Paul Eluard*),¹⁰⁷ Andrē Bretons (*André Breton*),¹⁰⁸ Luijs Aragons (*Louis Aragon*),¹⁰⁹ Benžamins Perets (*Benjamin Peret*),¹¹⁰ Pjērs Uniks (*Pierre Unik*),¹¹¹ Žoržs Saduls (*Georges Sadoul*)¹¹² un citi, sākot rakstīt politiski ievirzītus darbus. Jāatzīst, ka sabiedrības domas komunisma jautājumā bija dalītas, tādēļ iesaistīšanās un atbalsts komunistu kustībai radīja vairākus jautājumus un debates sabiedrībā. Daļa dzejnieku un rakstnieku no Komunistiskās partijas tomēr izstājās, paužot kritiku tās ideoloģijai, atsakoties no jebkuras mākslas un literatūras

¹⁰⁵ Geile, Kristīne, Rozeniece, Aina. *Ordeņa komandiere Ieva Lase. Par sevi, par dzīvi - savā 84. dzimšanas dienā*. Pieejams: <http://lpra.vip.lv/lase.htm> [skatīts 2016. gada 3. martā].

¹⁰⁶ Adamaite, Undīne. Franču grupa. No Sibīrijas lēģera līdz Miterāna rokaspiedienam. *Kultūras Diena*. 2012, 11. maijs.

¹⁰⁷ Pols Eliārs (1895-1952) franču dzejnieks, zināms kā sirreālisma un dadaisma kustību pārstāvis.

¹⁰⁸ Andrē Bretons (1896-1966) franču rakstnieks, dzejnieks un sirreālisma teorētiķis.

¹⁰⁹ Luijs Aragons (1897-1982) franču dzejnieks, žurnālists un romānu rakstnieks.

¹¹⁰ Bendžamins Perets (1899-1959) franču dzejnieks, sirreālisma kustības pārstāvis.

¹¹¹ Pjērs Uniks (1909-1945) franču rakstnieks, dzejnieks, žurnālists.

¹¹² Žoržs Saduls (1904-1967) franču rakstnieks, kino vēsturnieks un kritiķis.

pakļaušanas politikas ietekmei, citiem vārdiem sakot, aizstāvot ideju par mākslas neatkarību no jebkādas propagandas.

Pēc Maskavas ielūguma Andrē Žids devās uz Padomju Savienību 1936. gada 17. jūnijā. Neilgi pēc vizītes 1936. gadā iznāca jau iepriekš minētā Andrē Žida grāmata “Atgriezoties no PSRS.”¹¹³ Grāmatas priekšvārda Andrē Žids apgalvo, ka, ja viņš kādreiz ir maldījies savos uzskatos, tad labāk atzīt savu kļūdu ātrāk, jo rakstnieks ir atbildīgs par tiem, kurus šī kļūda maldina. “Šoreiz tie nebija paši skaistākie, paši stiprākie, paši līksmākie padomju tautu pārstāvji, bet «jebkurš nācējs», gan sievietes, it īpaši bērni, reizumis sirmgalvji, gandrīz visi slikti ģērbusies un dažkārt šķita ļoti nožēlojami,” ieraudzījis vienkāršos tautas pārstāvjus, raksta A. Žids. Šajā kontekstā nozīmīgi uzsvērt PSRS sociālistiskās kultūras izvērsto glorifikāciju. Ar propagandas palīdzību pastāvošais režīms tika atspoguļots kā vislabākais, vishumānākais un vistaisnīgākais iespējamais režīms. Kā jau iepriekš darbā minēts, tieši mākslas un literatūras uzdevums bija nodarboties ar komunisma celtniecību un vērtību slavināšanu, padomju cilvēku attēlojot kā vislaimīgāko, līksmāko un optimistiskāko. Nozīmīgi apzināties tieši mākslas un literatūras nozīmīgo lomu Padomju Savienības tēla veidošanā arī ārpus tās robežām, radot maldīgu iespaidu par dzīvi Padomju Savienībā. Šajā kontekstā saprotams, ka Andrē Žida grāmata, kas negaidīti atklāja slēgtu, bloķētu, necilvēcisku sabiedrību, Padomju Savienībai bija īpaši bīstama. Andrē Žids raksta: “Ik rītu *Pravda* viņus pamāca, ko pieklājas zināt, domāt, kam ticēt. Un atkāpties no tā nav labi! Tādējādi ikreiz, kad mēs sarunājamies ar kādu krievu, šķiet, ka mēs sarunātos ar visiem.”¹¹⁴ Žids runā par savu iedomāto Krieviju, kas šķita ideāla un par skarbo realitāti, kuru redzēja vizītes laikā. Žids raksta par pārtikas deficītu, slikto preču kvalitāti, Staļina kultu un mākslinieku nospiešību.¹¹⁵ Pēc Padomju Savienības vizītes Žids ne tikai atteicās no simpātijām pret komunistiskajiem uzskatiem, bet arī to noliedza, atdzīstot, ka redzēja stingru sistēmu, pakļaušanos autoritātei un cīņu pret citādi domājošajiem. Andrē Žids savā grāmatā secina: “Ja cilvēks domā pastāvīgi, viņš ir nobriedis Sibīrijai.”¹¹⁶ Diemžēl tieši šāds liktenis piemeklēja *franču grupas* dalībniekus. Uz kādu no literārajām pēcpusdienām atnāca arī Voldemārs Zonbergs,¹¹⁷ kurš Maijai Silmalei palūdza iedot viņam šo grāmatu. Diemžēl vēlāk tā bija nonākusi pie čekas pratinātājiem.¹¹⁸ Jāapzinās, ka tikai vēlāk čekā *franču grupas* dalībnieki uzzināja, ka visas grāmatas, kas izdotas pēc 1917. gada, ir pretvalstiskas. Šīs

¹¹³ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 9. lpp.

¹¹⁴ Žids, Andrē. *Atgriešanās no Padomju Savienības*. No franču val. tulk. Ieva Lase. Pieejams: http://satori.lv/raksts/638/Andre_Zids/Atgriesanas_no_Padomju_Savienibas [skatīts 2016, 11. februārī].

¹¹⁵ Turpat.

¹¹⁶ Līce, Anda. Veseli sevī un brīvi. *Brīvā Latvija*. Nr. 8, 2005. 7. lpp.

¹¹⁷ Literātu vidū viņu pazina kā Voldemāru Sauleskalnu.

¹¹⁸ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 9. lpp.

likums, kā izrādījās, tika pieņemts jau 1944. gadā. Tātad, lasīt un tulkot literatūru, kas izdota pēc kara, skaitījās likuma pārkāpums.¹¹⁹ No tā varam secināt, ka arī *franču grupas* dalībnieki, lasot Andrē Žida grāmatu "Atgriezoties no PSRS", kas Francijā, kā jau minēts, izdota 1936. gadā, pārkāpa likumu, kaut arī īstenībā, protams, runa gāja par grāmatas saturu. Šī iemesla dēļ grupas dalībnieki tika sodīti pēc 58. panta par Dzimtenes nodevību.¹²⁰ Franču grupa apsūdzēta aizliegtas literatūras lasīšanā, lai gan aizliegtās literatūras saraksti netika izsludināti, līdz ar to, lasītgrībētāji pārkāpa likumu, pašiem to nezinot, savā rakstā žurnālā „*Karogs*” skaidro Gundega Repše.¹²¹ Interesanti, ka grāmatu "Atgriezoties no PSRS," pats grāmatas autors bija uzdāvinājis franču grupas dalībniekam Kurtam Fridrihsonam, kurš 30. gados uzturējās Parīzē.

Skaidrīte Sirsone stāsta, ka grupas dalībnieki vēlāk dzirdēja, ka čekisti domājuši atklājam veselu ideoloģisku pagrīdi, kas darbojusies pret padomju varu. "Šīs viņu ilūzijas izmeklēšanas gaitā gan pagaisa, taču kaut ko "pretpadomisku" varēja sameklēt katram. Un tā kā bijām cits ar citu tikušies, tātad "grupējušies", tad arī grupa iznāca,"¹²² skaidro grupas dalībniece.

2.5 Gara spēks pret policejiskajām metodēm

Darba gaitā autore jau nonākusi pie secinājuma, ka Padomju Savienības represiju mērķis bija panākt atbalstu komunistiskajam režīmam, un tās tika plaši un pastāvīgi izmantotas kā galvenais sabiedrības vadības un veidošanas instruments. Aplūkojamā periodā radikāli pārveidoja arī augstskolu statusu un funkcijas. Kamēr augstskolās stājās spēkā absurdi ideoloģiska rakstura ierobežojumi, daudzus Latvijas zinātniekus arestēja, deportēja, atlaida no darba vai mētāja no vienas darbavietas uz citu. Tika izvērsta ideoloģiskās pāraudzināšanas kampaņa, ko īstenoja ar morāli pazemojošām metodēm.¹²³

G. Repšes romānā, Kārļa sieva, mākslas vēsturniece Dagmāra cieš no represiju politikas un tiek izsūtīta no valsts. Viņa strādā par franču literatūras skolotāju, ir ļoti izglītota un zinoša sieviete, kas brīvajā laikā tulko franču autoru darbus. Dagmāra aizraujas ar franču kultūru, tādēļ mācību stundās nereti novirzās no vielas un papildus skolēnus izglīto par franču kultūras vērtībām. Padomju ideoloģijas pārstāvji to uzskata par novirzi no komunistiskās audzināšanas, un skolotāja no darba tiek atlaista, jo Padomju varai ir svarīgi novērst Rietumeiropas kultūru sasniegumu izplatību. Arī Dagmāras tulkotos darbus izdevniecības nepieņem. Romānam attīstoties, Dagmāra tiek apcietināta un izsūtīta no valsts. Romāna

¹¹⁹ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija "franču grupa"? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 10. lpp.

¹²⁰ Repše, Gundega. Dzīves dati. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 72. lpp.

¹²¹ Repše, Gundega. "Franču grupa" nepastāvēja. "Franču grupa" nekad nebeidza pastāvēt. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 67. lpp.

¹²² Skaidrīte, Sirsone. Kas bija "franču grupa": par represijām pret latviešu inteliģenci 1951. *Universitas*. Nr. 69, 1992. 18. lpp.

¹²³ Stradiņš, Jānis. Staļina režīma attieksme pret Latvijas zinātniekiem un akadēmiskajām aprindām (1944-1953). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 19. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 408. - 425. lpp.

lasītājs uzzina, ka Dagmāras apsūdzību papildinājis arī stāsts par Dagmāras rīkotajām literārajām pēcpusdienām, kurās notika literatūras un jaunāko tulkojumu lasījumi, kā arī diskusijas par jaunumiem kultūras pasaulē. Jāatzīst, ka šeit visai skaidri redzamas paralēles ar franču grupas sieviešu likteņiem, kas nodarbojās ar darbu tulkošanu. Par šīm pēcpusdienām padomju varai pastāsta Šubins, kas atklāj gan kompānijas dalībniekus, gan sarunu tematus un Dagmāra, kā saietu rīkotāja, nonāk izsūtījumā. Brīdī, kad Dagmāra dodas pārdot savas vērtīgās grāmatas, lai finansiāli palīdzētu Kārļa mātei izsūtījumā, Dagmāra tiek aizturēta. Kārļa draugs Haralds ir liecinieks Dagmāras brīvības atņemšanai un to pavēsta māksliniekam. Citāts no romāna: “-Viņu aizveda! Dzirdi? Aizveda! Pats redzēju. Kas tagad būs? [..] Dzi, kas ir tais viņas manuskriptos un grāmatās? Vajag mest laukā. Šie atnāks, taisīs kratīšanu. Tevi arī aizvāks, ka gailis nedziedās.”¹²⁴; “-Kas var palīdzēt? –Kārlis jau mierīgāk, taču nikni prasīja. –Vai var palīdzēt tie, kas viņu apmeloja, kas izmeta no skolas, kas pa ielu līda pakal kā izbadējušies suņi?”¹²⁵ Romānā atklājas Dagmāras izsekošana un apsūdzība par Rietumu sasniegumu izplatīšanu. Pēc apcietinājuma Dagmāras un Kārļa mājās ierodas čekisti, lai iztīrītu visu literatūru, kas Padomju Savienībai varēja tikt uzskatīta par bīstamu, līdz ar to, tikpat kā nekas no Dagmāras bibliotēkas nav palicis pāri. Pēc atgriešanās no izsūtījuma Dagmāra ir mainījusies. Fiziski, bet ne garīgi. Pārciestās šausmas bija atstājušas nelāgu iespaidu uz Dagmāras izskatu. Niecīgā pārtika bija padarījusi Dagmāras ķermeni pavisam trauslu, viņa krāsojas, lai Kārlis nepamanītu uztūkušo apmalojumu uz plakstiem, lai nepamanītu, ka piedzīvotās šausmas nolasāmas Dagmāras sejā. Citāts no romāna: “Ārsts bija ieteicis valkāt tumšas brilles, taču tāds ērms Dagmāra negribēja kļūt. Vēl mazliet viņai ir laiks, vēl viņa ir tā nekas. Salabos zobus un uzšūs jaunu melnu zīda kleitu, ēdīs auzu putru un gan jau.”¹²⁶ Pēc izsūtījuma Dagmāra apmeklē operu, bet nekā nedzird no izrādes, jo galvā nemitīgi atgriežas piedzīvotās, gara noniecinošās un pazemojošās izsūtījuma šausmas. Dagmāra atminas, kā trīsdesmit grādu karstumā bija jāsmok Rīgas cietumos, kā sievietes tika izģērbtas un barā dzītas mazgāties, siekalainu sargu pavadībā, kā ar kailām rokām tīrītie podi. Atmiņā atstāj cīņa ar utīm, kā strutojošie plakstiņi, kā pavadīti vairāki smagpilni darba gadi – necilvēcīgā aukstumā un karstumā. Romānā atklājas arī grūtības, ar kurām Dagmāra saskaras pēc atgriešanās. Dagmāra vēlas tulkot un strādāt, bet viņa atzīst, ka tiem, kas bijuši izsūtījumā, tas nav tik viegli. Arī Kārlis saskaras ar likteņa netaisnībām un brīdī, kad viņš vēlas atgūt izsūtītā brāļa un vecāku piederošo mantu, Kārlis saskaras ar padomju armijnieka ģimeni, kas bauda Kārļa vecāku ērtās mēbeles un par to godīgu atdošanu īstajam mantiniekam nevar būt

¹²⁴ Repše, Gundega. *Ugunszīme*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 43. lpp.

¹²⁵ Turpat, 43. lpp.

¹²⁶ Turpat, 116. lpp.

ne runas. Brīdī, kad armijnieks Kārli izgrūdis no dzīvokļa, atklājas mākslinieka spēks un cīņas spars nepadoties. Citāts no romāna: “*Netaisnības un bezmērķīga naida spēks dzina Kārli noturēties. Iekosties dzīvītē ar visiem zobiem, līdz kaulam, lai viņai sāp!*”¹²⁷

Dagmāras gara spēku viņai iemācījusi mamma. Citāts no romāna: “*-Tev jāķļūst par lielu cilvēku. Tikai tā tu attaisnosi savu esamību, tikai tā tevi nesalauzīs. Es nedomāju slavu, tas ir nieki. Es negribu, lai mana meita izaugtu par vārguli un ņuņņu.*”¹²⁸ Dagmāras pretošanās un spēks nepadoties atklājas gan mirklī, kad dzisa tēva un mammas dzīvība, gan tad, kad sabiedrībā izstumta, vajāta un izsūtījumā fiziski novājināta, Dagmāra saņēma visus spēkus un turpināja ticēt saviem ideāliem, Dagmāra turpināja tulkot darbus, kurus pat vairs neticēja, ka kāds kādreiz izdos.

Romānā “*Ugunszīme*” Gundega Repše parāda radošu cilvēku nespēju pakļauties un vēlmi mainīt pastāvošo situāciju. Kā jau iepriekš minēts, Kārļa otrajā izstādē apskatei izvietotie darbi sajūsmināja pašu mākslinieku un arī draugus, kuri Kārļa mākslā saskatīja nākotni un jaunas, vēl neredzētas formas. Šī izstāde neiekļāvās sociālistiskā reālisma sludinātajās normās, tādēļ to “izsvilpa.” Tomēr mākslinieka draugs Siliņš, pārliecināts par Kārļa mākslas darbu vērtību un novatoriskumu, uzrakstīja vēstuli Maskavai ar vēlmi mainīt situāciju mākslas telpā. Citāts no romāna: “*Godājamā Mākslinieku savienības valde! Griežos pie Jums sakarā ar veselu rindu sāpīgu problēmu, kas radušās Latvijas mākslas dzīvē. [...] Ja mēs esam vienoti savos uzskatos par padomju mākslas idejiskajiem pamatiem – tās partejiskumu un tautiskumu, kurus izstrādājusi mūsu partijas Centrālā Komiteja, - tad jāatzīstas, ka latviešiem savā ziņā ir nesaskaņas. Partijas organizācija no mums, māksliniekiem, prasa atsacīšanos no saviem personīgajiem atklājumiem, no radošiem, drosmīgiem meklējumiem, no mums prasa bezierunu sajūsmu un tās nepārprotamu izpausmi par visu valstī notiekošo. Mums rekomendē atturēties no personības kulta kritikas, un mēs to arī darām, īpašu un sarežģītu apsvērumu kompleksa bremsēti, bet sirdī es neesmu pārliecināts, ka lielākā daļa nejdzību tēlotajā mākslā slēpjas tieši tai faktā, ka nav iznīcinātas un pat atklātas personības kulta laika paliekas. Izstādes darbus pieņem tā, lai tie atbilstu izstrādātajiem formālajiem kanoniem. Lieliski, idejiski spēcīgi darbi - formā novatoriski un pat pārsteidzoši - tiek noraidīti. Valsts pasūtījumi gan baro lielu daļu mūsu mākslinieku, taču pasūtījumu politika noved pie mākslas darbu vērtības degradēšanas.*”¹²⁹; “*Un tev jārikojas pašam pirmajam, - Siliņš sacīja. – Instances tev danco pa galvu, bet kopējā lieta atkal uz gadu desmitiem iekonservēsies. [...] Ej pierādi, stājies partijā, atmasko un novāc Šubinu no ceļa, parādi viņa parazitiskumu un*

¹²⁷ Repše, Gundega. *Ugunszīme*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 32. lpp.

¹²⁸ Turpat, 41. lpp.

¹²⁹ Turpat, 128. - 129. lpp.

kaitniecību mākslā un dari labu savai, mūsu mākslai.”¹³⁰ Tomēr atbilde no Maskavas tā arī neatnāk. Mākslinieku Savienība cenšas nospīest Siliņa drosmīgo sacelšanos un biedra kartē tiek ierakstīts rājiens, bet vēstule izsmieta un iznīcināta, līdz ar tajā paustajām idejām.

Ar arestu, izsekošanām, bailēm, neziņu un nežēlīgām represijām saskārās arī 13 notiesāties *franču grupas* dalībnieki. Elza Stērste bija vecākā *franču grupas* dalībiece. Par *franču grupas* lietu Stērste tika notiesāta 66 gadu vecumā. Elzas Stērstes mazmeita Anna Žīgure stāsta, ka Stērste ir pieņēmusi šo likteņa netaisnību, izsūtījuma šausmām pretī liekot pieredzi un dvēseles spēku un turpināja rakstīt. Elza Stērste gadu pirms aresta 1950. gada 28. februārī sarunā ar mākslinieka Kurta Fridrihsona sievu Zentu Fridrihsoni teikusi: “Dzīve ir skaista. Jo ilgāk dzīvoju, jo vairāk to saku. Grūtumi - tas nekas. Tie dod spraigumu, bez tiem būtu garlaicīgi. Es nekad negribētu būt paradīzē, es tur nomirtu aiz garlaicības.”¹³¹ Žīgure atzīst, ka izsūtījuma laikā Stērste sarakstījusi vienu no gaišākajiem darbiem par šo laiku. Elza Stērste rakstīja: “Ne brīdi neaizmirsu, ka mums pieder galaktika, un es sāku vakaros to novērot un pētīt zvaigznes. Tās bija tās pašas zvaigznes, kas apmirdzēja Latvijas laukus un kuru spožums izbalēja gadsimta sākumā, kad Pēterburgas un Parīzes vakaros ielu malās iedegās pirmās elektriskās spuldzes.”¹³² Anna Žīgure atzīst, ka Stērstei šajā laikā bija būtiski nezaudēt saikni ar mākslu un kultūru, ka viņai bija svarīga garīgā darbība un garīgs atbalsts citiem, savukārt par galvenajiem principiem viņa izvirzīja augstu morāli, pašdisciplīnu un savaldīšanos (sk. 3. pielikumu). Pretēji daudziem citiem ieslodzītajiem, kuru dzīvē par galveno kļuva ciešanas un cīņa par izdzīvošanu, Elza Stērste izsūtījumā nodevās istabas un āra puķkopībai, augļkopībai un dārzkopībai.¹³³ No izsūtījuma 1956. gadā dzejniece atgriezās nevarīga, jo bija pārcietusi insultu un ķermeņa kreisā puse bija paralizēta. Stērste kopš atbraukšanas dzīvoja lēni, centās būt noderīga citiem, dzīvojot pie jūras Mellužos. Lai gan Stērstes ķermenis bija kļuvis vājāks, garīgi Stērste dzīvoja ļoti piepildītu dzīvi. Stērste arī mūža nogalē apstiprināja savu gara spēku un turpināja rakstīt.

Savukārt grupas dalībiece Ieva Lase (sk. 4. pielikumu) jau Vācu okupācijas laikā, jaunības spēka pārpildīta un nespēdama samierināties ar režīma netaisnību, iesaistījās nacionālās pretestības kustībā. Sods par darbību šajā grupā bija 1942. gada apcietinājums, kam sekoja gads, kuru Lase pavadīja Salaspils koncentrācijas nometnē. Savukārt brīdī, kad 1951. gadā tulkotājam piesprieda 25 gadu apcietinājumā, Lasei pat prātā nav ienācis, ka viņa tik ilgi “nosēdēs”. Lase skaidro, ka tās nebija varonības jūtas, bet gan apzināts dvēseles stāvoklis,

¹³⁰ Repše, Gundega. *Ugunszīme..* Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 130. lpp.

¹³¹ Žīgure, Anna. Marselīne. Mirkļi no kādas dzīves turpat gadsimta garumā (1885-1976). *Karogs*. Nr. 12, 2001. 46. lpp.

¹³² Turpat, 46. lpp.

¹³³ Turpat, 47. lpp.

kas visiem tajā laikā bija. “Es nekad neesmu sevi uzskatījusi par kādu, kas būtu izdarījusi drausmīgu pretestību padomju varai. Bet tā iekšējā pretestība, tā visu laiku, kopš pirmās dienas manī bijusi, un tā ir mani sargājusi un palīdzējusi izturēt. Tieši tā iekšējā pretestība un apziņa, ka man ar viņiem nav nekas kopīgs,”¹³⁴ stāsta Ieva Lase (sk. 5. pielikumu). I. Lase intervijā ar Jāni Rokpelni atzīst, ka visa *franču grupa* savā ziņā bija līdzīga – neviens nekāroja pēc atreibības vai atmaksas pēc pāri nodarītā, visi centās atbrīvoties no negatīvajām emocijām.¹³⁵ Rokpelnis intervijā uzsver, ka patiesi daudz latviešu rakstnieki, baidoties no represijām, nepretojās režīma uzstādījumiem un slavināja padomju eliti padomju dzīvē. Lase uz to atbild, ka viņai nekad nav bijušas bailes vai apdraudētības sajūtas, lai rakstniece pakļautos režīma normām, ne pirms, ne pēc apcietināšanas. Ieva Lase intervijā ar Jāni Rokpelni atklāj, ka, viņasprāt, māksla ir zināms morāls patvērums. Lase atzīst, ka mākslā jūtas garīgi pavisam brīvi. Kaut gan Ievas Lases mūžā pieredzēti daudzi mokpilni mēneši un pat gadi, kā jau darba autore ir minējusi, rakstniece rūgtumu nenes sev līdzī (sk. 6. pielikumu). Lases neaprauktāmo gara spēku izsaka Lases apgalvojums, ka izsūtījuma gadi ir daudz ko ņēmuši, bet arī daudz ko devuši: “Viņi, kas domājās mūs pāraudzināt, lika mūs kopā ar zaglēm un prostitūtām, lai mēs vēl vairāk izjustu savu pazemojošo stāvokli, bet politisko notiesāto garīgais un intelektuālais potenciāls bija pārāk liels, viņiem neaizsniedzams.” Lase stāsta nevis par to, cik trūcīgi materiāli izsūtījumā viņa dzīvojusi, bet gan par to, cik garīgi lielas un izcilas personības tur satikusi, uzsverot, ka tās darījušas plašāku viņas garīgo apvārsni. Interesants ir Lases atzinums, ka šie represijas gadi no rakstnieces prasījuši lielu, apzinātu garīgu darbu. Uz jautājumu, vai ir kas tāds, ko savā dzīvē viņa nožēloja, Lase atbild, ka nožēlo tikai to, ka viņas nelaimes dēļ bija jācieš arī viņas vecākiem.¹³⁶

Arī Milda Grīnfelde bija latviešu tulkotāja un nacionālās pretošanās kustības dalībniece¹³⁷ (sk. 7. pielikumu). Izsūtījumā Grīnfelde piedalījās ļoti smagos darbos, piemēram, koku gāšanā. Grīnfelde atzīst, ka izsūtījumā nekad neticēja, ka kādreiz nonāks mājās.¹³⁸ Lai gan Grīnfelde pēc izsūtījuma varēja atgriezties mājās, tomēr tulkotājam šis izsūtījums prasīja vairākus upurus (sk. 8. pielikumu). Par smagāko upuri filmā “*Sods par sapni*” sāpēs aizlūzušā balsī runā pati Milda Grīnfelde: “Smagākais upuris ir mans dēls, kurš nodzērās. Viņš nevarēja paiet garām nevienam čekistam, tam ko nepasakot [kaut ko rupju], jo viņam likās, ka viņi visi ir vainīgi pie viņa mātes likteņa.”¹³⁹ Šķiet, ka Mildas Grīnfeldes mūža esence atklājas Valda

¹³⁴ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 12. lpp.

¹³⁵ Rokpelnis, Jānis. Saruna ar Ievu Lasi. Garīgās brīvības cena. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 40. lpp.

¹³⁶ Turpat, 43. lpp.

¹³⁷ Stašulāne, Ināra. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003. 220. lpp.

¹³⁸ Čaklais, Māris. Saruna ar Mildu Grīnfeldi. Imanta, 1996. gads. Kāds viņiem bija virsuzdevums? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 63. lpp.

¹³⁹ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “*Sods par sapni*”, 1994.

Rūmnieka teiktajā: ”Vēl vecos laikos [ap 1982. - 1983. g.], kad līdz Latvijas neatkarības atjaunošanai bija stipri tālu, reiz Milda Grīnfelde atzinās – viņa jūtoties laimīga. Iekšēji salēcos: kā tad tā? Pēc tuvu cilvēku zaudējuma, pēc Čaka¹⁴⁰ aiziešanas Tavā acu priekšā, pēc tiem šausmīgajiem pazemojumiem 50. gados, kas bija jāizbauda Rīgas apcietinājumā un Sibīrijā, stingrā režīma nometnē – Taišetas - Ļenas trasē? Bet Mildas Grīnfeldes labākās zāles bija darbs, un tulkošanu viņa uztvēra kā savdabīgu mākslas veidu”¹⁴¹ (sk. 9. pielikumu).

Lielākā daļa *franču grupas* dalībnieku izsūtījumā pavadīja piecus gadus. Arī Maija Silmale, kura izsūtījumā atradās no 1951. gada līdz 1956. gadam (sk. 10. pielikumu). Silmale nonāca neizbēgami smagā situācijā, jo bija spiesta pamest ģimeni un mīļoto meitu Helju.¹⁴² Šos atšķirtības gadus Maija Silmale pavadīja dažādās nometnēs un slimnīcās. Maijas Silmales gara stiprumu varam nolasīt Silmales teiktajā nometnes biedrenei, par dzimtenes nodevību sodītajai dzejniecei Bronislavai Martuževai: “Arī pa aizrestotu logu skatoties, restes nav manāmas, ja iebāz starp tām galvu un raugies tikai pa vienu rūti”¹⁴³ (sk. 11. pielikumu)

Sprieduma pasludināšanas brīdi kopā bija franču grupas biedri, kuru sods bija vienāds. Tātad Maija Silmale bija kopā ar visām, kurām bija piespriesti 10 gadi, tur bija Irīna Stubau, Skaidrīte Sirsone un Mirdza Ersa. Skaidrīte Sirsone atceras, ka tas bija laiks, kad viņi visi it kā izslēdza drūmo ār pasauli un vienkārši bija kopā.¹⁴⁴

Latviešu dzejnieks Māris Čaklais savā rakstā “*Uguns - mans mājdzīvnieks. Maija Silmale - brīvība bez robežām*” publicēja Maijas Silmales rakstīto pasaku bērniem “*no PASACINĀM HELJUCIM*”, kas vēsta par Maijas Silmales dzīvi čekā, par arestu, par ilgām, par cilvēcības sadursmi ar necilvēcību.¹⁴⁵ Māris Čaklais rakstā par Maiju Silmali ietvēris arī vairākas Silmales rakstītās vēstules ģimenei no izsūtījuma, kurās Silmale atklāj milzīgu gara spēku, ar ko rakstniece cīnās pret skarbo realitāti. Silmale raksta: “Kaut sakostiem zobiem, bet es turēšos.”¹⁴⁶ Maijas Silmales vēstulēs atklājas arī ilgas un ciešanas: “Aiz kādas atslēgas smok cilvēka dzīvība un tīrs, dzīvs prieks?”; “Pār galvu pacelts gaisā sastindzis cirvis. Gribas kliegt, lai to ievirzītu kustībā, lai tas iešķeļ galvu, lai izšķeļ sāpi – dziļu, asu – tā būtu vieglāk.”; “Mani mīļie, reizēm man ir tāda sajūta, kā stikla traukā ieslēgtai mušai, kas sitas pret stikla sienām un sīc.”; “Lasīju un domās man grūti ieraudzīt kādu “gaismas šķirbu.”; “Vislabākais būtu – uz laiciņu nomirt, pilnīgi aiziet no sevis, lai augšāmceltos.”; “Ceļš uz brīvību ir ilgs un

¹⁴⁰ Milda Grīnfelde bija dzejnieka latviešu dzejnieka Aleksandra Čaka tuvs draugs, mūza un pēdējā mīlestība.

¹⁴¹ Rūmnieks, Valdis. Milda Grīnfelde. 1909. g. 20. aprīlis – 2000. g. 28. septembris. *Karogs*. Nr. 11, 2000. 248. lpp.

¹⁴² Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 12. lpp.

¹⁴³ Bronislava, Martuževa. *Kopotas dzejas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 5. lpp.

¹⁴⁴ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 12. lpp.

¹⁴⁵ Čaklais, Māris. *Uguns - mans mājdzīvnieks. Maija Silmale- brīvība bez robežām*. *Karogs*. Nr. 16, 2001. 13. lpp.

¹⁴⁶ Turpat, 16. lpp.

smags.”¹⁴⁷ Māris Čaklais papildina Maijas Silmales rakstītās vēstules ar komentāriem, kuros atklājas, ka Silmale necieš badu, pateicoties ģimenes atbalstam, bet – visu laiku - ir intelektuāla nepietiekamība, garīga bada sajūta.¹⁴⁸ Šī iemesla dēļ, uzreiz pēc atgriešanās no ieslodzījuma Silmale nodarbojās ar tulkošanu no franču valodas. Lai gan ne visi tulkojumi iznāca un dažkārt bija jānoiet ilgs un sarežģīts ceļš, lai grāmatas tiktu izdotas, tomēr Maija nebaidījās un turpināja iesākto. Diemžēl arī pēc atgriešanās no izsūtījuma M. Silmalei neturpinājās mierīga dzīve. Māris Čaklais atklāj, ka sešdesmito gadu vidū un otrajā pusē vajāšana kļuva pavisam atklāta un neciešama. Maijas Silmales un māsas Austras mājās tika veikta kratīšana, kuras nolūks bija atrast un izņemt literārus sacerējumus, kuru saturs diskreditē Padomju valsts un sabiedrības iekārtu.¹⁴⁹ 1971. gadā, Maija Silmale tika ieslodzīta psihiatriskajā slimnīcā, no kuras raksta: “Es laikam sāku pagurt. Fiziski, protams.”¹⁵⁰

Dzīves nogalē Silmale pat vairs necerēja, ka viņas tulkotos darbus izdos, tomēr turpināja strādāt, jo tas viņai sagādāja gandarījumu. 1971. gada 14. jūlijā Silmale rakstīja savai ģimenei: “Protams, neviens to neizdos, vismaz turpmākos gados ne, jo ne izdevumos, ne periodikā neko no manis nedrīkst ņemt pretī, taču – ir cilvēki, kam vajag burtu zīmju burvestības. Ar to pietiek. Tas ir pat daudz. Un tā es buros”¹⁵¹ (sk. 12. pielikumu).

Maijas Silmales vīrs Miervaldis Ozoliņš (sk. 13. pielikumu) dokumentālajā filmā “*Sods par sapni*” atceras, ka jau 1951. gada 3. janvārī, dienu pirms viņa apcietināšanas, aktieris jutis, ka, pārnākot no darba, kāds viņu novēro no pretējās mājas logiem. Ozoliņš saprata, kas notiks, bet pirmā doma, kas aktierim esot iešāvusies prāta bija: “Kas notiks ar manām grāmatām?”¹⁵² (sk. 14. pielikumu). Atgriežoties no izsūtījuma, M. Ozoliņš turpināja darbu Dailes teātrī, kur uz skatuves kopumā pavadījis piecdesmit gadus.¹⁵³ (sk. 15. pielikumu). Nozīmīgi piebilst, ka M. Ozoliņš piedalījās tikai vienā *franču grupas* sanāksmē.

Nozīmīgi minēt arī latviešu aktrises un tulkotājas Mirdza Ersas likteni (sk.16. pielikumu). Lai gan arī M. Ersa ieskaitīta *franču grupā*, viņa nekad nebija apmeklējusi literārās pēcpusdienas, bet viņas kopā ar Maiju Silmali studēja franču valodu. Abām draudzenēm bija mazi bērni, viņas jūsmoja par teātri, Franciju un īpaši franču mākslu.¹⁵⁴ Pēc laimīgajām dienām nāca ieslodzījums un Mirdza Ersa nonāca vienā ieslodzījuma kamerā ar Maiju Silmali. Tulkotājām bija jāpārdzīvo šķiršanās no bērniem un ģimenes. Mirdza Ersa par

---

¹⁴⁷ Čaklais, Māris. Uguns - mans mājdzīvnieks. Maija Silmale - brīvība bez robežām. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 16. - 22. lpp.

¹⁴⁸ Turpat, 18. lpp.

¹⁴⁹ Turpat, 24. lpp.

¹⁵⁰ Turpat, 26. lpp.

¹⁵¹ Turpat, 33. lpp.

¹⁵² Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “*Sods par sapni*”, 1994.

¹⁵³ Repše, Gundega. Dzīves dati. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 73. lpp.

¹⁵⁴ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 11. lpp.

ieslodzījuma laiku stāsta: “Tas viss mums bija šausmīgs pārdzīvojums, bet mēs tomēr neraudājām. Bija kaut kāda dzelzs izturība. Par spīti visam bija jāiztur, kaut gan bija šausmīgi smagi un grūti.”¹⁵⁵ (sk. 17. pielikumu).

Kā jau iepriekš minēts, daļai grupas dalībnieku, atgriežoties no izsūtījuma, bija grūtības atgūt darbu. Ar grūtībām saskarās literāro pēcpusdienu dalībnieki Alfrēds un Eleonora Sausnes. Alfrēds bija latviešu literāts un pēc kara strādāja Rakstnieku grāmatnīcā. Pēc atgriešanās no izsūtījuma 1956. gadā turpināja darbu Rakstnieku grāmatnīcā, taču vēlāk bija spiests no darba aiziet¹⁵⁶ (sk. 18. pielikumu). Arī Alfrēda sieva, skolotāja Eleonora Sausne (sk. 19. pielikumu) saskarās ar diskriminēšanu izsūtītās personas statūta dēļ. Pirms izsūtījuma E. Sausne strādāja Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas fakultātē par sekretāri. Pēc smagajiem izsūtījuma gadiem, Sausne atgriezās Rīgā 1956. gadā, kur saskārās ar grūtībām atrast darbu, jo bija bijusi izsūtītā. Universitātes darbā viņu atpakaļ nepieņēma.¹⁵⁷ Traģisks ir arī aktieru pāra Irīnas (sk. 20. pielikumu) un Arnolda Stubau izsūtījuma laiks. Irīna atceras, ka 1951. gada 5. janvārī Arnolds Stubau (sk. 21. pielikumu) pārnācis mājās un teicis, ka Miervaldis un Maija saņēmti ciet, sākas izvešanas. Arnoldu un Irīnu Stubau apcietināja 17. janvārī, kad astoņos no rīta Dzirnavas ielas dzīvoklī, tur, kur kādreiz notika latviešu sabiedrības radošo cilvēku sapulcēšanās, nu bija sapulcējušies karavīri, kas dzīvokli iztīrīja no grāmatām un, aizvedot uz Stūra māju, aktieru pāri izšķīra. Irīnu pie dzīvības uzturēja vēstules no vīra, kuras Irīna saglabājusi. Arnolds katrā vēstulē sievai veltīja kādu dzejoli, kuru Irīna rūpīgi pārlasīja līdz atkalredzēšanās svētkiem 1956. gadā. Arnolds Stubau turpināja darbu Dailes teātrī, bet Irīna trīsdesmit gadus nostrādāja Grāmatu tirdzniecības pārvaldē par sekretāri un mašīnrakstītāju.¹⁵⁸

Pēc *franču grupas* dalībnieku biogrāfiju analīzes un atmiņu stāstījumiem izriet, ka izsūtījums atstāja neizdzēšamas pēdas uz šo cilvēku turpmāko dzīvi - atgriežoties no izsūtījuma, tika turpināta izsūtīto personu uzraudzīšana, izsūtījums bija izpostījis ģimenes, radījis veselības problēmas, grupas dalībnieki saskarās ar ierobežotām darba iespējām, kā arī ar diskrimināciju saskārās vairākas izsūtīto personu ģimenes. Tomēr jāatzīst, ka pret grupas dalībniekiem vērstās represijas nespēja mazināt šo cilvēku cieņu un mīlestību pret franču kultūras vērtībām. Pēc atgriešanās grupas dalībnieces turpināja tulkošanas darbu, mācīja franču valodu un, iespēju robežās, dalījās Rietumu kultūras vērtībās.

¹⁵⁵ Geile-Sīpolniece, Inta. Kas bija “franču grupa”? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 12. lpp.

¹⁵⁶ Repše, Gundega. Dzīves dati. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 73. lpp.

¹⁵⁷ Turpat, 74. lpp.

¹⁵⁸ Geile-Sīpolniece, Inta. Abi Stubau. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 56. lpp.

2.6 Ieguldījums franču kultūras un literatūras izplatīšanā

Jāatzīst, ka bagātīgie franču kultūras apcirknī latviešiem kļuvuši pazīstami ar tulkotājas Elzas Stērstes, Ievas Lases, Maijas Silmales, Mildai Grīnfeldes un Mirdzas Ersas palīdzību. “Vārdi, kas nākuši no ārpasaules, spēj pilnībā sajaukt ierasto lietu kārtību, atvērt sapņu pasauli, vārdi spēj radīt cerību, dot spēku un pat palīdzēt izdzīvot”, tā rakstu par vārdu un tulkošanas neaptveramo vērtību ievada Šarla de Golla Lilles Universitātes profesore Marila Lorana (*Maryla Laurent*). Savā stāstā par franču grupas sievietēm - tulkotājām rakstā “Tulkošana kā eksistenciāla nepieciešamība” (*De l'importance existentielle de la traduction littéraire*), profesore aicina padomāt par tulkošanas nozīmi brīdī, kad tā kļūst par personības galveno pašizteikšanos. “Tulkošana ļauj iepazīties ar citādu skatījumu uz dzīvi,” uzsver Marila Lorana. Profesore liek aizdomāties par tulkotāju lielo nozīmi, jo tieši viņi ir tie, kas spēj uztvert domas citās valodās, līdz ar to sabiedrībai dod iespēju iepazīties ar domām un atziņām, kas veidojušās citās kultūras, dzīvojot citā režīmā. Vēsturiski tieši tulkotāji vienmēr ir bijuši vieni no pirmajiem, kas iepazinušies ar svešu zemju un tautu ekonomisko, militāro, politisko un sociālo stāvokli un to ietekmi uz sabiedrību, sākot ar ļoti intīmu un personisku biogrāfiju iepazīšanu, līdz dažādu valstu sistēmu un politikas sapratnei. Profesore Lorana uzsver, ka tieši minēto iemeslu dēļ valdošie režīmi tulkotājus nereti uzskata par ienaidniekiem jeb “ienaidnieku aģentiem”, jo tieši šīs profesijas pārstāvjus kontrolēt un apzināties, vai viņu darbs ir “nekaitīgs”, vienmēr bijis ļoti sarežģīti. Profesore M. Lorana atklāj, ka šis raksts veltīts piecām latviešu tulkotājām: Elzai Stērstei, Ievai Lasei, Maijai Silmalei, Mildai Grīnfeldei un Mirdzai Ersai. Profesore par tulkotājām saka: “Šīs piecas latviešu tulkotājas par savu mīlestību pret franču literatūru samaksāja ar daudziem ļoti traģiskiem un ciešanu pilniem gadiem. Viņas izzināja franču valodu un literatūru, un šī iemesla dēļ tulkotājas bija spiestas izzināt arī deportēto dzīvi Sibīrijā, psihiatriskajās slimnīcās un koncentrācijas nometnēs.” Profesore atzinīgi novērtē tulkotāju darbu un drosmi, jo apcietinājums un izsūtījums neapturēja tulkotājas izzināt franču literatūru, kas viņām ļāva saglabāt cerību un piešķīra viņu dzīvēm jēgu. Raksta autore apzinās, ka franču literatūra šīm sievietēm kalpoja kā vairogs pret Padomju Savienības uzspiesto režīmu un ierobežojumiem. Sievietes ceļoja pa Franciju savos un tulkojamo autoru sapņos.¹⁵⁹

Elzas Stērste no franču valodas tulkojusi vairākus darbus (sk. 22. pielikumu). Stērstes tulkojumā izdota arī latviešu dzejas antoloģija franču valodā “*Poèmes lettons*” (1931), kuras ilgu laiku bija vienīgā latviešu literatūras liecība Francijā. Stērste rakstījusi arī apceres par franču dzeju, sarakstījusi pēcvārdu Edvarda Virzas tulkotajam krājumam “Franču lirika. XIX

---

¹⁵⁹ Laurent, Maryla. *De l'importance existentielle de la traduction littéraire*. Pieejams: <http://excerpts.numilog.com/books/9782952914024.pdf> [skatīts 2016, 11.martā].

gs" (1921). Ieva Lase tulkojusi galvenokārt no franču valodas, mazāk vācu, spāņu, krievu valodas. No franču valodas tulkojusi, piemēram, vienu no pazīstamākajam Antuāna de Sent-Ekziperī darbiem "Mazais princis" (1960) u.c. (sk. 23. pielikumu). Vairākiem tulkojumiem Lase sastādījusi arī priekšvārdu un pēcvaru. Arī Milda Grīnfelde tulkojusi vairākus franču autoru darbus. (sk. 24. pielikumu). Tulkojusi arī Morisa Driona, brāļu Gonkūru, Albēra Kamī, Marsela Paņola, Žila Renāra, Romēna Rolāna, Renē Šāra un citu autoru darbus. Tulkojusi ap 40 lugu Latvijas teātriem, piemēram, Fransuāzas Sagānas "Pils Zviedrijā", "Valentīnas mēļā kleita", Moljēra "Amfitrions", Morisa Māterlinka "Zilais putns", Īva Žamiaka "Acālīja", "Hamilkara kungs."¹⁶⁰ Mirdza Ersas tulkojusi no franču un itāļu valodas. Pirmais Ersas publicētais tulkojums - franču rakstnieka Fransuā Moriaka romāns "Ceļi pret jūru" (1961). M. Ersas radījusi tulkojumus virknei franču rakstnieku darbu. (sk. 25. pielikumu).¹⁶¹ Maija Silmale tiek uzskatīta par izcilu tulkotāju, kuras pūrā atrodami vairāki izcili franču rakstnieku darbu tulkojumi (sk. 26. pielikumu). Silmale tulkojusi vairākus franču autoru darbus, kuri nav publicēti. Piemēram, Anatola Fransa, Andrē Žida, vairākus Onorē de Balzaka darbus, Žila Verna, Armanda Lanū, Robēra Merla un citu autoru darbus. Savukārt Maija Silmale atdzejojusi Gijoma Apolinēra, Pola Eliāra, Armanda Lanū, Fransuā Vijona, Luija Aragona, Tomasa Reverdī un citu autoru dzeju. Maija Silmale franču valodā atdzejojusi Imanta Ziedoņa, Ojāra Vācieša, Māra Čaklā, Vizmas Belševicas un citu latviešu autoru darbus. Silmale tulkojusi arī lugas teātriem.¹⁶²

Vairāki *franču grupas* tulkotāju darbi izdoti salīdzinoši nesen. No tā izriet, ka tikai šodien mēs spējam novērtēt, kāda bijusi *franču grupas* stipro cilvēku loma Latvijas sabiedrības garīgajā dzīvē. Šie grupas dalībnieki bijuši nozīmīgi gan grupas darbības jeb "nospiedošajā" laikā, gan mūsdienās. 2014. gadā izdoti vairāki Antuāna de Saint Ekziperī darbi, kuru tulkojumus veikušas Ieva Lase un Maija Silmale. Tas kalpo par apliecinājumu precīzam un veiksmīgam tulkotāju darbam, kurš nozīmīgi novērtēts tiek arī šodien.

Laika posmā pēc Otrā pasaules kara bija noteikts, ka republikās nacionālajās valodās varēja izdot no citām valodām tulkotus darbus, ja tie iepriekš bija tulkoti krievu valodā, bet, ja tā nebija, tad tikai ar īpašu PSRS Preses komitejas atļauju. Tas attiecās gan uz Rietumu, gan padomju republikas autoru darbiem.¹⁶³ Citiem vārdiem sakot, latviski lasošā publika bija atkarīga no Maskavas cenzoru darba, tomēr bija gadījumi, kad tomēr šo likumu izdevās pārkāpt. Šajā kontekstā skatāma arī franču mūsdienu dzejas izlase „*Es tevi turpinu*“ (1970), kuru sastādīja un rakstīja priekšvārdu Maija Silmale, viņa bija arī viena no atdzejotājām, bet

¹⁶⁰ Stašulāne, Ināra. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003. 220. lpp.

¹⁶¹ Turpat, 529. lpp.

¹⁶² Turpat, 528. lpp.

¹⁶³ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015. 147. lpp.

Kurts Fridrihsons radīja dzejoļu ilustrācijas¹⁶⁴ (sk. 27. pielikumu). Tomēr Padomju Savienības aizdomīgā nostāja pret franču literatūru vērojama vēl 1970. gadā, kad Mērsragā, vasaras mājīnā, kur pa vasaru dzīvoja Maija Silmale, kā jau darbā tika minēts, tika veikta kratīšana ar uzdevumu atrast un izņemt literāros sacerējumus, kuri diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu. Kratīšanas laikā atrasti un izņemti Vizmas Belševicas, Māra Čaklā un Ojāra Vācieša dzejoļu tulkojumi franču valodā.¹⁶⁵ Arī pēc šīs grāmatas izdošanas 1971. gadā padomju varas iestādes šo dzejas krājumu lika izņemt no apgrozības, bet Silmale tika atkārtoti apcietināta. Maijas Silmales vārds bija zināms arī ārpus Padomju Savienības robežām, tādēļ pēc protestiem franču un zviedru laikrakstos, dzejniece tika atkal atbrīvota.¹⁶⁶

Dzintars Freimanis, kas par dzejas krājumu rakstījis recenziju žurnālā “*Jaunā Gaita*”, to novērtē atzinīgi, sakot: “Ar šo izlasi vesela rinda franču dzejnieku ir iesaļojuši latviešu valodas pasaulē. Lielāko tiesu tas ir noticis ar sekmēm. Tā ir vērtīga grāmata, glīta arī savā ārējā mākslinieka Kurta Fridrihsona veidotajā ietērpā.”¹⁶⁷ Interesanta atklājas Dz. Freimaņa ideja par to, ka vienīgā redzamākā režīma ietekme uz šo dzejas krājumu ir vairāku moderno dzejnieku noklusēšana, kurā svarīga loma ir reliģiskajam motīvam. Kā piemēru Freimanis min Pola Klodela dzejas neietveršanu krājumā.¹⁶⁸

Dzejas izlases priekšvārdā Maija Silmale uzsver franču jaunās mākslas nozīmību un mūsdienu lasītāja iespējamo problemātiku, sakot: “Ja dažkārt franču modernā dzeja, pavirši lasot, liekas grūti uztverama, tad tikai tāpēc, ka dzejnieks tiecas pēc vārda tīrības, tēla sākotnīguma, grib atrast realitātes tīrradni.”¹⁶⁹ Nozīmīgi, ka dzejas izlase ļauj lasītājam iepazīties ne tikai ar 20. gadsimta nozīmīgāko franču dzejnieku darbiem, bet arī ar īsiem raksturojumiem par dzejoļu autoriem, kurus Maija Silmale apkopojusi krājuma priekšvārdā, bet īsām biogrāfiskām ziņām krājuma sastādītāja vietu atvēlējusi dzejas izlases pēcvārdā. Dzejas izlasē ietverti tādu nozīmīgu autoru darbi kā A. Rembo, P. Valerī, G. Apolinēra, B. Sandrāra, Ž. Kokto, A. Bretona, T. Tzara, L. Aragona, P. Eliāra, R. Desnosa, Ž. Prevēra, P. Reverdī, Sen-Džona Persa, R. Šāra, Gilvika, A. Mišo, Ž. Sipervjela, M. Fombēra, A. Lanū, P. Emaniela, A. Pišeta, A. Boskē un Ī. Bonfuā darbi.¹⁷⁰

Savukārt rakstnieks, žurnālists un tulkotājs Pjotrs Ravičs (*Piotr Rawicz*) 1971. gada 26. martā rakstīja franču laikrakstā “*Le Monde*”: “Priekšvārds, kā arī ļoti plašais dzeju klāsts,

¹⁶⁴ Lūse, Paula, Treija, Anda. *Gleznās viss ir pateikts!* Pieejams: http://arterritory.com/lv/zinas/5306-gleznas_viss_ir_pateikts[skatīts 2016, 30. martā].

¹⁶⁵ Čaklais, Māris. Uguns - mans mājdzīvnieks. Maija Silmale- brīvība bez robežām. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 25. lpp.

¹⁶⁶ Freimanis, Dzintars. Franču mūsdienu dzejas izlase. *Jaunā gaita*. Nr. 97, 1973.

¹⁶⁷ Turpat.

¹⁶⁸ Turpat.

¹⁶⁹ Silmale, Maija. *Es tevi turpinu*. Rīga: Liesma, 1970. 5. - 16. lpp.

¹⁷⁰ Turpat, 5. - 16. lpp.

kurā vārsmas ir izmeklētas pēc to poētiskās vērtības, nedodot priekšroku nevienam no virzieniem, liecina par ļoti augstu kompetenci un labu gaumi. Izvēloties par epigrāfu Pola Eliāra un Alēna Boskē rindas, priekšvārda autore cenšas pasvītrot organisku kontinuitāti franču dzejas attīstībā 20. gadsimtā.”¹⁷¹

Kultūras un sabiedriskā dzīve ieņem ievērojamu vietu katras tautas garīgās kultūras attīstībā. Autore uzskata, ka nozīmīgi runāt par šīs radošās cilvēku grupas devumu latviešu kultūrai. Rakstniece Gundega Repše *franču grupas* dalībnieku devumu nosauc par nepārvērtējamu: “*Ja latviešos pāri palicis ir kāds nieks garīgas izsmalcinātības un dvēseliska aristokrātisma, tad tas ir pateicoties šiem cilvēkiem, kuri garu turēja augstāk par konjunktūru, rumpi un mantu.*” G. Repše uzsver katra grupas dalībnieka individuālo bagātību un traģisko likteni. G. Repšes teiktais par šīs grupas dalībniekiem, aicina domāt, ka pēc rakstnieces domām, šo radošo cilvēku ieguldījums garīgās kultūras attīstībā nav līdz galam novērtēts: “*Kad Miterāns klanījās Ievai Lasei par franču grupas fenomenālo devumu, viņam laikam nevarēja ienākt prātā, ka paši latvieši ar šiem cilvēkiem varētu nelepoties vai apšaubīt viņu uzdrīkstēšanos palikt brīviem cilvēkiem cietuma režīmā.*”

No rakstītā varam secināt, ka radošu personu liktenis aplūkojamajā periodā ir bijis ļoti sarežģīts. Daļa mākslinieku visai viegli padevušies un sekojuši padomju varai un tās noteikumiem, dzīvojusi materiāli nodrošinātu dzīvi, ieņēmuši augstu stāvokli sabiedrībā un izbaudījuši no tā izrietošās priekšrocības. Tomēr daļa mākslinieku, kuri savu ceļu radošajās jomās nespēja sasaistīt ar komunisma celtniecību un padomju ideoloģiju, zaudēja jebkādas priekšrocības, tika represēti un nozīmēja sevi “izstumtā” kārtā. *Franču grupas* dalībnieki cieta no politiskajām represijām, kas tika izvērstas, lai šo grupu kontrolētu, kā arī lai iebiedētu citus radošus cilvēkus. Represijas neatgriezeniski ietekmēja radošo personu dzīvi. Izsūtījumā un arestā pārciestais nekad neizgaisa no režīma upuru atmiņām, kā arī “izsūtītā” statuss *franču grupas* dalībniekus ierindoja atsevišķā sabiedrības slānī, kas cieta no dažādiem ierobežojumiem - viņu tulkojumus nepieņēma, viņi nevarēja piedalīties izstādēs un aktīvajā kultūras dzīvē, viņiem aizliedza strādāt noteiktās darbavietās un viņi tika izstumti no sabiedrības. No represijām cieta ne tikai grupas dalībnieki, bet arī viņu ģimenes. Tomēr jāuzsver milzīgais cīņas spars un gara spēks, kas saistīja šos grupas dalībniekus. Arī pēc represijām un tuvu cilvēku zaudēšanas, noniecinājuma un fiziska paguruma, grupas dalībnieki strādājuši nerimtīgā darbā un atstājuši nenovērtējamu bagātību Latvijas kultūrtelpā. Nozīmīgi vērtējams arī šo radošo cilvēku ieguldījums latviešu un franču kultūras saskarsmes pieredzē.

---

¹⁷¹ Čaklais, Māris. Uguns - mans mājdzīvnieks. Maija Silmale - brīvība bez robežām. *Karogs*. Nr. 12, 2001 .27. lpp.

Gundega Repše uzsver, ka *franču grupas* dalībnieki PSRS bija bīstami, jo šie cilvēki bija gudri, radoši, meklējoši un apgaismoti. Pēc rakstnieces domām, tikai izprotot padomju režīmu, ir iespējams novērtēt šo cilvēku nozīmīgumu gara attīstības vēsturē. (sk. 35. pielikumu. Intervija ar Gundegu Repši, 82. - 84. lpp.)

3 KURTS FRIDRIHSONS

Lai gan visi *franču grupas* dalībnieki ir Latvijas kultūrtelpā nozīmīgas personības, autore nolēmusi tuvāk pētīt politiskā režīma iejaukšanos šīs grupas iniciatora Kurta Fridrihsona liktenī un mākslinieka cīņu ar svešo ideoloģiju. Lai veiktu pētījumu, darba autore izmantos rakstnieces Gundegas Repšes sakārtoto grāmatu "*MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*", kurā iekļauti Kurta Fridrihsona izsūtījumā radītie zīmējumi un mākslinieka rakstītās vēstules sievai Zentai Fridrihsonai, kas tapušas Fridrihsona mūža vissmagākajos jeb izsūtījuma gados no 1951. - 1956. gadam. Pētījumā tiks izmantota arī pēdējā Kurta Fridrihsona intervija televīzijai, kur 1991. gadā mākslinieks sarunājas ar mākslas zinātnieci Tatjanu Sutu, kā arī daļēji strukturēta intervija ar K. Fridrihsona radnieci Gundegu Repši. Darba autore izvēlēsies arī atsevišķus citātus no G. Repšes sarakstītās grāmatas "*Pieskārieni*", kurā apcerētas dažādas Fridrihsona personības un daiļrades šķautnes, lai pēc iespējas pilnīgāk ilustrētu K. Fridrihsona personību.

Mākslinieka izsūtījumā rakstīto vēstuļu izpēte un intervijas ļaus labāk izprast mākslinieka skatījumu uz pasauli, represiju zaudējumus un ieguvumus, tādējādi atvieglojot Kurta Fridrihsona un citu *franču grupas* dalībnieku likteņa un daiļrades izpratni. Darba pirmajā nodaļā apskatītas padomju kultūras politikā izmantotās metodes, lai ietekmētu un pakļautu radošos cilvēkus okupācijas laikā. Izejot no pirmajā nodaļā izpētītā, autore mēģinās rast atbildi uz pētāmo jautājumu - vai politiskais režīms spēja salauzt Kurta Fridrihsona gara spēku.

3.1 Ar mīlestību pret franču kultūru notiesātais Kurts Fridrihsons

Jau bērnībā apgūstot vairākas svešvalodas, tostarp franču valodu, Kurts Fridrihsons Francijas pirmajam apmeklējumam bija gatavs un turp devās jau 21 gada vecumā. Kurts uz Parīzi devās 1932. gadā, laikā, kad Parīzē, kā jau autore ir atzīmējusi, virmoja modernisms, kad mākslinieki no visas pasaules devās uz tā dēvēto Eiropas kultūras galvaspilsētu, lai sevi radoši izteiktu, lai iedvesmotos un meklētu domubiedrus (sk. 28. pielikumu). Arī Kurts sev tādus atrada. Parīzē mākslinieks iepazīnās ar rakstnieku Andrē Židu – trīsdesmitajos gados savas slavas kulmināciju sasniegušu un spožu rakstnieku. Dienas Fridrihsons pavadīja Luvrā un dažādos salons. Andrē Žids (sk. 29. pielikumu) mākslinieku iepazīstināja ar Rožē Martēnu di Gāru (*Roger Martin du Gard*)¹⁷² un Polu Valerī (*Paul Valéry*).¹⁷³ Pēc ceļojuma Fridrihsons turpināja sarakstīties ar iedvesmojošajām personībām, bet jau 1938. gadā Fridrihsons atkārtoti devās uz Parīzi, lai studētu glezniecību pie franču mākslinieka Andrē Derēna (*André*

¹⁷² Rožē Martēns di Gārs (1881-1958) franču rakstnieks, prestižās Nobela prēmijas literatūrā laureāts (1937).

¹⁷³ Pols Valerī (1871-1945) franču dzejnieks, esejists, Franču akadēmijas loceklis (1927).

Derain).¹⁷⁴ Kurts Fridrihsons Parīzē pavadīja divus mēnešus, piedaloties spožā modernisma pārstāvja vadītajās nodarbībās, kur A. Derēns mācīja ne tikai gleznot, bet arī izteikties un izprast mākslas būtību.¹⁷⁵

Jāatzīst, ka Francijā pavadītie mēneši uz mākslinieka personību un daiļradi atstāja ievērojamu ietekmi. Arī Fridrihsons, tāpat kā *franču grupas* dalībniece Elza Stērste, Franciju dēvēja par savu “Otro Dzimteni.”¹⁷⁶ K. Fridrihsons mācījās pie A. Derēna, mākslinieka, kurš Francijā izraisīja sava veida mākslas revolūciju, darbojoties fovisma virzienā.¹⁷⁷ Kurts savā mākslā uz mūžu paturēja Derēna mācīto par prātu kā svarīgāko mākslā, kā visas mākslas aizsākumu un būtību. Andrē Žids un K. Fridrihsons viesojās arī pie gleznotāja Žorža Braka (*Georges Braque*).¹⁷⁸ No šī gleznotāja mākslas vērtībām Fridrihsons pārņēma elegantas līnijas un krāsu gammas izsmalcinātību.¹⁷⁹ Iepazītās personības, pieredzētā domu apmaiņa par literatūru, kultūru un mākslu neskaitāmos salonu apmeklējumos, jaunajam māksliniekam pavēra plašu skatījumu uz pasauli un mākslas nenodefinējamajām robežām.

Fridrihsons bija *franču grupas* sanākšanu rosinātājs. (sk. 30. pielikumu) Arī K. Fridrihsona radniece Gundega Repše uz jautājumu - vai Fridrihsons uzskatāms par *franču grupas* neoficiālo līderi, atbild apstiprinoši. G. Repše uzsver, ka tā domāja arī visi grupas dalībnieki. Runājot par mākslinieka lomu sapulcēšanās reizēs, G. Repše atzīst, ka viņš vairāk kā visi citi grupas dalībnieki bija ceļojis un saietu reizēs izvēlējās apspriežamās tēmas. Mākslinieks *franču grupā* ienesa “franču salonu” garu. K. Fridrihsons saietos uzstājās un dalījās ceļojumu stāstos, īpaši daudz stāstot par pieredzēto Francijā - par satiktajām personībām un Parīzes salonos dzirdēto. Kā K. Fridrihsona lomu grupā definē G. Repše - viņš bija pasaules kultūras nesējs. Rakstniece uzsver, ka pieraksti no saietiem, protams, nav saglabājušies, jo visu, kas bija lieks, acīmredzot, iznīcināja čeka. Fridrihsons priekšlasījumos uzstājās ar tādu autoru darbiem kā Valerī un Martins di Gārs, ar kuriem, kā jau minēts, viņš bija ticis arī personīgi. Grupas dalībnieki klausījās Fridrihsona priekšlasījumos arī par Raineru Mariju Rilki, Romēnu Rolānu un citām kultūras personībām. (sk. 35. pielikumu. Intervija ar Gundegu Repši, 82. - 84. lpp.) Viens no Fridrihsona iedvesmas avotiem bija tieši kultūras personības jeb “pasaules dižgari”, kā intervijā ar Tatjanu Sutu tos nosauc pats

---

¹⁷⁴ Andrē Derēns (1880-1954) franču gleznotājs, skulptors un viens no fovisma virziena izveidotājiem un spilgts un atzīsts šī virziena pārstāvis.

¹⁷⁵ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 19. lpp.

¹⁷⁶ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “*Sods par sapni*”, 1994.

¹⁷⁷ *Mākslas enciklopēdija*. Rīga: Jumava, 2011. 673. lpp.

¹⁷⁸ Žoržs Braks (1882-1963) franču gleznotājs un tēlnieks, kurš bija viens no mākslas virziena kubisma attīstītājiem.

¹⁷⁹ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 33. lpp.

Fridrihsons, vairākkārt pieminot Leonardo da Vinči, Rafaelu un Edvardu Munku. Intervijā Fridrihsons uzsver, ka tie visi ir viņa cilvēki, lai gan viņi nesatiekas.¹⁸⁰

Par dalību *franču grupas* pretpadomju sanāksmēs, mākslinieku 1951. gada 4. janvārī apsūdzēja Dzimtenes nodevībā un piesprieda 25 gadus gulagā. Jāatzīmē, ka grāmatu “Atgriežoties no PSRS”, kura, kā jau minēts, kalpoja par grupas apsūdzības iemeslu, Fridrihsonam uzturoties Parīzē, uzdāvināja tās autors A. Žids.

Jau apcietinājuma sākumā, kad līdz izsūtījumam Fridrihsons pabija 17 cietumos, viņš pierādīja savu personības spēku (sk. 31. pielikumu). Kurts spēja nenoslēgties un turpināja saglabāt mundrumu, attīstīties arī šķietami nereālos apstākļos. To apstiprina arī Fridrihsona sniegtais cietumu dzīves raksturojums: “*Tie bija skaisti pagrabi. Rožu ielā sēdēja Stērste un Silmale. Kungu ielā sēdēju es - tur bija sēdējuši vācieši, kuri bija notiesāti uz nāvi. Centrālcietumā savukārt bija citādi. Septiņdesmit cilvēku kamerā. Es mācīju angļu valodu, viens cits turēja lekcijas par agronomiju. Vēl mēs vingrojām. Un dziedājām.*”¹⁸¹ Cīņai ar skarbo realitāti izsūtījumā Fridrihsons pretī lika gara spēku, pieredzi un gudrību. Māksliniekam bija jāatrod veids, kā izdzīvot.

3.2 “Esmu iemācījies degt un nesadegt”

Izsūtījumā rakstītajās vēstulēs mākslinieks cerēja, pauda nebeidzamas mīlestības jūtas un ilgas pret sievu, vēlreiz izdzīvoja ceļojumos pieredzēto un, vairāk par visu, sapņoja par personības neierobežotu fizisko un garīgo brīvību, lai varētu nodoties mākslai. Kurta Fridrihsona rakstītais: “*No vēlēšanām: visu iepriekšējo un brīvību – un būt ar Tevi, un redzēt ar Tevi visu, ko acs var redzēt,*”¹⁸² apstiprina mākslinieka alkas pēc mīlestības un brīvības.

Jau minēts, ka Kurts Fridrihsons līdz izbraukšanai uz Sibīriju pabija 17 cietumos – Rīgā, Maskavā, Orlā, Sverdlovskā.¹⁸³ Izsūtījuma laikā radošā personība caurām dienām strādāja smagos lauku darbos, kas fiziski novārdzināja viņa ķermeni un izraisīja daudz slimību. Jāatzīst, ka vēstulēs un mazajās skicītēs, kuras saņēma Zenta¹⁸⁴ - ne slimību, ne smagā darba nastu, ne ciešanas nav iespējams nolasīt (sk. 32. pielikumu). Vēstules un Fridrihsona zīmējumi nerunā par Kurta dzīvi izsūtījumā. Mākslinieks pats atzina, ka apzināti centies attālināties no ciešanām, jo tikai tā bija iespējams izdzīvot. Kādā piezīmē Fridrihsons raksta: “*Ir jāmēģina attālināties no ciešanām. Cik vien var. Nepārtraukti. Dzīve ir visur, tu to nes, bet tas jādara skaisti. Varbūt atgādini sev, ka no nogurušajiem un bailīgajiem nedrīkst gaidīt*

¹⁸⁰ Suta, Tatjana. *Saruna ar Kurtu Fridrihsonu*. 1991. No TV video arhīviem. (LTV).

¹⁸¹ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 39. lpp.

¹⁸² Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 43. lpp.

¹⁸³ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 39. lpp.

¹⁸⁴ Zenta Fridrihsone - Kurta Fridrihsona dzīvesbiedre.

solidaritāti. Ej viegli un skaisti! Arī tā ir māksla, un tur ir mūžības procents. Cilvēks vispirms zaudē sevi pašu un tikai pēc tam – citus. Mēs dzīvojam tik ilgi, kamēr varam sevi pašu panest.”¹⁸⁵

Izsūtījumā rakstītās vēstules veido gaišu K. Fridrihsona tēlu, kas apliecina, ka ar nerimtīgu sevis nodarbināšanu un aizrautību mākslā, ar domu un garīgo spēku ir iespējams izdzīvot pat tad, ja ķermenis ir fiziski novārdzis. Fridrihsons izsūtījumā nekad nebeidza sevi pilnveidot. 1953. gada 6. aprīlī Fridrihsons raksta sievai par mākslu un mīlestību kā diviem viņa dzīvības uzturētājspēkiem: *“Doma, ka tu turēsi šos darbus rokās, manī uzturēja uguni, kurā sadega sīkumi un neskaidrības. Es nododu Tev visu, ko es spēju. Man Dievs ir devis šo balsi un pārdzīvojumus, kas ļauj viņai skanēt. Dziļi es elpoju šinīs darbos, un krāsas plūst caur mani kā asinis. Dažreiz starp mani un lietām, ko es gleznoju, ir pasakaina vienprātība un vienādas ilgas.*”¹⁸⁶ Jāpiebilst, ka līdz ar šo vēstuli mākslinieks sievai nosūtīja ap 150 akvareļu (sk. 33. pielikumu). Kurts Fridrihsons izsūtījumā nekad nepārtrauca zīmēt. Pat tad, ja bija beidzies papīrs, mākslinieks atrada kādu noskrandušu lapiņu uz kuras uztriept jaunatklātu atziņu ilustrācijas, trīsdesmito gadu ceļojumu iespaidus, mīļoto portretus vai kādu māksliniekam mīļu Latvijas nostūri. Šajā kontekstā nozīmīgi pieminēt, ka Fridrihsons, kā jau tika minēts, gleznoja par dažādām tēmām, bet tikai dažos no radītajiem zīmējumiem mākslinieks atspoguļoja izsūtījuma realitāti. Dokumentālajā filmā *“Sods par sapni”* to apliecina arī mākslinieka sieva Zenta, kura 1954. gada augustā K. Fridrihsonu bija aizbraukusi apciemot uz nometni. Zenta atceras, ka arī apciemojuma laikā viņš neesot vēlējies runāt par dzīvi un darbu nometnē, bet mākslinieks tikai stāstījis par saviem sapņiem. Mākslinieka sievas teiktais filmā: *“Kā tādām cilvēkam..par ko? Viņš ar savu gara stiprumu.. arī ar to dzīvoja Elza Stērste paralizēta, ar to dzīvoja arī Kurts Sibīrijā - nomocīts ar ārkārtīgi daudzām slimībām. Es saku, tā kā divas dzīves. Viņš sēdēja cietumā, bet viņš varēja gleznot par Florenci. Es sūtīju pārtikas kastītes un paciņas, un viņš tās atpakaļ ar zīmējumiem. Neiespējamos apstākļos, neiespējamos papīrīšos. Tikai gars.. Kas var izturēt 17 cietumus, būdams kopā ar kriminālistiem un ar visādajiem citādiem cilvēkiem, un viņš par to stāsta rotaļādamies. Bet viņš ārkārtīgi cieta un teica - kā drīkst iesprostot garu? Bet, neskatoties uz to, viņš pirmā dienā atbraukdams no Sibīrijas nopērk puķuzirnīšus un nāk mājā smiedamies kā no ārzemju ceļojuma ar savu koka koferīti, jo viņš dzīvoja, es domāju, pilnīgi atsevišķu dzīvi - neatkarīgu no reālās mūsu esamības. Tā bija tāda neizskaramības aura, kas bija ap viņu. Kā viņš pats teica - ka gars staigājot ārpus. Un to jau kādreiz tiešām jūt. Es jau sevišķi, man jau šķiet, ka*

¹⁸⁵ Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 8. lpp.

¹⁸⁶ Turpat, 40. lpp.

viņš vēl ir šeit pat,”¹⁸⁷ apstiprina, ka arī K. Fridrihsona tuvākais cilvēks – Zenta ir pārliecināta, ka tas bija tieši gara spēks, kas viņam palīdzēja pārciest izsūtījumu. Arī 1953. gada 6. aprīlī rakstītais: “No katra ceļojuma es pārvedu darbus. No šīs “ekskursijas” es sūtu Tev šos akvareļus. Tikai daļēji tie atspoguļo apkārtni un cilvēkus ap mani. Bet mani pašu pilnīgi. Es neslēpu Tev neko. Visu, ko es mīlu, es esmu uzgleznojis. Man ir reizē viegli, un es esmu atbrīvots, tikko viss būs Tavās rokās,”¹⁸⁸ paskaidro, ka zīmējumi ir viņa dvēseles spogulis, kas ir nesaistīts ar reālajiem spiedu darbiem, nabadzību un nospiestību izsūtījumā. Zenta Fridrihsone apgalvo, ka Kurta mākslu nekad nekas no apkārtnes, no dzīves apstākļiem nav skāris. Sieva uzskata, ka mākslinieka spēcīgā intuīcija un garīgā enerģija ir palīdzējusi izturēt un pārvarēt dzīves līkločus, jo, piemēram, no Sibīrijas sūtītie darbi bija tikpat optimistiski un krāsaini kā pēc infarkta.¹⁸⁹

Intervijā televīzijai, runājot par izsūtījumā pavadītajiem gadiem, viņš nerunā par smagajiem darbiem vai sarežģīto ceļu, kas bija jāiziet, lai viņš spētu gleznot. Kurts Fridrihsons izsūtījumu salīdzina ar universitāti un stāsta par radošiem cilvēkiem, ar kuriem tālumā iepazinies: “Es gulagā satiku fenomenālus cilvēkus, fenomenālus. Bertrana Rasela studentu - enciklopēdistu; lietuvu dzejnieku, norvēģi un brīnišķīgu frizieri no Viļņas. Tā bija milzīga universitāte.”¹⁹⁰

Fridrihsons izsūtījumā garīgi vēlreiz izdzīvoja un attīstīja domas un atziņas, pie kurām bija nonācis Francijā un kuras bija dzirdējis Parīzes salonos. Neskaitāmās vēstulēs mākslinieks atsaucas uz kādu atziņu, piezīmi vai ideju, kuru reiz teicis kāds “dižgars.” 1953. gada 6. aprīļa vēstulē Fridrihsons citē Andrē Židu: “Pagātnei es pieskaros, tāpat kā pieskaras vakardienas maizei. Es sevi nemeklēju pagātnē, bet dažreiz kādu citu cilvēku. André¹⁹¹ mācīja elpot ar katru jaunības elpu, kas nāk pasaulē, un es aizkustināts sekoju katra talanta un skaistuma uzplaukumam.”¹⁹² Atmiņas par ceļojumiem tika atspoguļotas arī mākslinieka zīmējumos. Fridrihsons izsūtījumā glezno Parīzi, kalnus, pilsētas, Andrejostu, Venēciju, Itāliju. Fridrihsons 1953. gada 13. novembra vēstulē par nosūtītajiem darbiem raksta: “Visi darbi ir fantāzijas un atmiņas, un gribas sacerēti.”¹⁹³ Par gleznu, kurā attēlota Parīze Fridrihsons sievai raksta apcerīgu un ilgpilnu komentāru: “Maza “Parīze” ar tiltu. Parīzes gaiss un Sēnas

¹⁸⁷ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “Sods par sapni”, 1994.

¹⁸⁸ Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 42. lpp.

¹⁸⁹ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 23. lpp.

¹⁹⁰ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma “Sods par sapni”, 1994.

¹⁹¹ Andrē Žids.

¹⁹² Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 40. lpp.

¹⁹³ Turpat, 51. lpp.

upes zaļi zili dzeltenais ūdens. Cilvēki, kas tur dzīvo-dzīvo. Īpatnējo noskaņu pat mājās un kokos vajadzēja atrast – savādāk kā nemierā.”¹⁹⁴

Var tikai pabrīnīties, ka tieši izsūtījumā Fridrihsons gleznoja īpaši daudz. Mākslinieks rakstīja, ka ir dienas, kad top pat 40 skicītes, gleznojot brīvajos brīžos, kad nebija jāstrādā. Fridrihsons no izsūtījuma raksta: *”Gandrīz transā es sacerēju dienā 20 vai 10 darbus. Es, atkal laimei pateicoties, varēju tā strādāt, pa starpu es izpildīju vajadzīgo darbu. Man ir samērā daudzi traucējumi bijuši – pa to laiku es tiku divas reizes pārcelts uz citu vietu. Bet es nevaru Tev negleznēt, es vispār nevaru negleznēt. Manī ir pastiprinājusies šī iedzimtā, kaislīgā vajadzība radīt. Vēl man nebija šķēršļu, kas varētu apturēt šo gaitu - un Tava palīdzība, mana, (mana) mīļā Zenta, nolīdzināja gājienu pret kalnu.*”¹⁹⁵

Kurta Fridrihsona rakstītais: *”Man Andrē vārdi “ja es nerakstītu, es izdarītu pašnāvību” ir absolūti saprotami. [...] Dīvaini, ka es nenolietojos. Es esmu iemācījies degt un nesadegt. Un inspirācijai barība ir - darbs,*”¹⁹⁶ ļauj secināt, ka Fridrihsons mākslā meklēja un radīja garīgo patvērumu. Arī Fridrihsona rakstītais: *”Cik ļoti var piederēt mākslai – es to esmu izjutis un tomēr neesmu saskatījis robežas. Radīšanas iespējām it tikpat pavasara straujums, cik rudens sulīgums un vasaras reibinošā bezgalība. [...] Katra Tava vēstule man palīdz gleznot un arī – dzīvot,*”¹⁹⁷ runā par sevis ziedošanu mākslai, kurai nesaskata robežas.

Kopumā vēstules caurvij Fridrihsona apceres par agrāk lasītām grāmatām, redzētām filmām, Fridrihsons analizē satiktās personības un attīsta franču salonos dzirdētās domas un idejas. Tātad, pat esot izsūtījumā, Fridrihsons nepārtrauc savu intelektuālo attīstību un ar visiem spēkiem cenšas sevi pilnveidot. Pēc 1954. gada aprīlī rakstītajiem vārdiem: *”Man var visu vienā mirklī atņemt, un tomēr neviena skaņa nesasnies mīlestību un mākslu. Es tagad esmu pārbaudījis vienu un otru,*”¹⁹⁸ varam rast apliecinājumu, ka spēks, ko Fridrihsons smēlās mākslā un mīlestībā pret Zentu māksliniekam palīdzēja cīnīties ar ikdienas fiziskajām grūtībām, jo, kā atzīst pats mākslinieks, garīgi - šis izsūtījums viņu nespēja skart.

---

¹⁹⁴ Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 46. lpp.

¹⁹⁵ Turpat, 51. lpp.

¹⁹⁶ Turpat, 77. lpp.

¹⁹⁷ Turpat, 75. lpp.

¹⁹⁸ Turpat, 82. lpp.

3.3 Cenzūra un kontrole Kurta Fridrihsona vēstulēs

Kā jau darba pirmajā nodaļā tika secināts, lai panāktu pilnīgu kontroli pār padomju Latvijas iedzīvotājiem, cenzūra skāra ne tikai grāmatas, tulkojumus, mākslas darbus un citas radošās izpausmes, bet pat tik intīmu personas izteiksmes veidu, kā vēstules. Attiecīgi arī Kurta Fridrihsona rakstīto vēstuļu izpētē jāņem vērā konkrētā laika posmā valdošā privāto vēstuļu cenzūra. Sākotnēji, lai atvieglotu cenzoru darbu, vēstules tika rakstītas krievu valodā, tai skaitā arī sarakste starp Kurtu un Zentu Fridrihsoniem nenotika dzimtajā valodā.

K. Fridrihsona rakstītajās vēstulēs no mākslinieka rakstītājām piezīmēm, jāpiebilst, nereti ironiskām, iespējams nolasīt, ka mākslinieks apzinājās cenzūras ierobežojumus vēstuļu rakstīšanā un saprata, ka viņa domas un izteiktās jūtas sievai lasa arī cenzori. Piemēram, 1954. gada 24. martā rakstītajā vēstulē Kurts raksta: *“Ja kāds bez Tevis lasīs šo vēstuli, man, bez šaubām, gribētos viņam nodot sveicienu un pateikt, ka manās vēstulēs īstenību atrast ir uzdevums, kas nepadodas atrisinājumam. Mākslinieka vēstules nav domu, bet jūtu izteiciens, un parastās formulas atkrīt.”*¹⁹⁹

Cenzūras ierobežojumus iespējams nolasīt arī no īsām piebildēm un norādījumiem sievai, kas bija jāievēro, lai vēstules nonāktu pie Kurta izsūtījumā. 1953. gada 7. aprīlī Fridrihsons raksta: *“Un ieliec, lūdzu, [sūtījumā] kādu vēstuli latviešu valodā pašā augšā nenoslēptu – citi tā saņem vēstules - neraksti neko bīstamu, bet raksti gan, lūdzu.”*²⁰⁰ Vēstuļu saņēmējiem un rakstītājiem bija jāievēro īpaša piesardzība, tādēļ 1953. gada 7. aprīļa vēstules nobeigumā Kurts sievai lūdz šo vēstuli pa daļai iznīcināt.

Savukārt, lai kontrolētu, vai visas vēstules tiek saņemtas, līdz ar vēstules saņemšanu, Kurts sievai nosūtīja īsu pastkarti, kā apliecinājumu, ka vēstule bija sasniegusi gulagā ieslodzīto mākslinieku. Piemēram, 1953. gada 2. martā Kurts sievai pastkartē raksta vien pāris vārdus: *“Mīļā Zenta, Saņēmu skaistu, saldu sūtījumu un foto. Paldies - Skūpstu Tevi. Tavs Kurts.”* Saistībā ar vēstuļu cenzūru un stingrajiem ierobežojumiem, korespondējošās personas uzmanīja, vai tiek saņemts arī vēstuļu pielikums - kāda pievienota fotogrāfija, grāmata, zīmējums vai reprodukcija. Lai to izdarītu vēstules beigās, tika norādīts pielikuma saturs un daudzums. 1952. gada 25. decembra vēstuli Zenta beidz ar vārdiem: *“Nosūtu Tev 1 fotogrāfiju un 1 reprodukciju.”*²⁰¹

Mazās piebildēs Kurts lūdz Zentu arī pārāk daudz nerakstīt un nerunāt par Fridrihsona darbiem: *“Sevišķi daudz nevajadzētu par šiem darbiem Tev runāt, lai Tev neiznāktu par*

¹⁹⁹ Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga : SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 78. lpp.

²⁰⁰ Turpat, 43. lpp.

²⁰¹ Turpat, 35. lpp.

viņiem ciest. Vispār, lūdzu, dzīvo uzmanīgi. Domāt, klausēt, gaidīt - šis vecais indiešu teiciens!"²⁰²

Tātad varam secināt, ka cenzūra skārusi arī Kurta un Zentas Fridrihsones saraksti. Tomēr no vēstulēm izriet, ka mākslinieks spēja pārkāpt arī cenzūras grožus un nepakļāvās režīma noteikumiem. Pat esot izsūtījumā, Fridrihsons runāja un sprieda par sev aktuālo mākslas, literatūras un kultūras pasaulē. Kā smagu pārdzīvojumu Fridrihsons vēstulēs min nevis izsūtījumu, smagos darbus un grūtos apstākļus, bet gan atņemto iespēju sekot līdž kultūras dzīves jaunumiem: "*Rihtera koncerts Rīgā, kuru Tu man tik brīnišķīgi pareizi dažos vārdos attēloji – tas ir viens no tiem man grūtajiem pārdzīvojumiem – kā filma "Parmas klosteris" un Svempa gleznas, kuras es jau trešo (ceturto) gadu neredzēju. Māksliniekam nav lielāka soda kā neredzēt skaistumu!*"²⁰³ Izsūtījumā Fridrihsons nepārtraukti lūdz sievu informēt par jaunumiem Rīgas kultūras dzīvē, lai gan iespējams, ka mākslinieks spēja daudz brīvāk domāt un izpausties kā radošie cilvēki, kas attiecīgajā periodā atradās Rīgā, un kurus turpināja "barot" ar propagandas un "pareizās mākslas" idejām.

3.4 Kurts Fridrihsons un padomju režīms

Kā jau iepriekš minēts, Fridrihsons 30. gados daudz ceļoja, pilnveidojās un smēlās Eiropas kultūras domas brīvību. Jāatzīst, ka no ceļojumos smeltās iedvesmas, spēka un gara lidojuma K. Fridrihsonam pēc atgriešanās Latvijā bija sevi jāuztur ilgus gadus (sk. 34. pielikumu). Atgriežoties Rīgā, 1946. gadā viņš tika uzņemts Mākslinieku savienībā, jo savu aktivitāti un radošo potenciālu bija pierādījis savienības tapšanas pirmajos gados.²⁰⁴ Svarīgi piebilst, ka Mākslinieku savienības biedra statuss bija ļoti nozīmīgs, lai mākslinieks ar saviem darbiem varētu piedalīties izstādēs un spētu nodrošināt iztiku. Šī iemesla dēļ arī attiecīgā perioda māksliniekiem, kas savā būtībā bija pret savienības sludinātajām vērtībām, nācās savus personīgos uzskatus "noklusēt", lai veicinātu savu profesionālo darbību. Taču, izgājis A. Derēna, A. Žida un citu moderni domājošu personību skolu, Fridrihsons nespēja pieņemt svešo, nesaprotamo un, viņaprāt, absurdo padomju ideoloģiju – ne mākslā, ne dzīvē. Par Fridrihsona pretošanos padomju kultūras politikas principiem mākslinieks tika sodīts ar iznīcinošām recenzijām par viņa mākslu, atstādināšanu no skolotāja darba J. Rozentāla mākslas vidusskolā 1948. gadā un izslēgšanu no Mākslinieku savienības 1950. gadā. Fridrihsonam bija ieaudzināta kultūras domas brīvība, kas pastāvošajā režīmā tika uzskatīta par bīstamu. Par to, ka Kurts Fridrihsons nekad nav spējis pieņemt padomju sludināto

²⁰² Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga : SIA "Dienas Grāmata", 2010. 50. - 51. lpp.

²⁰³ Turpat, 53. lpp.

²⁰⁴ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 38. lpp.

ideoloģiju, runā ne tikai Fridrihsona biogrāfijas dati, piezīmes, vēstules un daiļrade, bet arī paša mākslinieka, liekas, ironiski paustā doma tiesāšanas brīdī 1951. gada janvārī: *“Lūdzu ņemt vērā apstākli, ka esmu guvis izglītību un audzināšanu līdz 1940. gadam buržuāziskās skolās un ideālistiskā garā. Esmu bijis buržuāzijas ideoloģijas skolas un augstskolas students un tādēļ pāreja uz padomju garu un mākslu man ir ļoti grūta.”*²⁰⁵

Darba autore uzskata, ka iespējams vilkt paralēles starp Kurta Fridrihsona un Gundegas Repšes romāna *“Ugunszīme”* varoņa Kārļa Dobes mākslas ceļiem. Arī romāna varonim Kārlim nākas ciest no noniecinošām recenzijām un izstumšanas no aktīvās mākslas. Presē lasāmās recenzijas sastādītas caur sociālistiskā reālisma atbalstītāju acīm, līdz ar to, noliedzot jebkādas atkāpes no “pareizās” mākslas. Citāts no romāna: *“Savos agrīnajos darinājumos Dobe vēl saglabā zināmas saites ar latviešu glezniecību, bet pēdējo trīs gadu darbi pierāda, ka viņa tā saucamā “māksla” kļūst pilnīgi abstrakta, sarauj saikni ar reālistiskās mākslas tradīcijām un iet pa kosmopolītisma ceļu, pa tukšo, jebkurai demokrātijai svešu, kropļainu formu ceļu. Padomju cilvēka, mūsaiķu varoņa vietā ir tēloti patoloģiski, deformēti, slimīgi un atbaidoši tēli. Jājautā – kāpēc Dobe glezno šādus darbus? Ne jau tāpēc, lai biedriski kritizētu mūsu dzīves pretrunas, un ne tāpēc, lai skatītājā modinātu naidu pret zemisko, varmācīgo, bet gan tāpēc, lai sludinātu kapitālisma apoloģētikas estētiku un pārliecinātu mūs Rietumu mākslas sociālās psihikas deģenerācijas rezultātā radušos murgu māksliniecisko vērtību.”*²⁰⁶

Kurtam Fridrihsonam izdodas nesatricināti iet savu ceļu mākslā, kamēr romāna varonis Kārlis neiztur brīdī, kad atzinīgu vārdu vietā viņa darbs tiek izsmiets un kritizēts kā bezvērtīgs un nevienam nevajadzīgs, vienlaicīgi noskatoties uz spožo, slavas pilno un pārticīgo dzīvi, kuru dzīvo “patiesās” mākslas aizstāvji un sekotāji. Savukārt arī tad, kad Kārlis padodas režīma prasībām, mākslinieku nekad nepamet šaubas par viņa mākslas jēgu, un Kārlis jūtas kā nodevējs pats sev. Kārlis nevēlējas sev atzīt, ka sabiedrības noniecinājums un nespēja pārdzīvot izslēgšanu no aktīvās mākslas, viņu ir novedusi pie sava veida pakļaušanās absurdam laikmeta ideoloģijai. Citāts no romāna: *“Netaisnība kā ideja tagad nosaka viņa mākslas formu. Viņš nevar būt citāds. Atliek vienīgi izķepuroties. Iet vidusceļu? Kam Kārlim ir jāklūst, lai viņš būtu vajadzīgs? Kas ir Kārļa māksla pret staļinisko dabas pārveidošanas plānu, pret nenogurstošo cīņu par mieru visas pasaules tautām? Dagmāras izsūtīšana nodrošina mieru Latvijā? Atkal viņš bija aizgājis par tālu. Kārlis bija nolēmis nedomāt. Gleznot.”*²⁰⁷ Kā jau iepriekš darbā minēts, neskaitāmi mākslinieki, tostarp romāna varonis Kārlis Dobe, padevās Padomju varai un kalpoja pastāvošajam režīmam, tādēļ liekas būtiski

²⁰⁵ Repše, Gundega. "Franču grupa" nepastāvēja. "Franču grupa" nekad nebeidza pastāvēt. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 67. lpp.

²⁰⁶ Repše, Gundega. *Ugunszīme*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 58. - 59. lpp.

²⁰⁷ Turpat, 50. lpp.

uzdod jautājumu – kā Kurta māksla spējusi attīstīties caur mākslinieka uzbūvētiem ideāliem un palikt sabiedrībā valdošās ideoloģijas neiedragātai? Par spēju pārkāpt pāri noniecinājumiem un turpināt attīstīties mākslā pēc paša mākslinieka izvirzītajiem principiem, kādā sarunā ar Gundegu Repši skaidro K. Fridrihsons: *”Barjeras. Vajag pieņemt, ka tās var būt visur. Dzimtenē, svešumā, tās var būt cilvēki, tu pats un pat tavi darbi, tavs laiks un pat tavi vecāki, daba un pat sapņi. Visa dzīve ir gandrīz nepārtraukts barjerskrējiens. Vajag trenēties. Visos apstākļos vajag trenēties. Kājas nav muļķīgākas par galvu – arī ne rokas un ne elpošana. Māksla ir vieglāka par smadzenēm un barjerskrējiēnā tai nav lieks svars. Radošais klimats ir absolūti visur. Vismaz to varētu (varbūt pat vajadzētu) visur atrast. Vai arī radīt. Bez šaubām, ir izņēmuma joslas. Vajag sevi pieradināt nenosmakt pat bezgaisa telpās. Disciplīna mākslā tev atļaus atrasties tur, kur tu gribētu būt un arī – kad tu tur gribētu atrasties. Tad tev var piederēt visas pasaules salas un arī visas gaisa pilis. Mākslā matērijai ir smieklīga vērtība. Cik dīvaini, ka var nodzīvot lielu daļu no dzīves bezsvara stāvoklī.”*²⁰⁸

Tātad no mākslinieka atbildes izriet, ka tas ir mākslinieka iekšējais spēks un ticība savai mākslas jēgai, ar kuru iespējams cīnīties pret svešu un uzspiestu ideoloģiju, atkārtoti apliecinot savu mākslinieka spēku. Iespējams, ka izsūtījums, apcietinājums un citi dzīves šķēršļi, kas bijuši jāpārvar K. Fridrihsona mākslai un personībai, ļāvušas māksliniekam atbrīvoties līdz citkārt nesasniedzamai robežai. Fridrihsons vēstulēs uzsver, ka pat ar pieredzētajām represijām, ar arestu un izsūtījumu, Fridrihsons neatsakās no saviem ideāliem un vērtībām: *”Man negribas atteikties no neizlietotās un neizpostītās jaunības vēlēšanām, un es sekoju instinktām, kas mani nebrīdina no uguns, mīlestības un skaistuma pielūgšanas.”*²⁰⁹

Lai gan Fridrihsona dzīvei Padomju vara uzlika neskaitāmas “barjeras”, apbrīnojama ir bijusi mākslinieka spēja palikt negrozāmam savos mākslas un dzīves uzskatu ideālos. Šajā kontekstā svarīgi runāt par Kurta Fridrihsona darbību latviešu mākslā un kultūrā, viņam atgriežoties no izsūtījuma. Izsūtījumā K. Fridrihsons aktīvi darbojās un attīstījās akvareļa mākslā un atgriežoties kļuva par vienu no nozīmīgākajiem gleznotājiem akvareļa tehnikā. Gundega Repše savās pārdomās atklāj, ka visticamāk tas saistāms ar akvareļa nenoteiktajām robežām, jo, kamēr citās mākslās bija skaidri noteiktas izpildāmās normas, akvareļa mākslā tādas vēl nebija pagūts noteikt. 1958. gadā notika pirmā republikāniskā akvareļu izstāde, kurai K. Fridrihsons bija galvenais organizators.²¹⁰

Interesants ir arī Gundegas Repšes viedoklis par Kurta Fridrihsonu lomu padomju Latvijas mākslas pasaulē. Rakstniece uzskata, ka viņš bija kā sava veida vairogš kritiķam un debatēm,

²⁰⁸ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 107. lpp.

²⁰⁹ Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 48. lpp.

²¹⁰ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 90. lpp.

tiem, kas mākslā nodevās jaunrades meklējumiem. Rakstniece atzīst, ka tas izskaidrojams ar Fridrihsona mākslu, kur šie radošie meklējumi vienkārši izpaudās daudz spēcīgāk un tiešāk kā citu mākslinieku darbos, šī iemesla dēļ Fridrihsona darbība, kā jau tika minēts, nereti tika kritizēta.²¹¹ Pēc Kurta Fridrihsona vārdiem: *“Justies svešam mākslas atmosfērā ir tik neizturami, ka nesagatavots tai nedrīkst pat tuvoties,”*²¹² varam secināt, ka viņam kā māksliniekam bija jāpārdzīvo sava veida izstumtība no aktuālās mākslas pasaules. Šajā kontekstā interesants ir mākslas zinātnieces Kristiānas Ābeles viedoklis rakstā par latviešu mākslas “autsaideriem”, kur uzskaitīto piecu mākslinieku vidū, ieskaits arī Kurts Fridrihsons.²¹³ Mākslas zinātniece Kristiāna Ābele uzsver, ka autsaižu māksla nav gluži tas pats, kas autsaižs mākslā – it īpaši Latvijas padomju okupācijas apstākļos, kad liela tiesa patstāvīgāko mākslinieku varētu būt uzskatāmi par šī perioda oficiālās, stingri regulētās mākslas dzīves autsaižiem, bet nu veidot latviešu mākslas vēstures kanonu. K. Ābele savā rakstā skaidro, ka “autsaižs” bieži ir mākslinieks, kas kādu iemeslu dēļ neiesaistās sabiedrībā pieņemtos procesos vai sadzīves formās, jo viņam būtiskas ir citas vērtības. Zinātniece uz Fridrihsonu attiecina arī mazo vērtību, ko Fridrihsons piegriezis dažādiem emocionāli smagiem noteikumiem un mākslinieka brīvības nozīmi.²¹⁴ To, ka Fridrihsonam šis “autsaižs” stāvoklis un izjūtas nav bijušas svešas, apliecina arī Kurta Fridrihsona un Imanta Ziedoņa kopīgi izveidotajā grāmatā “Pasāžas” iekļautais flomāsteru zīmējums “*Autsaideri*” ar I. Ziedoņa tekstu: *“Autsaideri nav iespējami. Tikai – ne visai gudra patmīlība apvainojas uz to veco atslēgu riņķi: es esmu tāda pati atslēga kā citas, bet mani nepieņem! Ja tu esi cita atslēga, ja tavi zobi mainās, tad durvis tev būs mūžam. Kā tevi var aizvainot vecais atslēgu riņķis”*²¹⁵ (sk. 35. pielikumu). Svarīgi uzmanību vērst arī uz citām flomāsteru gleznām, ar kurām Fridrihsonam izdevās pārsteigt sabiedrību. Jāatzīst, ka daļa sabiedrība jauno tehniku uztvēra kā kārtējo nenopietnību, tomēr daļa publikas to uztvēra kā atzīstamu jaunrades formu.²¹⁶ Pēc 2012. gadā sarīkotās izstādes “*Fridrihsons par Fridrihsonu*” Rīgas mākslas telpā, par redzētajiem flomāsteru zīmējumiem latviešu rakstnieks un žurnālists Pauls Bankovskis raksta: *“Ideja pamazām vien atradināties no akvareļkrāsām un citām tradicionālām glezniecības un grafikas tehnikām un ļauties no kapitālistiskajiem rietumiem iesūtītu flomāsteru tintes plūdumam uz gluda krītpapīra Fridrihsona gadījumā šķiet ne mazāk politiska un padomju kārtībā neiederīga kā, piemēram, franču mūsdienu dzejas apspriešana*

²¹¹ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 91. lpp.

²¹² Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 80. lpp.

²¹³ Ābele, Kristiāna. *Personība mākslas procesos*. Rīga: Neputns, 2012. 169. - 170. lpp.

²¹⁴ Turpat, 169. - 170. lpp.

²¹⁵ Fridrihsons, Kurts, Ziedonis, Imants. *Pasāžas*. Rīga: Zinātne ABC, 1985. 154. - 155. lpp.

²¹⁶ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 98. lpp.

vai sarakste ar *Andrē Židu*.²¹⁷ P. Bankovskis izceļ K. Fridrihsona – Rietumeiropas elpu klātienē uzsūkušā mākslinieka atšķirtību un nesavienojamību ar padomju Latvijā valdošajām mākslas tendencēm.

Kopumā visās mākslas formās, kurās Fridrihsons darbojies, šī darbība saistāma ar sava veida Fridrihsona jaunrades izraisītām debatēm. Šajā kontekstā jāmin arī Kurta scenogrāfija F. Dostojevska *“Idiotam”*²¹⁸ Pētera Pētersona režijā, kas tika iestudēta Dailes teātrī. Scenogrāfs Andris Freibergs²¹⁹ intervijā par savu jubilejas izstādi 2013. gadā, piemin Kurta Fridrihsona slavenās scenogrāfijas atskaņas sabiedrībā: *“Kurts Fridrihsons savu slaveno “rīvu” dekorāciju Pētera Pētersona Idiotam Dailes teātrī uztaisīja vēlāk, bet satraukums par šo modernismu bija milzīgs, visa Rīga viļņojās – Dostojevskis sakņu rīvēs, ārprāts, tā ir klasikas tradīciju graušana!”*²²⁰ A. Freibergs atklāj, ka šī K. Fridrihsona scenogrāfija ir viena no pirmajām avangarda scenogrāfijām Latvijā (sk. 34. pielikumu). Gleznotājs, pasniedzējs, Fridrihsona radnieks un Mākslas savienības biedrs Jānis Spalviņš apgalvo, ka Latvijas modernā scenogrāfija balstās tikai uz Fridrihsonu, atzīmējot, ka Fridrihsona māksla iezīmē arī pagrieziena punktu arī akvarelī. Par spēju turpināt jaunrades meklējumus, spēku rodot zināšanās, runā arī G. Repše: *“T.s. franciskums nāca tomēr no izglītības (Fridrihsona un Stērstes studijas Parīzē, tāpat milzīgā pasaules cieņa un pat skola glezniecībā. Kopš 20.gs. sākuma viss francūziskais tomēr ir avangards, progress, svaigās vēsmas. Cilvēki ceļoja, un Latvija nebija nekāda province, par kādu tā pārvērtās pēc dzelzs priekšvara krišanas – pēc otrreizējās padomju okupācijas. Un šī grupa pret šo tumsonību, provinciālismu, domu šaurību, stulbumu, nezināšanu patiešām cīnījās – ar zināšanā,”* Nozīmīga ir Fridrihsona atklāsme intervijā ar Tatjanu Sutu, kur viņš norāda, ka šeit (Latvijā) jau visi bija mazliet muļķi.²²¹ Rakstniece Gundega Repše šo ideju skaidro sekojoši: *“Ar to viņš bija domājis provinciālismu, ulmanisku prievīšpatriotismu un vārīšanos savā sulā.”* (sk. 35. pielikumu. Intervija ar Gundegu Repši, 82. - 84. lpp.)

No pētījuma izriet, ka Kurta Fridrihsona izsūtījumā rakstītās vēstules kalpo kā apliecinājums mākslinieka domu un gara spēkam. Šķiet, ka Fridrihsons pats vislabāk ir spējis savu likteni ierakstīt vien pāris rindiņās. Kāda Kurta Fridrihsona piezīme no 1991. gada janvāra: *“Var nodzīvot vienā dzīvē vairākas dzīves. Manā dzīvē bija svētku un kara vēji. Es biju mākslinieks, karavīrs, dezertieris, tiesāts un Sibīrijā, daudzos cietumos, es slēpoju Alpos*

²¹⁷ Freibergs, Andris. *Andris Freibergs: neesmu noformētāja kungs...* Pieejams: <http://www.diena.lv/kd/intervijas/andris-freibergs-neesmu-noformetaja-kungs-14032617> [skatīts 2016, 30 aprīlī].

²¹⁸ Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 71. lpp.

²¹⁹ Andris Freibergs (1938) latviešu scenogrāfs.

²²⁰ Freibergs, Andris. *Andris Freibergs: neesmu noformētāja kungs...* Pieejams: <http://www.diena.lv/kd/intervijas/andris-freibergs-neesmu-noformetaja-kungs-14032617> [skatīts 2016, 30 aprīlī].

²²¹ Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma *“Sods par sapni”*, 1994.

un skatījos uz Urukās maskām, apciemoju Džeimsu Ensoru un korespondēju ar Andrē Židu (apmeklēju viņu Parīzē). Tāpat Martenu di Gāru, princi Jusupovu un norvēģi Edvardu Munku. Purvītis man uzticēja visas savas domas. Un bailes. Un arī mākslas receptes (iespējas). Es biju Derēna skolnieks, un man bija lēģera numurs Z-436 uz krūtīm, pie cepures uz muguras un arī uz Ķīnas parauga lēģera uzvalka labās kājas.”²²² Grāmata “MALA. Tā rakstīja Fridrihsons” kalpo kā apliecinājums K. Fridrihsona neizdziestošajam spēkam. Pētot šīs vēstules, rodas atklāsme, ka mākslinieka domas robežas ir neizmērojamas. Vērojot grāmatā iekļautos zīmējumus, rodas vairākas asociācijas. Pirmkārt, darbos vērību vērš maigās un izmeklētās krāsu saskaņas. Pat pāris ietvertajos nometnes zīmējumos dzīve attēlota viegli un gaiši, izmantojot maigu krāsu paleti. Zīmējumi atgādina Parīzes pastkartītes, kurās attēlotie Parīzes simboli uz lapas uztriepti it kā netīši, bet vienlaikus saglabājot visu, lai būtu nolasāms simbols un noskaņa.

K. Fridrihsona pēdējā intervija televīzijā ar T. Sutu, skatītājam arī šodien ļauj iepazīties ar solīdi ģērbto mākslinieku, kas mākslas zinātnieci ieaicina savā pasaulē, lai iepazīstinātu ar neskaitāmajiem draugu dāvinājumiem, dalītos “dižgaru” atziņās un ar vieglu smaidu runātu par mākslinieka likteni. Skatītājam K. Fridrihsons par gulagā pārdzīvotajām slimībām un smago darbu nestāsta. Tā vietā Fridrihsonam svarīgi pieminēt īpašos cilvēkus, kurus viņš satīcis, no kuriem iedvesmojies. Rodas sajūta, ka Fridrihsons patiesi bijis aizbraucis kādā “ekskursijā”, “pieredzes apmaiņā” un atgriezies vēl bagātāks, vēl pārliecinātāks par savu mākslas būtību un jēgu. Fridrihsons arī intervijā apliecina sevi ne tikai kā mākslinieku, bet arī kā domātāju. Viņš rada sajūtu, ka ir Parīzes un Rīgas iedzīvotājs vienlaikus. G. Repše atklāj, ka arī pēc atgriešanās no izsūtījuma, franču vakari, patiesībā, pie Fridrihsoniem nebeidzās nekad. Līdz pat Fridrihsona nāvei mākslinieku nepārtraukti apciemoja dažādu interešu un profesiju pārstāvji. Repše atceras, ka no Kurta vienmēr strāvojis vieglums, rotaļīgums un nenopietnība. Rakstniecei nozīmīgi uzsvērt, ka visu mūžu Fririhsons tiecies un meklējis tikai vienu: personības neierobežotu brīvību un pašizpaušmes maksimālismu.²²³

Kurta Fridrihsona, kā arī visas *franču grupas* mīlestību uz Franciju pastāvošais režīms nespēja mazināt, bet tieši pretēji - izsūtījums šo mīlestību tieši stiprināja, un domas par sapņu zemi palīdzēja izdzīvot. Līdz mūža beigām K. Fridrihsonam un citiem *franču grupas* dalībniekiem Francija palika “Otra Dzimtene”, kas saistīja ar mākslu, attīstību un pāri visam - neierobežotu brīvību.

²²² Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga : SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 265. lpp.

²²³ Repše, Gundega. "Franču grupa" nepastāvēja. "Franču grupa" nekad nebeidza pastāvēt. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 70. lpp.

NOBEIGUMS

Radošums ir spēja radīt jaunas idejas. Ikdienas uztverē radošums vienkārši ir māka radīt ko jaunu. Radošumam nepieciešama vairāku komponentu saskare: intelektuālās spējas, zināšanas, domāšanas stils, motivācija, personība, apkārtējā vide. Šo komponentu mijiedarbība uzlabo radošo domāšanu. Viena komponenta vājumu var neitralizēt cita komponenta stiprums.

Šos vārdus var pilnībā attiecināt uz *franču grupas* un Kurta Fridrihsona darbību padomju laikā. Okupācijas varas klātbūtne (apkārtējā vide) nomāc radošas personības, cenšas mainīt viņu domāšanas stilu, tomēr motivācija, sava darba mīlestība uztur stipru viņu garu un ļauj radīt paliekošas vērtības.

Autore uzskata, ka veicot plānotos uzdevumus, ir īstenots izvirzītais mērķis, ir izzināts, kādēļ veidojusies *franču grupa*, kā arī izpētīti tās dalībnieku dzīvesstāsti, darbība un saistība ar franču kultūru, padziļināti izpētīta Kurta Fridrihsona biogrāfija un mākslinieka rakstītās vēstules, kas tapušas mākslinieka izsūtījuma laikā no 1951. - 1956. gadam.

Strādājot pie tēmas “*Franču grupa* un mākslinieks Kurts Fridrihsons”, darba autore veikusi darba uzdevumus un izdarījusi šādus secinājumus:

- Izpētot PSRS kultūrpolitiku *franču grupas* darbības laikā (1946 – 1951), secināts, ka attiecīgajā laika posmā kultūra atradās valsts pārvaldes un padomju kultūras politikas principu un mērķu pakļautībā, pret kultūras darbiniekiem vērsto represiju un cenzūras mērķis bija atņemt māksliniekiem radošo brīvību, izskaust latviešu kultūras identitāti un alkas pēc Rietumeiropas kultūras no cilvēku atmiņas, aizpildot to ar jauniem komunistiskajiem ideāliem.

- Citāti no G. Repšes romāna “*Ugunszīme*” ilustrē politisko un kultūrpolitikas fonu, attaino padomju okupācijas varas ideoloģisko cīņu ar radošas personības brīvību, atspoguļo režīma izmantotās metodes un mērķus.

- Analizējot *franču grupas* dalībnieku biogrāfijas, publikācijas periodikā un atmiņu stāstījumus, kā arī pētot grupas dalībnieku saistību ar franču kultūru, secināts, ka šī radošo cilvēku grupa nespēja pieņemt svešu ideoloģiju, un tas veicināja šīs grupas garīgo pretošanos, vēlmi mainīt pastāvošo situāciju, kas pavērsa pret viņiem pastāvošās varas izvērstās represijas - tuvu cilvēku zaudēšanu, noniecinājumu, izsūtīšanu un fizisku pagurumu. Neskatoties uz to, grupas dalībnieki atstājuši nenovērtējamu bagātību Latvijas kultūrtelpā, kā arī latviešu un franču kultūras saskarsmes pieredzē.

- Izpētot Kurta Fridrihsona biogrāfiju un mākslinieka no izsūtījuma rakstītās vēstules laikā no 1951. - 1956. gadam, kā arī Kurta Fridrihsona interviju ar Tatjanu Sutu, secināts, ka

izsūtījumā rakstītās vēstules kalpo kā apliecinājums mākslinieka domu un gara spēkam. Cīnoties ar skarbo realitāti izsūtījumā, Fridrihsons izmantoja pieredzi un gudrību, lai “pārkāptu” cenzūrai un rastu iespēju gleznot. Vēstulēs paustā nebeidzamā mīlestība un ilgas pēc sievas, kā arī vēlreiz “izdzīvotie” ceļojumi ļāva pārciest izsūtījuma grūtības. Vēstulēs pausti sapņi par personības neierobežotu fizisko un garīgo brīvību. Arī pēc atgriešanās no izsūtījuma K. Fridrihsonam bija jāpārdzīvo izstumtība no aktuālās mākslas pasaules, tomēr tas māksliniekam netraucēja sekot saviem dzīves un mākslas ideāliem. Līdz mūža beigām K. Fridrihsonam un citiem *franču grupas* dalībniekiem Francija palika “Otrā Dzimtene”, kas saistīja ar mākslu, attīstību un pāri visam - neierobežotu brīvību.

Veiktie secinājumi arī sniedz atbildes uz darba sākumā izvirzītajiem pētāmajiem jautājumiem **“Kādēļ notika tik nežēlīga vēršanās pret *franču grupu*? Vai PSRS realizētajai kultūrpolitikai un izmantotajām represīvajām metodēm izdevās mazināt grupas mīlestību uz pasaules kultūras dižgariem, it īpaši uz Francijas kultūru? Vai politiskais režīms spēja salauzt Kurta Fridrihsona gara spēku?”**

Veicot pētījumu, grūtības radīja nelielais pieejamo avotu klāsts par *franču grupas* darbību un tās dalībniekiem. Darba autore saskata potenciālu turpmākajam darbam, pētot *franču grupas* darbību un tās dalībnieku dzīvesstāstus, cenšoties atklāt jaunus avotus, izzinot iespējas veikt intervijas ar *franču grupas* dalībnieku radiniekiem, tādējādi paplašinot pieejamo avotu klāstu un vēl padziļinātāk sniedzot informāciju par *franču grupas* darbību.

KOPSAVILKUMS // TĒZES

- *Franču grupas* darbības laikā padomju valdība konsekventi realizēja savas nospraustās vadlīnijas, cenšoties izskaust latviešu apziņu par piederību Rietumeiropas kultūrai, pārtraucot informācijas plūsmu starp padomju Latviju un Rietumiem, iznīcinot tūkstošiem grāmatu un mākslas darbu, tādā veidā radot milzīgus postījumus Latvijas kultūrvidē.
- PSRS izvērsto cenzūru un represijas izmantoja kā sabiedrības vadības, sodīšanas, iebiedēšanas, dažādu viedokļu, domu un radošās brīvības izskaušanas sistēmu.
- Nespēja pakļauties absurdažām prasībām veicināja nevardarbīgās pretošanās kustības izveidošanos, kas cīnījās par noteiktām kultūras vērtībām un centās apiet cenzūras ierobežojumus.
- Gundegas Repšes romāns “*Ugunszīme*” vēsta par Padomju Savienībā valdošo propagandu, cenzūru, Mākslinieku savienības kontroli pār māksliniekiem, radošu personību saskarsmi un cīņu ar svešu ideoloģiju, izstumšanu no aktīvās mākslas dzīves, nedarbojoties pēc režīma noteiktajām prasībām, kā arī pārticību un ērto dzīvi darbojoties pēc “pareizās mākslas” likumiem.
- Lielākā daļa *franču grupas* dalībnieku bija gan pēc savām interesēm, gan arī pēc nodarbošanās saistīti ar franču kultūru, literatūru un mākslu, līdz ar to lasītais un piedzīvotais grupas dalībniekiem neļāva pieņemt svešo padomju ideoloģiju, un grupas dalībnieki sanāca kopā, lai, lasītu un diskutētu, turpinātu uzturēt pirmskara intelektuālo dzīvi, kas tagad bija liegta.
- *Franču grupai* izvirzīja apsūdzību buržuāziskajā nacionālismā un līdzdalībā pretpadomju sanāksmēs un par apsūdzības iemeslu kalpoja Andrē Žida padomju ideoloģijas atmaskojošās grāmatas “*Atgriešanās no Padomju Savienības*” pārspriešana.
- “Izsūtītā” statuss atstāja negatīvas sekas uz visu *franču grupas* dalībnieku dzīvēm - izsūtījums bija izpostījis ģimenes, radījis veselības problēmas, grupas dalībnieki saskarās ar ierobežotām darba iespējām, kā arī ar diskrimināciju saskārās vairākas izsūtīto personu ģimenes.
- Pēc atgriešanās grupas dalībnieces mācīja franču valodu un, iespēju robežās, dalījās Rietumu kultūras vērtībās - Elza Stērste, Ieva Lase, Maija Silmale, Milda Grīnfelde un Mirdza Ersa turpināja pirms apcietinājuma iesākto tulkošanas darbu.
- Izsūtījumā K. Fridrihsons spēja nenoslēgties un turpināja saglabāt mundrumu, attīstīties arī šķietami nereālos apstākļos, apliecinot mākslinieka domu un gara spēku.

- Lai gan vēstuļu cenzūra skāra arī Kurta un Zentas Fridrihsonu saraksti, K. Fridrihsons spēja pārkāpt šo cenzūru - runāja un sprieda par sev aktuālo mākslas, literatūras un kultūras pasaulē.
- K. Fridrihsons gleznoja par dažādām tēmām, bet tikai dažos no izsūtījumā radītajiem zīmējumiem mākslinieks atspoguļoja izsūtījuma realitāti.
- Nesalaužamais K. Fridrihsona domu un gara spēks izpaužas arī mākslinieka radošajā darbībā, atgriežoties no izsūtījuma, kad Fridrihsons mākslā turpināja pārsteigt ar jaunām mākslas tendencēm - akvareļiem, flomāsteru gleznām un vienu no pirmajām avangarda scenogrāfijām, kas izraisīja plašas debates sabiedrībā.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Izmantotie avoti:

1. Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA "Dienas Grāmata", 2010. 269. lpp.
2. Repše, Gundega. *Pieskārieni*. Rīga: Jumava, 1998. 109. lpp.
3. Repše, Gundega. *Ugunszīme*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 160. lpp.
4. Rozenbergs, Andris. Dokumentālā filma "Sods par sapni", 1994.

Izmantotā literatūra:

5. Ābele, Kristiāna. *Personība mākslas procesos*. Rīga: Neputns, 2012. 295. lpp.
6. Berstein, Serge, Milza, Pierre. *Histoire de la France au XXe siècle. I. 1900-1930*. Paris: Perrin, 1990. 896. lpp.
7. Bleiere, Daina, Butulis, Ilgvars, Feldmanis, Inesis, Stranga, Aivars, Zunda, Antonijs. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. 444. lpp.
8. Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015. 162. lpp.
9. Bleiere, Daina. *Latviešu kultūra abpus "dzelzs priekškara", 1945–1990*. Rakstu krājums DOMA 6, 2000. 272. lpp.
10. Blūzma, Valdis, Jundzis, Tālavš, Riekstiņš, Jānis, Strods, Henrihs, Šārps, Džīns. *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš 1945-1991*. Rīga: LZA, 2008. 639. lpp.
11. Bronislava, Martuževa. *Kopotas dzejas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 814. lpp.
12. Butulis, Ilgvars. Padomju kultūrpolitikas aspekti dažos latviešu padomju preses izdevumos (1945-1949). Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1964. gadā. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 13. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 581. lpp.
13. Fridrihsons, Kurts, Ziedonis, Imants. *Pasāžas*. Rīga: Zinātne, 1986. 221. lpp.
14. Jermolajeva, Jeļena, Jermolajevs, Vladimirs, Mūrnieks, Andrejs. *Kultūras vēsture XX gadsimts*. Rīga: Izdevniecība RaKa, 2002. 326. lpp.
15. Kleins, Armīns. *Kultūrpolitika*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008. 256. lpp.
16. Kruks, Sergejs. *Par mūziku skaistu un melodisku! Padomju kultūras politika, 1932–1964*. Rīga: Neputns, 2008. 224. lpp.
17. *Mākslas enciklopēdija*. Rīga: Jumava, 2011. 1048. lpp.
18. Milza, Pierre. *Sources de la France du XXe siècle*. Paris: Larousse-Bordas, 1997. 789. lpp.

19. Monier, Frédéric. *Les années vingt (1919-1930)*. Paris: Librairie générale française. 1999. 217. lpp.
20. *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999. 589. lpp.
21. Plasseraud, Yves. *Pays baltes. Estonie, Lettonie, Lituanie: Le Réveil*. Paris: Autrement, 1991. 234. lpp.
22. Siliņš, Uldis, Vējiņš, Jānis. *Latvija likteņa gaitās 1918-1991*. Rīga: Preses nams, 2006. 247. lpp.
23. Silmale, Maija. *Es tevi turpinu*. Rīga: Liesma, 1970. 210. lpp.
24. Stašulāne, Ināra. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003. 739. lpp.
25. Stradiņš, Jānis. Staļina režīma attieksme pret Latvijas zinātniekiem un akadēmiskajām aprindām (1944-1953). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 19. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 507. lpp.
26. Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990 1.daļa*. Rīga: Jumava, 2010. 472. lpp.
27. Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990 2.daļa*. Rīga: Jumava, 2011. 392. lpp.
28. Šneidere, Irēne. *Latvija padomju režīma varā, 1945–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 463. lpp.

Raksti laikrakstos un žurnālos:

29. Adamaite, Undīne. Franču grupa. No Sibīrijas lēģera līdz Miterāna rokasspiedienam. *Kultūras Diena*. 2012, 11. maijs.
30. Balode, Ingmāra. Bākas un naktssargi vai vienkārši skaisti cilvēki. *Jaunā Gaita*. Nr. 4, 2010. 21. - 24. lpp.
31. Čaklais, Māris. Uguns - mans mājdzīvnieks. Maija Silmale - brīvība bez robežām. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 13. - 35. lpp.
32. Freimanis, Dzintars. Franču mūsdienu dzejas izlase. *Jaunā Gaita*. Nr. 97, 1973.
33. Geile - Sīpolniece, Inta. Abi Stubai. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 55. - 59. lpp.
34. Geile - Sīpolniece, Inta. Kas bija "franču grupa"? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 8. - 12. lpp.
35. Līce, Anda. Veseli sevī un brīvi. *Brīvā Latvija*. Nr. 8, 2005. 7. lpp.
36. Repše, Gundega. Dzīves dati. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 71. - 76. lpp.
37. Repše, Gundega. "Franču grupa" nepastāvēja. "Franču grupa" nekad nebeidza pastāvēt. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 66. - 70. lpp.
38. Rokpelnis, Fricis. Par teātru repertuāru. *Karogs*. Nr. 9, 1946. 17. – 20. lpp.

39. Rūmnieks, Valdis. Milda Grīnfelde. 1909. g. 20. aprīlis – 2000. g. 28. septembris. *Karogs*. Nr. 11, 2000. 248. lpp. – 252. lpp.
40. Skaidrīte, Sirsone. Kas bija” franču grupa”: par represijām pret latviešu inteliģenci 1951. *Universitas*. Nr. 69, 1992. 18. lpp.
41. Žīgure, Anna. Marselīne. Mirkļi no kādas dzīves turpat gadsimta garumā (1885-1976). *Karogs*. Nr. 12, 2001. 44. - 51. lpp.

Elektroniskie resursi:

42. Auziņa, Anna. *SATORI APTAUJA: GRĀMATA INTELIGENTAM CILVĒKAM*.
Pieejams: <http://www.satori.lv/raksts/izdruka/4324> [skatīts 2016, 25. aprīlī].
43. Bankovskis, Pauls. *Fridrihsona flomāsteri*.
http://satori.lv/raksts/4667/Pauls_Bankovskis/Fridrihsona_flomasteri [skatīts 2016, 15. aprīlī].
44. Daukšts, Bonifācijs. *Vairāk skaidrības par PSRS politisko cenzūru Latvijā*. Pieejams:
http://www.satori.lv/raksts/3613/Vairak_skaidribas_par_PSRS_politisko_cenzuru_Latvija [skatīts 2016, 11.martā].
45. Freibergs, Andris. *Andris Freibergs: neesmu noformētāja kungs...* Pieejams:
<http://www.diena.lv/kd/intervijas/andris-freibergs-neesmu-nofometaja-kungs-14032617> [skatīts 2016, 30 aprīlī].
46. Geile, Kristīne, Rozeniece, Aina. *Ordeņa komandiere Ieva Lase. Par sevi, par dzīvi - savā 84. dzimšanas dienā*. Pieejams: <http://lpra.vip.lv/lase.htm> [skatīts 2016. gada 3. martā].
47. Laurent, Maryla. *De l'importance existentielle de la traduction littéraire*. Pieejams:
<http://excerpts.numilog.com/books/9782952914024.pdf> [skatīts 2016, 11.martā].
48. Lūse, Paula, Treija, Anda. Gleznās viss ir pateikts! Pieejams:
http://artterritory.com/lv/zinas/5306-gleznas_viss_ir_pateikts/ [skatīts 2016, 30. martā].
49. Raudzēpa, Velta. *Latvija Parīzē. 1925.,1937*. Pieejams:
<http://www.lnmm.lv/lv/dmdm/apmekle/izstades/727-latvija-parize-1925-1937> [skatīts 2016, 12. aprīlī].
50. Žids, Andrē. *Atgriešanās no Padomju Savienības*. No franču val. tulk. Ieva Lase. Pieejams: http://satori.lv/raksts/638/Andre_Zids/Atgriesanas_no_Padomju_Savienibas [skatīts 2016, 11. februārī].

Intervijas:

51. Čaklais, Māris. Saruna ar Mildu Grīnfeldi. Imanta, 1996. gads. Kāds viņiem bija virsuzdevums? *Karogs*. Nr. 12, 2001. 60. - 65. lpp.
52. Rokpelnis, Jānis. Saruna ar Ievu Lasi. Garīgās brīvības cena. *Karogs*. Nr. 12, 2001. 40. lpp. - 43. lpp.
53. Suta, Tatjana. *Saruna ar Kurtu Fridrihsonu*. 1991. No TV video arhīviem. (LTV).

RÉSUMÉ

Le titre de cette mémoire est Le « *Groupe Français* et l'artiste Kurts Fridrihsons » et il présente l'étude sur la politique culturelle pendant la période de l'activité du groupe français (1946-1951), la description du groupe français en faisant une recherche approfondie sur le destin de Kurts Fridrihsons.

En effet, le but de ce travail est d'explorer pourquoi le groupe français a été formé, ainsi qu'une analyse des membres du groupe, ses destins, sa relation avec la culture française et d'examiner plus profondément la biographie et les lettres d'exil de Kurts Fridrihsons. Tout au long des trois parties que ce travail comporte, l'auteure tente de répondre aux questions suivantes: Pourquoi une opposition si impitoyable a-t-elle été organisée contre le groupe français? Pouvons-nous considérer que la politique culturelle et les méthodes répressives réalisées par URSS a réussi à réduire l'amour du groupe français vers la culture française et les grandes personnalités mondialement connues? Pouvons-nous considérer que le régime politique a réussi à détruire la force d'âme de Kurts Fridrihsons?

Le travail est composé de trois parties. La première partie présente le fond historique et la politique culturelle de la République soviétique socialiste de la Lettonie dans les années 1946-1951 en mettant l'accent sur la recherche de l'idéologie socialiste et son influence sur le statut des artistes. La seconde partie analyse le groupe français, en cherchant la réponse à la question - pourquoi l'activité de ce groupe a été qualifiée comme dangereuse, ainsi que l'influence de la politique culturelle vers les personnalités et le travail créatif des membres du groupe. Pour réaliser cette partie, l'auteure utilise le roman « *Ugunszīme* » écrit par Gundega Repše qui traite la question de la liberté artistique dans la période après la Seconde Guerre mondiale. Dans la troisième partie l'auteure analyse la biographie et les lettres de l'exil de Kurts Fridrihsons en accentuant l'influence du régime politique vers sa force d'âme.

Ce travail de recherche conduit aux plusieurs conclusions: Tout d'abord, pendant la période de l'activité de groupe français (1946-1951) la culture a été contrôlée par le parti qui l'utilisait pour diffuser des idées de communisme, égarer la société de la situation actuelle. La censure et les répressions ont été utilisées pour exterminer la vie artistique libre et créative. Le groupe français a souffert beaucoup de répressions, mais le régime politique n'a pas réussi à réduire leur amour vers la culture française. Le régime politique n'a pas réussi à réduire la force d'âme de Kurts Fridrihsons et après l'exil il a joué un rôle considérable dans le développement du modernisme.

SUMMARY

The present paper titled **“French group and the artist Kurts Fridrihsons”** covers the analysis of cultural policy of the Latvian Soviet Socialist Republic during the active period of a *French group* in Latvia (1946-1951), the description of this specific *French group*, and an in-depth study of Kurts Fridrihsons’ life.

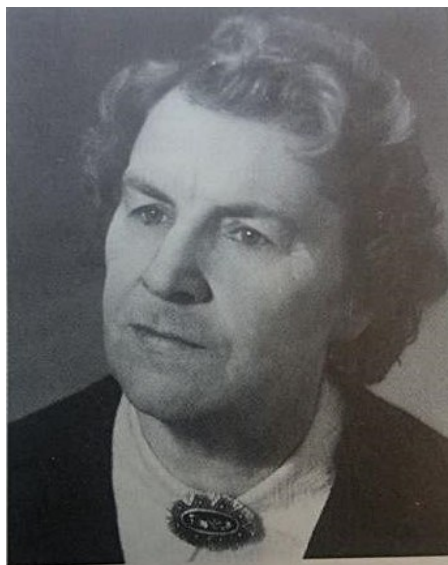
The aim of the research is to explore the causes of the *French groups’* formation as well as the analysis of members’ biographies, their destinies and relationship with French culture and deeply examine the biography and the letters of exile of Kurts Fridrihsons. Throughout the paper, the author develops the answer to her research questions: Why did the political regime of that time turn against the *French group*? Can we conclude that the cultural policy and repressive practices by the USSR have succeeded to reduce the *French groups’* love towards French culture and international cultural key figures? Can we conclude that the political regime managed to break Kurts Fridrihsons’ spiritual strength?

The work is divided into three chapters. First chapter explores the historical background and cultural policy of the Latvian Soviet Socialist Republic during the period of the *French group’s* activity (1946-1951): in this chapter the author accents the Socialist ideology and its influence on the artists’ positions. During the second chapter, the author analyzes the *French group* itself, as well as the influence of cultural policy towards the members’ personalities and their creative work. To achieve this, the author has analyzed the novel *“Ugunszīme”* written by Gundega Repše, that is dedicated to the question of artists’ liberty in the period of the Latvian Soviet Socialist Republic. The third chapter contains the analysis of biography and the letters of exile of Kurts Fridrihsons by emphasizing the influence of the political regime towards his spiritual strength.

The research leads to numerous conclusions. Firstly, during the *French group’s* activity (1946-1951) cultural policies were controlled by party who used it to spread communist ideology and mislead the society in day to day life. Censorship and repression were used to exterminate the arts and independent and creative cultural life. Secondly, the *French group* has suffered a lot from repression, but the political regime didn’t succeed to reduce their love for French culture. After the analysis of the biography and the letters of exile of Kurts Fridrihsons, the author came to the following conclusion: the political regime didn’t succeed to break Kurts Fridrihsons’ spiritual strength and after his exile he maintained to have an important role in the development of modernism.

PIELIKUMS

1. pielikums. Skaidrīte Sirsone. Autors: nezināms.

2. pielikums. Elza Stērste. Autors: nezināms.

3. pielikums. Elza Stērste ar mazmeitu Annu Žīguri. Foto no RTMM arhīva.

4. pielikums. Ieva Lase 1934. gada 7. oktobrī. Iesvētību dienā. Autors: nezināms.²²⁴

5. pielikums. Ieslodzījumā Intā. 1954. gada vasara. Ieva Lase pirmā no labās, blakus skolotāja Dzidra Miķelsone.²²⁵

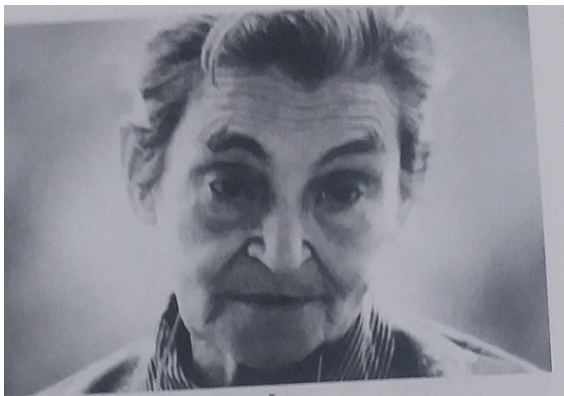

---

²²⁴ Ieva Lase. Triju Zvaigžņu Ordeņa komandiere savā 84.dzimšanas dienā. Latvijas Vēstnesis. Nr. 413/417, 2000.

²²⁵ Turpat.

6. pielikums. Ieva Lase pēc izsūtījuma. Kadrs no filmas “Sods par sapni”.

7. pielikums. Milda Grīnfelde jaunībā. Autors: nezināms.

8. pielikums. Asja Beketova, Milda Grīnfelde(vidū) un Bronislava Martuževa Kostomarovā, 1956. gada 1. jūlijā.²²⁶

---

²²⁶ Bronislava, Martuževa. Kopotas dzejas. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 5. lpp.

9. pielikums. Milda Grīnfelde pēc izsūtījuma 1989. gadā. Autors: nezināms.

10. pielikums. Maija Silmale. Zīmējums no Silmaļu ģimenes arhīva. Autors: nezināms.

11. pielikums. Ārija Helšteine, Maija Silmale (vidū) un Broņislava Martuževa, Taišeta, 1955. gada Vecgada vakars.²²⁷

²²⁷ Broņislava, Martuževa. Kopotas dzejas. Rīga: Zvaigzne ABC, 2014. 5. lpp.

12. pielikums. Maija Silmale pēc izsūtījumā. Septiņdesmito gadu sākums. Autors: Uldis Briedis.

13. pielikums. Miervaldis Ozoliņš pirms izsūtījuma. Autors: E. Kera.

14. pielikums. Miervaldis Ozoliņš Sibīrijā 50. gados. Foto no M. Ozoliņā pers. arhīva.

15. pielikums. Miervaldis Ozoliņš pēc izsūtījuma astoņdesmitajos gados. Foto: autors nezināms.

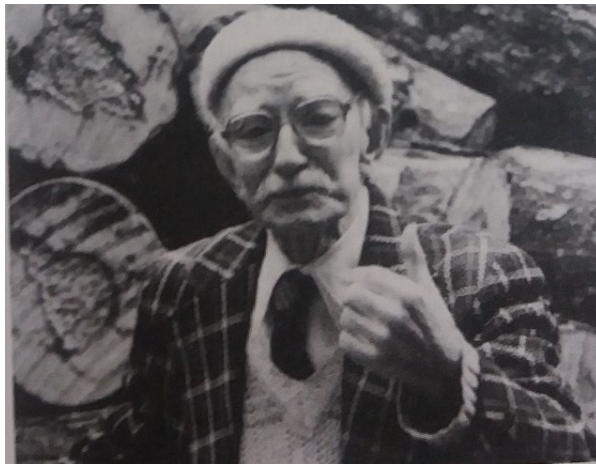
16. pielikums. Mirdza Ersa jaunībā. Autors: nezināms.

17. pielikums. Mirdza Ersa pēc izsūtījuma. Kadrs no filmas “Sods par sapni”.

18. pielikums. Alfrēds Sausne. Kadrs no filmas “Sods par sapni”.

19. pielikums. Eleonora Sausne jaunībā. Foto no ģimenes arhīva.

20. pielikums. Irīna Stubau jaunībā. Foto no ģimenes arhīva.

21. pielikums. Arnolds Stubau jaunībā. Foto no ģimenes arhīva.

22. pielikums. Elzas Stērstes tulkojumi no franču valodas:

- 1) Fransuā de Fenelona "Odiseja dēla Telemaka piedzīvojumi" (1921);
- 2) Žozefa Bedjē "Stāsts par Tristianu un Izoldi" (1922);
- 3) Anatola Fransa "Taīda" (1927);
- 4) Romēna Rolāna "Kolā Brinjons" (1946);
- 5) Onorē de Balzaka "Gorio tēvs" (1949);
- 6) Alfons Dodē "Taraskonas Tartarens" (1960);
- 7) Elza Triolē "Rozes uz nomaksu" (1993).

23. pielikums. Ievas Lases tulkojumi no franču valodas:

- 1) Antuāns de Sent-Ekziperī "Mazais princis" (1960);
- 2) Antuāns de Sent-Ekziperī "Draudzība" (2014), tulkojusi kopā ar Maiju Silmali;
- 3) Antuāns de Sent-Ekziperī "Domāju par tevi" (2014), tulkojusi kopā ar Maiju Silmali;
- 4) Antuāns de Sent-Ekziperī "Dzīves atziņas" (2014), tulkojusi kopā ar Maiju Silmali;
- 5) Antuāns de Sent-Ekziperī "Mīlestība" (2014), tulkojusi kopā ar Maiju Silmali;
- 6) Pjērs Gamarā "Cilvēku rokas" (1963);
- 7) Pjērs Gamarā "Piedzīvojumi ar "Spārnoto čūsku"(1964);
- 8) Pjērs Gamarā "Kapteinis pavasaris" (1966);

- 9) Pjērs Gamarā "Pireneju rapsodija" (1967);
- 10) Pjērs Gamarā "Slepkavam Gonkūru prēmija" (1967);
- 11) Žerārs Filips, Klods Ruā "Žerārs Filips" (1966);
- 12) Žoržs Simenons "Cietums" (1982);
- 13) Žoržs Simenons "Pitāru ģimene" (1994);
- 14) Gustavs Flobērs "Trīs stāsti" (1970);
- 15) Žans Pjērs Dāvids "Mazā prinča atgriešanās" (2000);
- 16) Sampē Gosinī "Mazais Nikolā; Mazā Nikolā starpbrīži; Mazā Nikolā brīvdienas: humors lieliem un maziem" (1995), tulkojusi kopā ar Intu Geili-Sīpolnieci;
- 17) Dāvids Šeinerts "Garausis flāms" (1968).

24. pielikums. Mildas Grīnfeldes tulkojumi no franču valodas:

- 1) Alēns Lesāžs "Santiljanas Žila Blaza piedzīvojumi" (1963);
- 2) Anrī Perišo "Sezanns" (1969);
- 3) Anrī Perišo "Van Goga dzīve" (1979);
- 4) Anrī Perišo "Tulūza- Lotreka dzīve" (1984);
- 5) Moljērs "Komēdijas" (1972), tulk. kopā ar J. Ābramu un Ē. Valteru;
- 6) Moljērs "Tartifs" (1972);
- 7) Onorē de Balzaka Kopoto rakstu 3. un 9. sējumus (1980-83);
- 8) Onorē de Balzaks "Pamāte" (1985);
- 9) Šarls Pero "Pelnušķīte un kristāla kurpīte" (2014);
- 10) Viktors Igo "Cilvēks, kas smejas" (2007);
- 11) Albērs Kamī "Svešinieks" (1989), tulkojusi kopā ar Maiju Silmali;
- 12) Žoržs Simenons "45 grādi ēnā" (1994), tulkojusi kopā ar Regīnu Beldavu;
- 13) Žoržs Simenons "Jaunkundzes no Konkarno" (1994);
- 14) Renē Šārs "Hipnosa lapiņas, 1943-1944: Renē Šārs Albēram Kamī" (1991);
- 15) Hetors Malo "Bez ģimenes" (1989);
- 16) Gijs de Mopasāns "Kāda dzīve" (1980), tulkojusi kopā ar Ausmu Ābramu;
- 17) Edmonds de Gonkūri "Žerminija Lasertē" (1987);
- 18) Žozefs Bedjē "Stāsts par Tristianu un Izoldi" (1976);
- 19) Teodors Valensī "Berliozs" (1976).

25. pielikums. Mirdzas Ersas tulkojumi no franču valodas:

- 1) Fransuā Moriaks "Ceļi pret jūru" (1961);
- 2) Žoržs Sanda "Horācijs" (1963);
- 3) Usmans Sembens triloģijas "Svelmainais vējš" 1. daļa "Referendums" (1967);
- 4) Usmans Sembens "Pasta pārvedums" (1968);
- 5) F. Karsaks "Atnācēji no nekurienes" (1969);
- 6) Simona de Bovuāra "Skaistās bildītes"(1970);
- 7) Žoržs Simenons "Svešinieki mājās" (1970);
- 8) Žoržs Simenons "Romāni" (1982), tulkoja kopā ar Ievu Lasi;
- 9) Žoržs Simenons "Donadjē testaments" (1994);
- 10) Žoržs Simenons "Mēness dūriens" (1996);
- 11) Žoržs Simenons "Megrē pie koronera" (1997);
- 12) Žils Verns "Kapteiņa Haterasa piedzīvojumi Ziemeļpolā" (1971);
- 13) Žils Verns "Žangada" (1973);
- 14) Žils Verns "Piecas nedēļas gaisa balonā" (1981);
- 15) Alēns Lesāžs "Klibais velns" (1972);
- 16) Alfrēds de Misē "Izlase" (1974);
- 17) Marsels Emē "Runča Mura sarkanās un zilās pasakas" (1974);
- 18) Onorē de Balzaka romāna ciklu "Cilvēciskā komēdija" (1984);
- 19) Emīls Zolā "Parīzes vēders" (1988);
- 20) Emīls Zolā "Dzīvotprieks" (1996);
- 21) Fransuāze Sagāna "Sāra Bernāra" (1992).

26. pielikums. Maijas Silmales tulkojumi no franču valodas:

- 1) Viktors Igo "Nožēlojamie" (1960);
- 2) Antuāns de Sent-Ekziperī "Draudzība" (2014), tulkojusi kopā ar Ievu Lasi;
- 3) Antuāns de Sent-Ekziperī "Domāju par tevi" (2014), tulkojusi kopā ar Ievu Lasi;
- 4) Antuāns de Sent-Ekziperī "Dzīves atziņas" (2014), tulkojusi kopā ar Ievu Lasi;
- 5) Antuāns de Sent-Ekziperī "Mīlestība" (2014), tulkojusi kopā ar Ievu Lasi;
- 6) Antuāns de Sent-Ekziperī "Lidojums naktī"(1961);
- 7) Antuāns de Sent-Ekziperī "Kara lidotājs" (2011);
- 8) Antuāns de Sent-Ekziperī "Vēstule ķīlniekam" (2011);

- 9) Antuāns de Sent-Ekziperī "Dienvidu kurjers"(1965);
- 10) Antuāns de Sent-Ekziperī "Cilvēku zeme"(1998);
- 11) Antuāns de Sent-Ekziperī "Atziņas" (2010);
- 12) Albērs Kamī "Mēris"(2006);
- 13) Albērs Kamī "Svešinieks" (1989), tulkojusi kopā ar Mildu Grīnfeldi;
- 14) Armans Lanū "Labdien, Zolā kungs!"(1970);
- 15) Armans Lanū "Kad jūra atkāpjas"(1967);
- 16) Onorē de Balzaks "Nezināmais šedevrs" (1965), sarakstījusi arī pēcvārdu.

27. pielikums. Kurta Fridrihsona ilustrācija Žila Sipervjela dzejolim "Ķermenis".²²⁸

---

²²⁸ Silmale, Maija. Es tevi turpinu. Rīga: Liesma, 1970. 161. lpp.

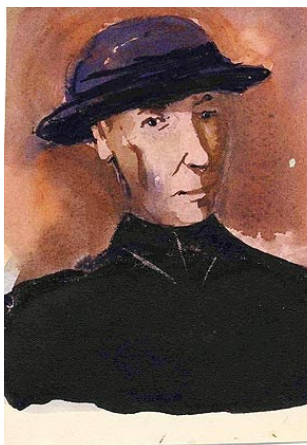
28. pielikums. Kurta Fridrihsona biogrāfijas dati.

- 1911. gada 7. septembris – dzimis Helēnas (1874, Latvija - 1948, Zviedrija) un Jāņa (1874, Latvijas - 1957, Zviedrija) Fridrihsonu ģimenē
- 1916 – 1917 - kopā ar vecākiem bēgļu gaitās Dņepropetrovskā
- 1918 - atgriešanās Latvijā
- 1930 – 1938 - studijas Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātē (ar pārtraukumiem, pie Vilhelma Purvīša un Borisa Vipera apgūstot 4 kursus)
- 1932 - pirmais ceļojums uz Franciju, iepazīšanās ar Andrē Židu
  - pirmā piedalīšanās izstādē Rīgā, grupā “Astoņi”
- 1934 – 1935 - obligātais militārais dienests Zemgales pulkā
- 1938 - otrais ceļojums uz Franciju, Vāciju, Beļģiju, Šveici
  - studijas pie Andrē Derēna Parīzē
- 1939 - personālizstāde Ņujorkā
- 1940 - personālizstāde Honolulu
- 1939 - 1941- darbs Valtera un Rapas grāmatnīcā ārzemju literatūras nodaļā
- 1941 - mākslinieks Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā (ar pārtraukumiem) mūža garumā;
- 1942. gada 7. septembris - laulības ar Zentu Dedzi (1913-2005)
- 1943 - personālizstāde Rīgā
- 1944. gada marts - mobilizācija vācu okupācijas armijas latviešu leģionā, kara ziņotāja - mākslinieka darbs
- 1944. gada oktobris - dezertē no vācu armijas
  - iznāk K. Fridrihsona grāmata “Purvītis, Kēnigs, Munks, Mazarēls”
  - kara ziņotāju izstāde Rīgā (kopā ar P. Gludānu, G. Hermanovski un Z. Zēbergu)
- 1945 - zīmēšanas skolotājs Ventspilī
- 1946 - uzņemts Latvijas PSR Mākslinieku savienībā
- 1947 – 1948 - pasniedzēja darbs J. Rozentāla mākslas skolā
- 1951 - apcietinājums un ieslodzījums gulaga nometnēs (spriedums - 25 gadi lēģerī par Dzimtenes nodevību)
- 1956. gada rudens - atgriešanās Latvijā
- 1957 - otrreizēja uzņemšana Latvijas PSR Mākslinieku savienībā
  - strādā par ilustratoru žurnālā “Zvaigzne”, laikrakstā “Literatūra un Māksla” un Latvijas Valsts izdevniecībā

- veido sienu gleznojumu kinoteātrim "Palladium" (kopā ar E. Cēsnieku)
- 1958 - pirmā republikāniskā akvareļu izstāde Rīgā (viens no tās galvenajiem iniciators ir K. Fridrihsons)
  - darbs pie muzeja ekspozīcijām, grāmatu ilustrēšana, akvareļglezniecība
- 1961 - iznāk Homēra "Iliāda" ar K. Fridrihsona ilustrācijām
- 1967 - pirmā personālizstāde pēc izsūtījuma Daugavmalā, Mākslinieku namā
  - iznāk Homēra "Odiseja" ar K. Fridrihsona ilustrācijām
- 1967 – 1972 - scenogrāfa darbs J. Raiņa Dailes teātrī, tostarp skandalozais skatuves risinājums Pētera Pētersona režisētajam F. Dostojevskas "Idiotam"
- 1970 - iznāk franču mūsdienu dzejas izlase "Es tevi turpinu" Maijas Silmales sakārtojumā ar K. Fridrihsona ilustrācijām
- 1974 - pirmā flomāsteru izstāde "Čigāni" Mākslas salonā
- 1975 - personālizstāde "Ostas" (kopā ar Jāni Spalviņu) Lielupes jahtklubā
  - iznāk "Sengrieķu traģēdijas" ar K. Fridrihsona ilustrācijām
- 1976 - personālizstāde "Pasāžas" (ar I. Ziedoņa tekstiem) Aizrobežu mākslas muzejā
- 1977 - personālizstāde "Indiāņu gaita" Arhitektu namā
- 1978 - personālizstāde "Šopēna tēma" Arhitektu namā
- 1982 - personālizstāde "Viesi un pasažieri" Valsts Mākslas muzejā
- 1984 - personālizstāde "Jaunais darbs" Arhitektu namā
  - iznāk Eiripīda "Traģēdijas" ar K. Fridrihsona ilustrācijām
- 1985 - iznāk K. Fridrihsona un I. Ziedoņa kopdarbs – miniatūrizdevums "Pasāžas"
- 1986 - personālizstāde "Visur ir būts" Valsts Mākslas muzejā
- 1989 - par nopelniem latviešu padomju tēlotājmākslas attīstībā piešķirts Republikas Nopelniem bagātā mākslas darbinieka goda nosaukums
- 1990 - personālizstāde "Pēdas" E. Smiļģa Teātra muzejā
  - ievēlēts par Latvijas Zinātņu Akadēmijas goda locekli
- 1991. gada 30. janvāris – Kurts aiziet mūžībā
- 1992 - piemiņas izstāde "Vēlreiz" Valsts Mākslas muzejā
- 1997 - K. Fridrihsonam veltīta izstāde "Vēstures mirāžas" Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā
- 2004 – K. Fridrihsonam un *franču grupai* veltīta izstāde "'Franču grupa" un gleznotājs Kurts Fridrihsons" Francijas Kultūras centrā

- 2006 - K. Fridrihsonam veltīta Latvijas Okupācijas muzeja rīkota izstāde “Klusuma zonā” Valsts Nacionālajā mākslas muzejā ²²⁹
- 2007 – K. Fridrihsonam veltīta izstāde “Pārvērtības” Liepājas muzejā
- 2012 – K. Fridrihsonam veltīta izstāde “Fridrihsons par Fridrihsonu” Rīgas mākslas telpā
- Mākslinieka personālizstādes un piedalīšanās neskaitāmās izstādēs aptver gan Latvijas pilsētas, gan bijušās padomju Savienības republikas, Skandināvijas valstis, Eiropu, Austrāliju, ASV u.c., viņš ilustrējis daudzu latviešu dzejnieku darbus (O. Vācietis, I. Ziedonis, M. Čaklais u.c.), kā arī cittautu dzejas tulkojumus.

29. pielikums. Kurta Fridrihsona gleznotais Andrē Žida portrets. Gleznots izsūtījuma laikā Sibīrijā.

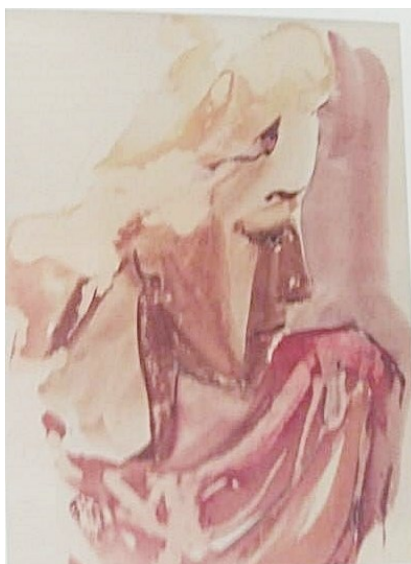

30. pielikums. Kurts Fridrihsons. Ap 1949. gadu. Autors: nezināms.

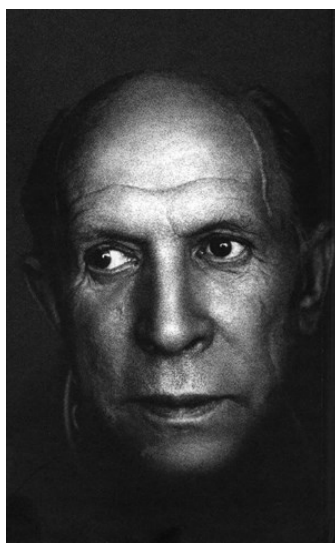

²²⁹ Fridrihsons, Kurts, Repše, Gundega. *MALA. Tā rakstīja Fridrihsons*. Rīga: SIA “Dienas Grāmata”, 2010. 19. – 20. lpp.

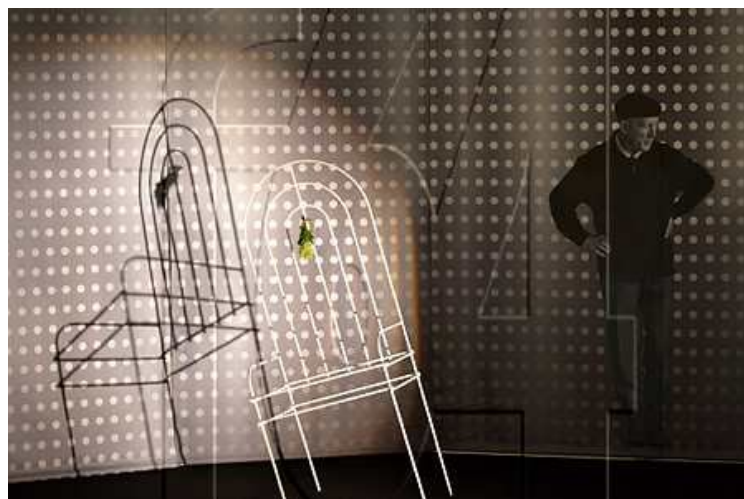
34. pielikums. Kurts Fridrihsons. Autors: Leonīds Tuģaļevs.

35. pielikums. Flomāsteru zīmējums “Autsaideri”. Autors: Kurts Fridrihsons.²³⁰

34. pielikums. Kurta Fridrihsona scenogrāfija izrādei “Idiots”. Autors: nezināms.

²³⁰ Fridrihsons, Kurts, Ziedonis, Imants. *Pasāžas*. Rīga: Zinātne ABC, 1985. 155. lpp.

35. pielikums. Intervija ar Gundegu Repši.

- 1) Vai, Jūsaprāt, Kurts Fridrihsons bija franču grupas neoficiālais līderis?

G.R.: Jā, tā uzskatīja arī visi dalībnieki. Viņš bija tomēr visvairāk no viņiem ceļojis, viņš lika priekšā apspriežamās tēmas.

- 2) Kā izpaudās Kurta Fridrihsona darbība *franču grupas* sapulcēšanās reizēs?

G.R.: Kurts stāstīja stāstus, uzstājās, stāstīja par Franciju, bija pasaules kultūras nesējs. Visu minēto viņš arī darīja. Bija priekšlasījumi par Valerī (kuru viņš satika personīgi), Martinu di Gāru (arī iepazīnās), par Rilki, par R. Rolānu, par neskaitāmām kultūras personībām. Pierakstu, protams, nav. Ja tādi bija, čeka savāca.

- 3) Zināms, ka Kurts Fridrihsons no Parīzes atveda Andrē Žida grāmatu "Atgriežoties no PSRS." Kāda bija Kurta Fridrihsona motivācija šo skandalozo grāmatu atgādāt uz Latviju, zinot, ka šis darbs aizslēdza Andrē Židam durvis uz visu PSRS?

G.R.: Tas bija pavisam dabiski - grāmata bija tikko iznākusi 1938. gadā, kad Kurts bija Parīzē, dzīvoja pie Žida un, protams, ka grāmatu atveda. Domāju, ka uz tik karstām pēdām vēl PSRS reakcija nebija zināma.

- 4) Jūsu pirmajā romānā "*Ugunszīme*" galvenie varoņi ir Kārlis un Dagmāra. Vai šo tēlu prototipi ņemti no *franču grupas* dalībnieku rindām?

G.R.: Tas ir sarežģītāk. Jāsaprot, ka tēli veidojas ne jau no salta aprēķina. Bet, protams, Dagmārā var atrast ne tikai Silmales, bet arī Mirdzas Kalniņas un citu represēto tulkotāju vaibstus. Arī Ievas Lases kaut kādā mērā, bet tas nebija racionāli, es vienkārši biju pilna ar jaunatklāto. Kārlis gan ir tāds sintētiskāks, taču biju dzirdējusi, cik ļoti cieta un nodzērās vajāto sieviešu vīrieši, kurus it kā čeka neaiztika. It kā jau paredzot iekšējās drāmas.

- 5) Šo intelektuāļu grupu mūsdienās atpazīst zem *franču grupas* vārda, kuru grupai tiesāšanas brīdī devusi čeka.

G.R.: Čekas metodes un izsmalcināto teroru izprast var tikai potenciāls čekists, normālam cilvēkam, vēl jo vairāk- jaunam cilvēkam, kam nav nācies piedzīvot padomju okupāciju, ir grūti aptvert, ka pati sistēma balstījās absurdā. Lai nu tas nosaukums paliek uz čekas sirdsapziņas, taču tas ir aplams izteiciens- čekai sirdsapziņas nebija. „Franču”- vispirms tomēr tā ir PSRS aizliegtā Andrē Žida

grāmata, ko varēja uzlikt par jumtu visai šo inteliģentu trenkāšanai, bet nosaukumi ir nosaukumi, cilvēki jau visu liek plauktos.

6) Jūsaprāt, kādēļ čeka vērsās pret šo grupu?

G.R. PSRS bīstams bija pilnīgi viss, kas neatbilda viņu murgainajai ideoloģijai. Ja raugāties vēsturiskā atvēršanā, tad, protams, ka visi šie cilvēki bija bīstami, jo bija gudri, radoši, meklējoši, apgaismoti. Tikai izprotot padomju režīma ārpriekšu, ir iespējams pa īstam novērtēt šo cilvēku nozīmīgumu gara attīstības vēsturē.

7) Vai jūs varētu piekrist apgalvojumam, ka franču grupas tēls laika gaitā ir vērstas leģendā?

G.R. Nē, nekad nepiekritīšu. Varbūt nezināšana un kādi salkani vēstures pārstāsti šo baidīgo vēstures epizodi ir vērtuši leģendā, bet – ko tur izskaistināt? Agrāko laiku kulturālu cilvēku sadzīves dabisks protokols bija pulcēties, lasīt dzeju, prozu, strīdēties, diskutēt, izglītoties. Jā, tas zināmā mērā notika pēc franču salonu parauga, bet ne jau tas ir būtiskākais. T.s. franciskums nāca tomēr no izglītības - Fridrihsona un Stērses studijas Parīzē, tāpat milzīgā pasaules cieņa un pat skola glezniecībā. Kopš 20.g.s. sākuma viss francūziskais tomēr ir avangards, progress, svaigās vēsmas. Cilvēki ceļoja un Latvija nebija nekāda province, par kādu tā pārvērtās pēc dzelzs priekšvara krišanas – pēc otrreizējās padomju okupācijas. Un šī grupa pret šo tumsonību, provinciālismu, domu šaurību, stulbumu, nezināšanu patiešām cīnījās – ar zināšanām.

8) Savā pēdējā intervijā TV viņš Tatjanai Sutai atzinās - šeit (Latvijā) jau visi bija mazliet muļķi..

G.R.: Ar to viņš bija domājis provinciālismu, ulmanisku prievīšpatriotismu un vārīšanos savā sulā.

9) Kāds ir šīs grupas devums latviešu kultūrai?

G.R.: Uzskatu, ka viņu devums ir nepārvērtējams. Ja latviešos pāri palicis ir kāds nieks garīgas izsmalcinātības un dvēseliska aristokrātisma, tad tas ir pateicoties šiem cilvēkiem, kuri garu turēja augstāk par konjunktūru, rumpi un mantu. Pie tam, katra dalībnieka „devums” jau neaprobežojās ar dalību grupā. Katram savs bagāts un, protams, arī traģisks liktenis. Kad Miterāns klanījās

Ievai Lasei par franču grupas fenomenālo devumu, viņam laikam nevarēja ienākt prātā, ka paši latvieši ar šiem cilvēkiem varētu nelepoties vai apšaubīt viņu uzdrīkstēšanos palikt brīviem cilvēkiem cietuma režīmā.

